

Néprajzi Hírek

A Magyar Néprajzi Társaság tájékoztatója

Kutatások	(3)
Tudományos rendezvények, konferenciák	(14)
Múzeumok, gyűjtemények	(19)
Kiállítások	(26)
Évfordulók, megemlékezések, köszöntések	(38)
In memoriam	(61)
Mindenféle	(65)

NEGYVENEDIK ÉVFOLYAM

2011/4.

Szerkesztők:

Hála József (felelős szerkesztő)
Máté György

A kiadást támogatta az

nka

Nemzeti Kulturális Alap

ISSN 0133 - 8021

Kiadja a Magyar Néprajzi Társaság
Felelős kiadó: Bodó Sándor
Engedélyszám: III/Sz1/426/1980

Terjeszti a Magyar Néprajzi Társaság

Megrendelhető:
1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.

Nyomdai munkálatok:
Innova-Print Kft.
1047 Budapest, Baross u. 92-96.
Felelős vezető: Komornik Ferenc

Tartalom

KUTATÁSOK	3
Hont Angéla: Jövönk öröksége XX→XXI. Az EGT Norvég Finanszírozási Mechanizmusok támogatásával megvalósult projekt a Hagyományok Házában	3
Agócs Gergely–Árendás Péter–Kelemen László–Pávai István: Az Utolsó óra Program és az Új Pátria-sorozat	5
Az Új Pátria-sorozat 2010-ben megjelent lemezei	6
Bárth M. János–Schultz Judit: „Mi már elkrumplisodtunk...” Beszámoló az „Új magyar nyelvatlasz” munkálatairól	7
TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK	14
Barna Gábor: A 10. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia margójára	14
MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK	19
Nyiri Péter: A Magyar Nyelv Múzeuma	19
Andrásfalvy Bertalan: Ünnepi beszéd a Magyar Népi Iparművészeti Múzeum megnyitóján	23
KIÁLLÍTÁSOK	26
Kemecsi Lajos: Város és falu határán (Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2010. október 21.–2011. április 26.).....	26
Beszprémy Katalin–Csupor István: Élő Népművészet. A XV. Országos Népművészeti Kiállítás (Néprajzi Múzeum, Budapest, 2010. október 29.–2011. április 25.)	33
ÉVFORDULÓK, MEGEMLÉKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK	38
Szilágyi Miklós: 125 éve született Szabó Kálmán, a kecskeméti múzeum etnográfus igazgatója	38
Szilágyi Miklós: A száz éve született Takáts Gyulára emlékezünk	43
Tóth Arnold: Száz esztendeje született Lajos Árpád	48
Eperjessy Ernő: A nyolcvanéves Olsvai Imre köszöntése	53
Klamár Zoltán: Akit szeret a Jóisten! Dévavári Beszédes Valéria hatvanéves	55
Lukács László: A hatvanéves Gelencsér József köszöntése	57
IN MEMORIAM	61
Filep Antal: Emlékezés Köpeczi Béla akadémikusra (Nagyenyed, 1921. szeptember 16.–Budapest, 2010. január 17.)	61

MINDENFÉLE	65
Teszler Vendel: Mozcóképen a vándorló emberiség kultúrája	65
Kitüntetett kutatók és oktatók méltatásai, 2009–2011.	69
Szamódy Zsolt: A Magyar Fotóművészek Szövetségének Életműdíjával kitüntetett Kunkovác László (2009).....	69
Balogh Balázs: A Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével kitüntetett Sárkány Mihály (2010)	70
Zempléni András a Pécsi Tudományegyetem díszdoktora (2010)	72
Vargyas Gábor: Zempléni András kutatóprofesszor díszdoktori kitüntetése a Pécsi Tudományegyetemen	72
Nagy Zoltán: Zempléni András felterjesztése a Doctor Honoris Causa cím odaítélésére	72
Zempléni András: Beszéd a Pécsi Tudományegyetem ünnepi díszdoktoravató szenátusi ülésén 2010. május 11-én	74
Küllös Imola: Az Európai Folklor Éremmel kitüntetett Olosz Katalin (2010)	76
Csörsz Rumen István: Az Európai Folklor Éremmel kitüntetett Küllös Imola (2010)	78
Paládi-Kovács Attila: Akadémiai Díjat kapott Lukács László (2011)	81
Szarvas Zsuzsát a Finn Oroszlán Lovagrend Első Osztályú Érdemrendjével tüntették ki (2011)	82
Hála József–Máté György (összeáll.): Rövid hírek, tudósítások	83

KUTATÁSOK

Jövők öröksége XX→XXI.

Az EGT Norvég Finanszírozási Mechanizmusok támogatásával megvalósult projekt a Hagyományok Házában

Időtartam: 2009. 04. 04.–2011. 04. 30.

Együttműködő partnerek: Fonó Budai Zeneház, NKA, NEFMI

A projekt összköltségvetése: 800 000 € (220 000 000 HUF)

A projekt számokban: 50 CD, 7 szakkönyv CD vagy DVD-melléklettel, 3000 óra katalogizált zenei és táncgyűjtés, 15 katalogizáló számítógép, 8 komplett digitalizáló állomás, egy 16 TByte kapacitású fájlszerver, egy korszerű rack-tárhelyiség, 5200 tételnyi megvásárolt folklór témájú felvétel, egy több mint 160 ezer tételt tartalmazó interneten kereshető adatbázis

A projekt weboldala: www.utolsoora.hu

*

Magyarországon a 19. század végétől kezdve történik tudományos igénnyel a magyar népi kultúra feltérképezése. A magyar népdalok leghíresebb gyűjtőit, Kodályt és Bartókot követően Lajtha László, Martin György, valamint tanítványaik és követőik folytatták a folklór gyűjtését. A '70-es években kibontakozó táncházmozgalom komoly lökést adott a gyűjtésnek, így napjainkra óriási tömegű hangfelvétel, mozgóképek, fénykép és írott folklórdokumentum halmozódott fel. A 20. század technikai színvonalán rögzített archiválási módok nem időtállóak. Számos gyűjtemény ma már nagyon rossz állapotban van, ezeket meg kell menteni a legkorszerűbb archiválási technikák segítségével.

Az EGT/Norvég Finanszírozási Mechanizmusok támogatásának segítségével a Hagyományok Háza Folklórdokumentációs Központjában az elmúlt években a munkát nagyban segítő műszaki fejlesztéseket sikerült végrehajtani, jelentős gyűjteménygyarapodás mellett nagymértékben meggyorsult az archiválási feladatok elvégzése is. A korábban digitalizált nagy mennyiségű anyag tartalmi feldolgozásának meggyorsítására 18, zömében részmunkaidős katalogizálót alkalmaztak 2011. február végéig. Ez idő alatt elkészült a pályázatban vállalt 3000 órányi felvétel részletes katalogizálása.

A feldolgozott felvételeket új internetes felületen, megújult designnal, több nyelven, továbbfejlesztett keresési és megjelenítési funkciókkal teszik közzé a nagyközönség számára. A létrejött adatbázis, a folklórchiváló rendszer az MTA Zenetudományi Intézetével, a Néprajzi Múzeummal, a Magyar Rádióval és a kolozsvári Folklór Intézettel kötött együttműködési megállapodásoknak köszönhetően olyan kárpát-medencei standarddá válhat, amelybe a résztvevő intézetek a saját gyűjtéseiket is feltölthetik.

A pályázati összegből lehetőség nyílt gyűjteménygyarapításra is: 1589 tételnyi hangfelvételt, 410 tételnyi mozgóképfelvételt és 3201 tételnyi fotót, összesen 5200 tételnyi folklór témájú felvételt sikerült megvásárolni.

A norvég támogatásnak köszönhetően átépült a Hagyományok Háza egyik nagyobb terme, amelyben így lehetővé vált több ezer CD, DVD, film, hangfelvétel, és közel kétezer kötetnyi néprajzi témájú szakkönyv elhelyezése, ezenkívül ugyanide került egy 10 fős munkaállomás is. A régi gépek cseréjével együtt összesen 15 katalogizáló számítógép, 8 komplett digitalizáló állomás a hozzájuk tartozó digitalizáló eszközökkel együtt, valamint egy 16 TByte kapacitású fájlszerver kapott helyet ebben a teremben. Ezenkívül sikerült beszerezni a terepmunkához szükséges eszközöket is (laptop, videokamera, hangrögzítő). A projekt keretében a Hagyományok Háza épületében elkészült egy klimatizált raktárhelyiség is, amellyel végre megoldódott a sérülékeny, archív adathordozók szakszerű tárolása.

A *Jövők öröksége* projekt egyik kiemelt része a 20. század legnagyobb értékmentő kárpát-medencei népzenei gyűjtéséből, az *Utolsó óra* programban rögzített zenei anyagokból készített *Új Pátria* CD-sorozat újabb 50 lemezének kiadása. Öt év alatt, 1997 és 2001 között 240 faluból 112 együttes vett részt az *Utolsó óra* névre keresztelt programban, ez idő alatt 1250 órányi anyagot, nagyjából 23 000 dallamot rögzítettek. A gyűjtött anyagból az adott tájegységeket tökéletesen ismerő szerkesztők válogatták ki azokat a felvételeket, amelyek leginkább megidéznek egy-egy vidék hangszeres népzenejének jellegzetességeit, hangulatát, sokszínűségét. Aki a teljes gyűjtésre kíváncsi, megtalálhatja azt adatbázisba rendezve a Hagyományok Háza honlapján.

A CD-k megjelenése korántsem jelenti a munka végét. Az *Új Pátria* sorozat egyelőre 1000 példányban készült el, ebből 400 darabot Európa nagyobb könyvtáraiba, zeneiskolaiba, folklórarchívumaiba juttat el a Hagyományok Háza, hogy a kontinens bármely pontján megismerhető legyen a magyar népzenei kincs. A nagyközönség a Fonó Budai Zeneházban vásárolhatja meg a sorozatot, az ebből származó bevételt a program folytatására fordítják.

A Hagyományok Háza gondozásában a *Jövők öröksége XX→XXI.* projekt keretében 7 új szakkönyv is megjelent 2010-ben:

- Borsi Ferenc: *A hagyományos citerajáték kezdőknek és haladóknak* (CD-melléklettel);
- Szabó Ágnes: *Ercsi népdalok Paczolay Irma gyűjtéséből* (CD-melléklettel);
- Juhász Zoltán: *Székelyföldi furulyaiskola és dallamgyűjtemény* (CD-melléklettel);
- Horváth Gyula: *Koboziskola. Hagyományos moldvai tánczenekíséret kobozzal Antim Ioan és Gyöngyös György játéka alapján* (DVD-ROM-melléklettel);
- Barvich Iván: *A tamburabrácsa* (CD-melléklettel);

- *Patria. Magyar néprajzi felvételek 1937–1942. Népmesék* (CD-melléklettel);
- *Patria. Magyar népzenei felvételek 1936–1963. A teljes gyűjtemény és dokumentációja* (DVD-ROM-melléklettel).

HONT ANGÉLA

Az Utolsó óra Program és az Új Pátria-sorozat

A *Jövők öröksége* projekt egyik kiemelt része az *Új Pátria* CD-sorozat 50 lemezének kiadása.

Bartók Béla 1907-ben a Gyergyói-medence falvait járva egyik levelében félig tréfásan, félig bosszúsan ecsetelte a népzenei gyűjtőmunka nehézségeit: a régi magyar népdalok kutatója minden erőfeszítése dacára már akkor jobbra városi eredetű műdalokat talált, úgy tűnt, a népelethez kapcsolódó zenekultúra az utolsó óráját, sőt, talán utolsó perceit éli. Napjainkig többször is hivatkoztak az „utolsó órára”, a gyűjtések mégis folytatódtak. Azonban a határok átjárhatósága, a fogyasztói társadalom behatolása, a műsoros hordozókön terjesztett kulturális és szubkulturális hatások a népi műveltség gyors átalakulását eredményezték. Ezért a kilencvenes évek derekán úgy gondoltuk, már tényleg az utolsó órában vagyunk, de még van remény arra, hogy korábban ismeretlen dallamokat rögzítsünk a Kárpát-medencében.

Kelemen László tervéből a Fonó Budai Zeneház és az MTA Zenetudományi Intézete, valamint a magyar kulturális tárca támogatásával lett valóság: 1997 őszén megérkeztek az első csoportok Budapestre. Először Erdélyből hívtunk meg 46 zenekart, amelyek tagjai a szó klasszikus értelmében nem hivatásos zenészek voltak, hanem „adatközlők”. Az együttesekkel érkezett egy-két énekes és egy táncospár is. Egy-egy csoporttal öt napig dolgoztunk, így jutott idő arra is, hogy a zene mellett a táncokat és népszokásokat is dokumentáljuk. Az erdélyiek után 25 felvidéki, majd 41, a magyar nyelvterület központi részéről érkezett zenekarral folytattuk a munkát. Öt év alatt 240 faluból 112 együttes vett részt az *Utolsó óra* névre keresztelt programban, és 1250 órányi anyagot, nagyjából 23 000 dallamot rögzítettünk. A gyűjtés során arra törekedtünk, hogy az egyes tájegységekről érkező előadók által ismert, bármelyik etnikumhoz tartozó zenét rögzítsünk. Ezáltal a gyűjtemény magyar, román, cigány, szász, zsidó, szlovák, gorál, ruszin, szerb és horvát dallamokat tartalmaz, s közel átfogó képet nyújt a Kárpát-medence egészének népzenejéről.

A program ugyan lezárult, de a munka most is folyik: a zenekaronként 10–15 CD-nyi anyag a tudományos kutatás rendelkezésére áll. További cé-

lunk, hogy a népzene kedvelő közönség is megismerhesse az anyag legjavát, valamint hogy élvezetes új zenei anyagot kapjanak a táncházak. Ezért 1998 és 2004 között a Fonó Budai Zeneház 18 CD-t adott ki az *Új Pátria* névre keresztelt sorozatban. Az elnevezés tisztelgés az 1930-as évek nagy vállalkozása, a *Patria*-gramfonsorozat előtt, amely többek közt Bartók Béla, Kodály Zoltán, Lajtha László és Ortutay Gyula irányításával készült a Magyar Rádió stúdiójában felvett anyagból. 2010-ben a gyűjtésből a Norvég Finanszírozási Mechanizmusok támogatásának köszönhetően további 50 CD-nyi válogatást kedvcsinálónak jelentettünk meg. A gyűjtött anyagból az adott tájegységeket tökéletesen ismerő szerkesztők válogatták ki azokat a felvételeket, amelyek leginkább megidéznek egy-egy vidék hangszeres népzenejének jellegzetességeit, hangulatát, sokszínűségét. Aki a teljes gyűjtésre kíváncsi, megtalálhatja azt adatbázisba rendezve a Hagyományok Háza honlapján.

AGÓCS GERGELY
 ÁRENDÁS PÉTER
 KELEMEN LÁSZLÓ
 PÁVAI ISTVÁN

Az Új Pátria-sorozat 2010-ben megjelent lemezei

1. *Aranyosszéki népzene*. Gerendkeresztúr
2. *Az erdélyi Hegyalja népzeneje*. Magyarbece
3. *Erdőalji népzene*. Kolozsi „Kicsi” Aladár és bandája
4. *Észak-mezőségi népzene*. Bálványosváralja
5. *Észak-mezőségi népzene*. Buza
6. *Észak-mezőségi népzene*. Ördögösfüzes
7. *Felcsiki népzene*. Csikjenőfalva
8. *Almás menti népzene*. Almásszentmihály
9. *Felső-Maros menti népzene*. Marosvécs
10. *Gyergyói népzene*. Gyergyócsomafalva
11. *Kis-Szamos melléki népzene*. Fejérd
12. *Kis-Szamos melléki népzene*. Récekeresztúr
13. *Közép-Maros vidéki népzene*. Radnót, Vidrátzseg, Maroslekenca
14. *Népzene a marosszéki Mezőségről*. Mezőkölpény
15. *Kelet-mezőségi népzene*. Mezőörményes
16. *Háromszéki népzene*. Örkő
17. *Nagy-Szamos melléki népzene*. Magyardécse
18. *Felső-Nagy-Szamos menti népzene*. Oláhszentgyörgy
19. *A szilágysági Rézalja és Meszesalja népzenejéből*. Halmosd
20. *Szilágysági népzene*. Szilágysámson
21. *Vízmelléki népzene*. Ádámos–Magyarkirályfalva
22. *Vízmelléki népzene*. Balázstelke
23. *Vízmelléki népzene*. Héderfája–Gógánváralja

24. *Csallóközi népzene.* Gúta–Nagymegyer, Nemesócsa
25. *Mátyusföldi népzene.* Pered–Diószeg
26. *Zoboralji népzene.* Zsére
27. *Vág–Garam közti népzene.* Kürt
28. *Garam menti népzene.* Garamszőlős
29. *Ipoly menti népzene.* Ipolypásztó–Ipolyhídvég
30. *Pólyánhegyaljai népzene.* Horhát
31. *Felső-Garam menti népzene.* Feketebalog
32. *Medvesaljai népzene.* „Savanyáék” Fülekről
33. *Gömöri népzene.* Alsókálása, Sandrikék
34. *Gömöri népzene.* Hanva, Sajógömör–Lökös–Felsőrás
35. *Felső-Bódva menti népzene.* Szepsi–Sacca
36. *Kassa vidéki népzene.* Abaújszina–Magyarböd
37. *Sárosi népzene.* Tótraszlavica
38. *Zempléni népzene.* Opálhegy
39. *Bodroközi népzene.* Pólyány, Nyakák
40. *Somogyi népzene.* Nemespátrói énekesek
41. *Baranyai tamburazene.* Versendi Kovács József és zenekara
42. *Ormánsági népzene.* Vajszló–Bogádmindszent
43. *Hangszeres magyar népzene a Vajdaságban.* Hertelendyfalva, Versec, Torontálroszi, Magyarszentmihály
44. *Galga menti népzene.* Tura
45. *Hevesi és jászsági népzene.* Heves, Jászládány
46. *Barkósági népzene Heves megyéből.* Tarnalelesz
47. *Barkósági népzene Borsod megyéből.* Ózd, Domaháza, Sáta
48. *Zempléni magyar népzene.* Sárospatak, Sátoraljaújhely
49. *Szatmári népzene.* Zsarolyán, Szamosangyalos, Csenger
50. *Szatmári népzene.* Hirip

„Mi már elkrumplisodtunk...”

Beszámoló az „Új magyar nyelvátlasz” munkálatairól

A magyar nyelv területi változatairól napjainkig az egyetlen átfogó, megbízható, részletes adatgyűjtésre támaszkodó adattár az 1968 és 1977 között megjelent hatkötetes nemzeti atlasz: *A magyar nyelvjárások atlasza* (MNYA). A Deme László és Imre Samu által szerkesztett monumentális gyűjtemény 1162 térképlapon ábrázolja az egyes lexémák alakváltozatait fonetikai hűséggel lejegyezve, a teljes magyar nyelvterületről kijelölt 387 kutatópontról. A vizsgált települések listáját az atlaszkészítők a népsűrűség, a jellegzetes nyelvjárástípusok határai, a nyelvjárásszigetek figyelembevételével állították össze, bár a határon túli magyarlakta területeken jóval kevesebb gyűjtést végeztek, mint azt a lakosság számaránya indokolta volna. Különösen igaz ez a romániai magyar nyelvjárások esetében, ezt a hiányosságot azonban legna-

gyobb regionális nyelvatlaszunk, a tizenegy kötetes, Murádin László által gyűjtött, *A romániai magyar nyelvjárások atlasza* pótolta (RMNyA, 1995–, szerkesztette: Juhász Dezső).

A „nagyatlasz” zömében az 1950-es években zajló gyűjtése a hagyományos életmód felbomlásának küszöbén az archaikus, elveszni látszó népnyelvi formák rögzítésére törekedett, a térképlapokra sok esetben már saját korukban is történetinek tekinthető adatok kerültek. Ez önmagában is indokolná egy új, széles körű szinkron adatgyűjtés elvégzését, az eltelt fél évszázad óriási gazdasági–társadalmi változásai pedig kimondottan sürgetővé teszik az átfogó nyelvföldrajzi vizsgálatokat, a nyelvi „leletmentést”.

Az *Új magyar nyelvatlasz* gyűjtési munkálatait 2007-ben kezdte meg Kiss Jenő professzor vezetésével az MTA–ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoportja. A kutatócsoport célja egy ún. követéses vizsgálat elvégzése: a gyűjtés az MNyA kutatópontjain zajlik, annak kérdőíve alapján. A hangfelvételekből majdan elkészülő *Új magyar nyelvatlasz* így egyszerre lesz alkalmas szinkron, illetve diakrón dialektológiai kutatásokra, hiszen egyfelől átfogó képet mutat a magyar nyelvterület nyelvi állapotáról az új évezred első évtizedében, másfelől pedig – a vizsgálat követéses jellegéből adódóan – a kutatópontok anyagai nem csupán egymással vethetők össze, hanem az ugyanazon kutatóponton fél évszázaddal korábban rögzített állapottal is.

A gyűjtés 186 települést érint, ebből 100 kutatópont Magyarországon, 4 Ausztriában, 4 Ukrajnában, 21 Szlovákiában, 1 Szlovéniában, 3 Horvátországban, 7 Szerbiában és 46 Romániában található. Magyarországról az MNyA eredeti kutatópont-hálózatának körülbelül fele lett kijelölve, a határon túli falvak esetében viszont minden MNyA-kutatópont része a vizsgálatnak, Romániában pedig az RMNyA kutatópontjainak egy részével bővült a kijelölt falvak listája. A gyűjtési munkálatokban a kutatócsoport munkatársain kívül az ELTE és más egyetemek, főiskolák oktatói, doktoranduszai és hallgatói is jelentős szerepet vállaltak. A gyűjtőmunka lassan a végéhez közelít; a hangfelvételek lejegyzése, az adatok elemzése és a nyelvatlasz elkészítése azonban a jövő feladata lesz, mert a kutatás kereteit biztosító akadémiai pályázat 2011. augusztus 31-ével véget ér.

A gyűjtés során minden településen 10–10 adatközlővel készül interjú. Az adatközlők kiválasztása során a nemi és korcsoport szerinti megoszlás mellett fontos szempont az is, hogy lehetőleg még hagyományos, paraszti életformát folytató, tősgyökeres lakosok legyenek a vizsgálat alanyai.

Az adatközlők két kérdéssort válaszolnak meg: az első *A magyar nyelvjárások atlasza* anyagából összeállított dialektológiai kérdőív, 268 kérdéssel, melyek hangtani, alaktani, szókészlettani jelenségekre irányulnak. A nagyatlasz mintegy 1100 kérdést tartalmazott, az *Új magyar nyelvatlasz* kérdőíve ennél tehát jelentősen szűkebb. Ennek legfontosabb oka, hogy az MNyA kérdőívében számos olyan valóságalelemre (tárgyakra, eszközökre) vonatkozó

kérdés van, amelyeket már egyáltalán nem használnak, nem ismernek a válaszadók.

A második kérdőív azonban a korábbi gyűjtésekhez képest újdonságnak számít; kérdései nem szerepeltek az MNyA gyűjtésében. Ezek a szociolingvisztikai kérdések az adatközlők nyelvhasználatára, nyelvjárásához való viszonyára vonatkoznak, valamint bizonyos jelentéstani jelenségekre (pl. mit jelent a *masina* szó az adott településen?), illetve a nyelvi tiszteletadásra, köszönésformákra koncentrálnak. A kérdőíveken kívül minden adatközlővel felvétel készül egy körülbelül félórás, kötetlenebb beszélgetésről is.

Ideális esetben a gyűjtőnek több napot kellene eltölteni a kutatópontnak jelölt településen, elmélyíteni ismeretségét az adatközlőkkel, hogy a fárasztó, monoton kérdésekből, válaszokból álló interjú közben a beszélők minél természetesebben fejezzék ki magukat. A kutatópontok száma, az egy-egy településről elvárt 10 interjú miatt azonban legfeljebb néhány óra jut egy beszélgetésre. Ez alatt a rövid idő alatt kell a gyűjtőnek kialakítania a közvetlen, bizalmi viszonyt az adatközlővel, olyan témák felé terelnie a társalgást, amelyek érzelmi töltetük révén elterelik a figyelmet az interjúhelyzetről, a bekapcsolt diktafonról, és előhívják az anyanyelvjárást. Ugyanakkor a szimpátia, az olykor megrázó, megható történetek hallatán sem zökkenhetünk ki a megfigyelő pozíciójából.

Mivel a kérdőív sokszor megterhelő, hosszú, és tudatosságot igényel az adatközlőtől, nehéz elérni azt, hogy a kettős nyelvű adatközlő az anyanyelvjárást használja a válaszadás során. A kikérdezett lexémák azonban sok régi élményt idéznek fel (pl. a lószerszámok nevei az egykori lótartással kapcsolatos emlékeket), és mindez beindíthatja, élővé teheti a későbbi beszélgetést, közvetlenebbé teheti a hangulatot, és az interjúalany oldottabbá válik. Néha azonban csak akkor kerül elő a természetes, családi környezetben is használt beszédmód, amikor a hangfelvevőt már kikapcsoltuk és az interjú végére értünk.

Egyes nyelvi jelenségek pontos területi megoszlását természetesen csak az adatok rögzítése után vizsgálhatjuk a gyűjtött anyagban, a jelenlegi fázisban (a gyűjtőmunka végéhez közeledve) csak elsődleges tapasztalatainkról adhatunk számot. A következőkben tehát nem az egyes nyelvi jelenségek dialektológiai tanulságait, hanem a gyűjtés közben kialakult szubjektív benyomásainkat összegezzük vázlatszerűen.

A gyűjtési munkálatok során az új évezredben több nehézség is adódik. Bár elődeinkhez képest sok szempontból kétségkívül egyszerűbb a feladatunk (például a korszerű hangfelvevő eszközök révén, melyek zsebben is elférnek, és akár elemről is működtethetők, de említhetnénk a közlekedést is), akadnak olyan körülmények is, melyek az ő munkájukat még nem nehezítették.

Már a megfelelő adatközlők kiválasztása is sokszor gondot jelent, határon innen és túl egyaránt, azonban vannak különbségek a magyarországi és a határon túli gyűjtések között. A társadalmi–gazdasági változások a falvak és lakóik életformáját mindenhol drasztikusan átalakították. Egyre kevesebb a ha-

gyományos paraszti gazdálkodást vagy hagyományos mesterséget űző ember, hiszen nem tudnak megélni belőle. Gondot okoz a városokba történő kivándorlás, illetve (elsősorban Magyarországon) a belső migráció; emiatt egyre nehezebb tősgyökeres lakosokat találni, főként a fiatalabb, aktív életet élő korcsoportokból. A nyelvjárási beszélők jelentős része anyanyelvjárásuk mellett ma már valamely más nyelvváltozatot is birtokol (a köznyelvet, vagy annak egy regionális változatát).

Számolni kell azzal is, hogy az ötvenes években még viruló falvak némelyike mára elnéptelenedett, illetve más településekbe olvadt be (pl. Mecsekszakál Orfűbe), vagy az asszimiláció révén az egykor magyar nyelvű lakosság nyelvvesztése olyan mértékű, hogy az már a magyar nyelvű kérdőív megértését is lehetetlenné teszi (pl. a moldvai Szabófalva esetében).

Magyarország az egyik legnagyobb nehézséget okozó tényező a bizalmatlanság: olyan sok rossz tapasztalatuk van az embereknek, akár közvetlenül, akár a híradásokból, hogy nem szívesen vesznek részt valamilyen „vizsgálatban”, pláne nem engednek idegent az otthonukba. Jobb esetben közvéleménykutatónak, rosszabb esetben „piszkos újságírónak”, politikai agitálónak, adóellenőrnek, valamiféle besúgónak hiszik a gyűjtőket. A bizalmatlanságon kívül két másik jellemző attitűddel kell szembeszállnunk. Az egyik a közöny: az embereket gyakran nem érdekli a saját nyelvjárásuk, nem motiváltak a vizsgálatban való részvételben. Ráadásul az interjú legalább másfél-két órát vesz igénybe; nehéz rávenni az embereket, hogy ennyi időt szánjanak olyasmire, amit nem értenek és nem érdekli őket.

A másik hátráltató attitűd pedig a szégyen, mely abból a (gyakran sajnos iskolai) tapasztalatból fakad, hogy a nyelvjárási beszédmód miatt megbélyegzik, műveletlennek, ostobának tekintik őket. (Ez a stigmatizáltság a határokon túl is jelen van, bár kissé másképp. Sokan a kisebbségi létből fakadóan „romlott magyar”-nak tekintik saját nyelvváltozatukat. Emellett többször is találkoztunk azzal a szélsőséges esettel, hogy akár egyetlen, a faluban hatalmi helyzetben lévő személy: tanár, pap stb., aki általában nem helybéli, a helyi nyelvjárás bizonyos jellemzőit, például egy diftongust rondának minősít, használóit rendszeresen ugratja, megfeddi. Több helyen is tapasztaltuk ennek a hozzáállásnak a pusztító voltát: a falubeliek tudatosan törekednek arra, hogy levetkőzzék nyelvjárásukat, egymást is kijavítják, ha a régi, „hibás” alakot használják. Ez a hozzáállás még akkor is helyrehozhatatlan károkat tud okozni, ha a falubeliek később rádöbbennek arra, hogy nem volt igaza az illetőnek.)

A határokon túl a magyarországi nehézségek egy jelentős részével nem kell számolni. Általában sokkal szívesebben fogadják a gyűjtőket, már csak azért is, mert Magyarországról jöttek, és kíváncsiak rájuk. Mivel számukra az anyanyelv alapvető identitásképző tényező, sokkal inkább foglalkoztatják őket a nyelvhasználat kérdései, motiváltabbak egy nyelvi vizsgálatban való részvételben. Azért is könnyebb megfelelő adatközlőt találni, mert a hagyományos paraszti életforma általában kevésbé kopott meg. Éppen ebből fakadóan pedig

sokkal inkább él a hagyományos vendégszeretet is: sokszor tapasztaljuk, hogy a kedvünkért odahagyják az éppen végzett munkát, mert a vendég, még ha váratlan is, fontosabb, mint a napi teendők. Kisebb a köznyelv hatása is, bár az utóbbi néhány évben ez látványosan változik, elsősorban a szabadon fogható anyaországi televízió- és rádióadások révén. Számolnunk kell viszont a kétnyelvűség, illetve (különösen a peremvidékeken) a felgyorsuló asszimiláció nyelvi hatásaival.

Mindezen tényezők miatt az adatközlők kiválasztását ritka kivételektől eltekintve nem a helyszínen végezzük, hanem az odautazás előtt felkeressük a falu polgármesterét, egyházi képviselőjét, olykor a helyi könyvtár vagy művelődési ház vezetőjét, és őt kérjük meg arra, hogy a megadott szempontok alapján javasoljon nekünk lehetséges adatközlőket, és kérje is föl őket a részvételre. Gyakran ők nyújtanak segítséget a szálláskeresésben is (vagy ők maguk adnak szállást nekünk, például a mezőségi Sófalván, ahol a gyülekezeti teremben szálltunk meg, más lehetőség nem lévén a faluban), sőt, olykor a faluba való eljutásban is. Ilyen volt a világtól elzárt Sárpatak falucska Erdélyben, ahová nemhogy kövezett út nem vezet, de még valódi földút sem, így csak traktorral, (száraz időben) szekérral vagy terepjáróval lehet megközelíteni. Abban az esetben, ha nem szeretnének az otthonukban fogadni bennünket az adatközlők, arra is megkérjük a segítőköt, hogy biztosítsanak helyszínt a gyűjtés elvégzéséhez. Sajnos előfordul, hogy lehetetlen megfelelően csendes és elzárt helyszínt találni, főként olyankor, amikor egyszerre többen érkezünk a faluba, és párhuzamosan végezzük a gyűjtést; pedig a megfelelő minőségű hangfelvételek készítéséhez ez is fontos lenne.

Magával a gyűjtéssel kapcsolatban is felmerülnek problémák. A kérdőíveket gyakran afféle vizsgaként élik meg az adatközlők, és nagyon igyekeznek megfelelni a „Pestről jött értelmiségieknek”, ezért próbálnak „szépen” beszélni, így gyakran többszöri nekifutásra sikerül csak a valódi nyelvjárási alakot előhívni. Sokszor tapasztaljuk, hogy eltagadják a nyelvjárási alakokat, még direkt rákérdezésre is, majd később, a szabad beszélgetés folyamán, amikor nem arra figyelnek, hogy hogyan beszélnek, természetes módon használják azokat. Ez különösen az erősen stigmatizált jelenségekre (pl. *ö-zés*, *gyün*, *taníti* típusú alakokra) igaz, a tájszavakra kevésbé, ahogyan a köznyelvből hiányzó nyelvjárási alakotani jelenségekre sem. Előfordul például, hogy eltagadják a *-ho/-he/-hő* vagy a *-búl/-bűl* rag használatát, helyette a köznyelvit mondják, de a *-ni*, *-nitt* ragokat nem.

Bizonyos kérdéseknél (pl. a szövöszék, a jobb- és baloldali ökör megnevezése esetében) nehéz az előhívás, hiszen már nem használják, sőt, gyakran nem is ismerik az adott dolgot, csak a szüleik, nagyszüleik elbeszéléseiből. A kérdések egyszerűsége és a gyakori témaváltások megzavarhatják az adatközlőket, olykor akár meg is bántódnak, amiért olyasmit kérdezőnk, amit „a gyerekek is tudnak”. Fárasztó a kérdőív azért is, mert gyakran szívesebben me-

sélnének inkább a felmerülő kérdésekről, nekünk mégis vissza kell kényszerítenünk őket az egyszavas válaszokhoz, újabb témákhoz.

Szinte minden kutatóponton erőteljesen észlelhető a köznyelv térhódítása, a nyelvjárási változatok visszaszorulása, de ennek aránya az egyes nyelvjárási régiókban, illetve a szókészlet, a hangtan, alaktan területén csak valamennyi adat kiértékelése, elemzése után mérhető föl.

Tanulságos, hogy a „nyelvjárás”, „tájszólás” terminust az adatközlők hogyan értelmezik. A szociolingvisztikai kérdőív első kérdésére ugyanis (*Beszélnék-e ezen a településen nyelvjárásban?*) gyakran nemleges választ adnak, bár számos köznyelvtől eltérő formát használnak rendszeresen. Mégis kiderül ilyenkor, hogy „*Nyelvjárásban a szomszéd faluban beszélnek*”, „*Mű itt könyv szerint beszélünk*”, „*A palócok a szomszéd faluban laknak!*”, vagyis: a nyelvjárásiaság a saját változatuktól eltérő nyelvhasználatot jelenti értelmezésük szerint.

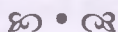
Érdekes ellentmondás feszül az anyanyelvjáráshoz való viszonyt értékelő megnyilatkozások között. Gyakran hallhatjuk az adatközlőktől, hogy szerintük a településen „*Csúnyán, parasztosan beszélnek*”, tehát alacsonyabb presztízsűnek értékelik saját nyelvváltozatukat az „irodalmias” nyelvénél. Viszont a *Sajnálná-e, ha eltűnne ez a tájszólás?* kérdésre ugyanezek a beszélők határozott igennel válaszolnak, azzal az indoklással, hogy ezt a beszédmódot tanulták édesanyjuktól, ez jellemző a falura, „ebbe születtek bele”.

Bár a beszélgetések anyaga, a tájszókincs elsősorban nyelvisége miatt fontos a gyűjtésben, a felvételek számos értékes néprajzi adatközlést is tartalmaznak. Különösen az idősebb adatközlők beszélnek szívesen (és egyszerűsmind nyelvjárásiasan) életük fontos eseményeinek szokásvilágáról vagy a mindennapi élet hajdani tárgyi hagyományairól. Egy-egy adatközlő készségesen meg is mutatja a szóba került tárgyakat, eszközöket (a szövőszéket, a maga készítette szötteseket), sőt, az is előfordul, hogy egy-egy rigmust vagy népdalt is elénekel a gyűjtők kedvéért. Többször tapasztalhattuk, hogy az idős emberek mennyire örülnek az érdeklődésünknek, mert tudásukat, emlékeiket szívesen átadnák a következő nemzedéknek, de környezetükben egyszerűen nincs kinek.

A kutatócsoport munkájában részt vevő egyetemista, doktorandusz hallgatók számára a gyűjtőmunka kiváló alkalmat adott a szakmai tapasztalatok bővítésére és elmélyítésére, a megtanult alapelvek, módszerek megélésére. Mindannyian rengeteg élménnyel gazdagodtunk a beszélgetések közben. Nemcsak a magyar nyelv változatosságáról, hanem például a kisebbségi sorsról, a falvak mindennapjairól, az emberi élet ezerféle tapasztalatáról is. Adatközlőink olykor zavarbaejtően hálásak és türelmesek, beengednek otthonukba, bepillantást engednek legszemélyesebb élményeikbe, nem ritkán étellel-itallal kínálnak, majd házi lekvárral, pálinkával, saját készítésű szöttesekkel feltarisznyázva bocsátanak utunkra. Legalább olyan hálásak lehetünk vendégszeretükért, bölcs gondolataikért, mint a megszerzett szakmai tapasztalatokért.

Bizonyára sok adalékkal szolgálhat a gyűjtött anyag annak felderítéséhez, hogy a nyelvjárási formák eltűnése, a köznyelv előretörése miként jelentkezik az egyes nyelvjárásokban, mely társadalmi csoportoknál mutatható ki leginkább: a férfiak és nők, idősek és fiatalok hogyan reagálnak a nyelvben lezajlott változásokra, miként tudatosul az egyes beszélőkben ez a folyamat. Jó példa erre, amikor az adatközlő bőszen tagadja, hogy ismerne egy köznyelvtől eltérő kifejezést (pl. a *rétya* tájszót a 'létra' megnevezésére), de egy családtagjához fordulva már gondolkodás nélkül használja: „*Mondtuk mi másképp a rétyát?*” De az is előfordult, hogy a keresett szó már csak az interjúalany emlékeiben, passzív szókincsében élt, de tudatosan, saját maga fogalmazta meg a köznyelv hatását beszédmódjára: „*Pityóka volt az én gyerekkoromban, mi már elkrumplisodtunk.*”

BÁRTH M. JÁNOS
SCHULTZ JUDIT

TUDOMÁNYOS RENDEZVÉNYEK, KONFERENCIÁK

A 10. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia margójára

Vallások, határok, kölcsönhatások címmel rendezték meg 2010. október 6–8. között a 10. Szegedi Vallási Néprajzi Konferenciát magyar és idegen nyelvű szekcióval. A konferencia egyúttal a hasonló címmel 2011-ben befejeződő OTKA- (K68325) pályázat zárókonferenciája is volt. A tizedik konferencia jubiláris alkalmával vessünk egy rövid pillantást a rendezvénysorozat történetére, egyes állomásaira!

Bálint Sándor (1904–1980) munkásságának egyik nagy területe volt a vallási néprajz művelése. Ezt a hagyományt a szegedi tanszék azzal is igyekezett fenntartani, hogy Barna Gábor Szegedre kerülésével (1993) a tanszék a páros években megrendezett Szegedi Vallási Néprajzi Konferenciák című konferenciasorozatával a vallási néprajzi kutatások egyik szervező fórumává akart válni.

Az első konferenciát még 1992-ben szervezte Barna Gábor *Szentemberek – A vallási élet szervező egyéniségei és jeles alakjai* címmel. Ekkor, 1992-ben volt a Bálint Sándor által kiadott *Egy magyar szeptember – Orosz István önéletrajza* megjelenésének 50. évfordulója. A témaválasztást ez befolyásolta. A konferencián számos hazai és határon túli magyar kutató vett részt. Az előadások anyaga a Magyar Néprajzi Társasággal együttműködve jelent meg 1998-ban. (Lásd a cikk végén a Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár kiadványsorozat vonatkozó listáját!)

A második konferencia 1994-ben volt *Mária tisztelete a népi vallásosságban Magyarországon és Közép-Európában* címmel. Ettől kezdve a konferenciáknak mindig volt egy nemzetközi szekciója is, ahol különböző országokból érkező kollégáink tartottak angolul vagy németül előadást. Az 1994-es konferencián például Vitomir Belaj (Zágráb), Hans Peter Zelfel (Eisenstadt/Kismarton), Gaál Károly (Bécs), Ginelli Mária, Klaudia Buganová (mindketten Kassa) és Paolo Giuriati (Padova) vett részt. Gaál Károly ebből az alkalomból megajándékozta tanszékünket az 1946-ban készült, de a körülmények miatt kéziratban maradt doktori értékezésének egy példányával, ami az egyetlen hozzáférhető példánya doktorijának. (Ennek alapján jelent meg sorozatunkban *Az andocsi Mária gyermekei* című kötete 2009-ben.) Ugyanakkor több, Lorettomban készült és felkasírozott búcsús fényképfelvételt is kaptunk.

A harmadik konferencia (1996) fő gondolatában kapcsolódott a millicentenáriumi megemlékezéshez, azaz a szenttiszteletet állította középpontjába. A *Magyar szentek tisztelete a népi vallásosságban* című konferencián

a számos magyar előadó mellett Klaus Welker (Freiburg), Hana Dvořáková (Brno) tartott előadást. Az előadások anyaga megjelent.

A negyedik szegedi vallási néprajzi tematikus konferencia 1998-ban a Szentháromság tiszteletével, a tisztelet történeti és művelődéstörténeti kérdéseivel, a népi vallásosságban elfoglalt helyével és szerepével foglalkozott. Ekkorra már nyilvánvalóvá vált a külső szemlélő számára is, hogy a szegedi konferenciasorozatnak van egy tudatos kialakított íve: az Isten-kereső, majd a keresztény erényeket hősi fokon megélt emberektől és a katolicizmusban különösen erős Mária- és szenttisztelettől jutottunk el 1998-ban a kereszténységnek teológiaiilag is számos megválaszolatlan vagy megválaszolhatatlan kérdést tartalmazó nagy misztériumáig, a Szentháromság-tanig. Az előadások tanulmányát átdolgozott kötete „*Oh, Boldogságos Háromság*” – *Tanulmányok a Szentháromság tiszteletéről* címmel jelent meg.

2000-ben, ötödik konferenciánkon, az évszázad- és évezredfordulón magától adódott a témaválasztás: az *Idő és emlékezet*. Ezen a nagyszámú magyarországi és határon túli előadó mellett Klaus Welker (Freiburg), Christiana Kugel (La Herradura), Ulrika Wolf-Knuts (Abo), Oliva Wiebel-Fanderl (Passau), Wolfgang Gürtler (Eisenstadt/Kismarton) és Hana Dvořáková (Brno) tartott előadást. Az előadások anyaga csak részben jelent meg magyarul és idegen nyelven.

A 2002-ben a *Kép, képmás, kultusz* címmel megrendezett hatodik konferencia külföldi előadói Klaus Welker (Freiburg), Salvador Rodriguez Becerra (Sevilla), Jan Royt (Prága) és Hana Dvořáková (Brno) voltak. E konferencián nagyszámú hazai művészettörténész is előadást tartott. Erre az évre fejeződött be a hat éven keresztül végzett bánsági, máriaradnai fogadalmiképkutatásunk. A konferencián bemutattuk ennek kétnyelvű kötetét, ami „*Mária megsegített*” / *Maria hat geholfen – Fogadalmi tárgyak Máriaradnán / Votivgegenstände in Maria-Radna I–II.* (Szeged, 2002) címmel jelent meg.

A 2004-es év fontos mérföldkő volt tanszékünk életében. Ekkor emlékezünk egykori professzorunk, Bálint Sándor születésének centenáriumára, valamint tanszékünk – az első hazai néprajzi tanszék – megalapításának 75. évfordulójára. Ekkor nagyszabású konferenciát rendeztünk hazai és külföldi előadók részvételével, több szekcióban is. Ezek közül – sajnos nagy időbeli csúszással – megjelent a *Ritus és ünnep* kötetünk. A hetedik vallási néprajzi konferenciánk angol nyelvű szekciójában pedig megvitattuk a szerzők és felkért bírálók – többek között Voigt Vilmos, Küllös Imola és mások – részvételével az erre az alkalomra megjelent *Ethnology of Religion – Chapters from the History of a Discipline* című tanulmánykötetet, ami az Akadémiai Kiadóval közös munkaként látott napvilágot, és tizennégy európai ország vallási néprajzi kutatástörténetét foglalja össze.

Nyolcadik konferenciánkat 2006-ban *Érzékek és vallás* címmel rendeztük meg. Ennek is volt nemzetközi blokkja, ám azt Celjében (Szlovénia), a SIEF Vallási Néprajzi Munkacsoportjának keretében rendeztük meg. Ennek anyaga

a *Traditiones* 2007. évi számában és külön kötetben is megjelent Jurij Fikfak és Barna Gábor szerkesztésében. A magyar nyelvű szegedi konferencia nagy érdeklődés mellett zajlott, lévén hogy a vallási jelenség megközelítésének egészen újszerű módját javasoltuk. A konferenciaanyag a Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 22. köteteként 2009-ben jelent meg.

A kilencedik konferenciánkat a szakrális (és profán) kisépítmények témakörének szántuk. 2008 májusában német nyelvű nemzetközi szimpóziumot tartottunk osztrák és német előadók részvételével, míg októberben került sor a magyarországi és határon túli résztvevőkkel megtartott konferenciára. A májusi konferencia résztvevői számára Kiss-Rigó László szeged–csanádi megyés püspök fogadást adott a szegedi püspöki székházban. Mind a magyar, mind pedig a német előadások anyaga megjelenésre vár.

Igy érkeztünk el a 10. Szegedi Vallási Néprajzi Konferenciához, amit *Vallások, határok, kölcsönhatások* címmel rendeztünk meg 2010 októberében óriási érdeklődés mellett. A nagyszámú előadó miatt párhuzamos szekciókban tanácskoztunk, s volt egy egész napos angol nyelvű nemzetközi blokk is. Ennek anyaga az *Acta Ethnographica* 56. (2011) kötetének 1. számában megjelent, a magyar nyelvű előadások megjelenésre várnak. További angol, illetőleg a magyar nyelvű írások külön kötetben jelennek majd meg.

A rendszeres népi vallásosság konferenciák mellett a tanszék két jelentős nemzetközi konferenciát szervezett. 1998-ban az *Old and New Religious Movements and Communities in Folk Religiosity of the 20th Century* (11. Finn–Magyar Folklorisztikai Konferencia) címűn Finnországból Martti Junnonaho, Pertti Antonen, Veiko Antonen, Tore Ahlbäck, Irma-Riitta Järvinen, Laura Stark-Arola és Jan Svanberg, Észtországból Ülo Valk és Janus Plaat vett részt. Az ELTE Folklore Tanszékéről Voigt Vilmos, a szegedi tanszék oktatói közül Barna Gábor és Pusztai Bertalan tartott előadást. A konferencia anyaga *Religious Movements and Communities* címen jelent meg.

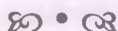
1999 őszen Szeged adott otthont a *Politics and Folk Religion* címmel rendezett SIEF 3rd Conference on Popular Religion konferenciának. A rendezvényen Arne Bugge Amundsen (Oslo, Norvégia), Marion Bowman (Bath, Nagybritannia), Anders Gustavsson (Oslo, Norvégia), Ambalike Hiriyanna (Mysore, India), Frank J. Korom (Boston, USA), Christiane E. Kugel (La Herradura, Spanyolország), Küllös Imola (Budapest), Katarina Lewis (Uppsala, Svédország), Margaret A. Mackay (Edinburgh, Skócia), Saša Nedelković (Belgrád, Jugoszlávia), Leonard Norman Primiano (Radnor, USA), Anna Rowbottom (Manchester, Nagybritannia), Irina Sedakova (Moszkva, Oroszország), Torunn Selberg (Oslo, Norvégia) vett részt. A tanszék oktatói közül Barna Gábor és Pusztai Bertalan tartott előadást. A konferencia előadásai *Politics and Folk Religion* címmel jelentek meg.

Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár / Bibliotheca Religionis Popularis Szegediensis. Szerkeszti: Barna Gábor. Néprajzi Tanszék, Szeged, 1998–

1. Barna Gábor (szerk.): *Szentemberek – a vallásos élet szervező egyéniségei. Holy men – organizers in the Folk Religiosity.* Budapest–Szeged, 1998.
2. Barna, Gábor (ed.): *Religious Movements and Communities in the 19th and 20th Centuries.* Szeged, 1999.
3. Pusztai, Bertalan (szerk.): *Szent és profán között. A szeged-alsóvárosi búcsú. Between the Sacred and the Profan. The Pilgrimage Feast of Szeged-Alsóváros.* Szeged, 1999.
4. Józsa László: *Megszentelt kövek. Kápolnák, szobrok, keresztek és temetők Kunszentmártonban. Geweihte Steine. Kapellen, Statuen, Kreuze und Friedhöfe in Kunszentmárton.* Szeged, 1999.
5. Hetény János: *A győri vérrel könnyező Szűzanya kultusztörténete. Veneration of the Bleeding. Exuding Picture of the Virgin Mary Győr.* Szeged, 2000.
6. Barna, Gábor (ed.): *Politics and Folk Religion.* Szeged, 2001.
7. Barna Gábor (szerk.): *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában. Veneration of the Virgin Mary in Hungary and Central Europe.* Szeged, 2001.
8. Barna Gábor (szerk.): *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete. Historische Schichten und Formen der Heiligenverehrung in Ungarn und Mitteleuropa.* Szeged, 2001.
9. Barna Gábor–Kótyuk Erzsébet (szerk.): *Test, lélek, természet. Tanulmányok a népi orvoslás emlékeiből. Köszöntő kötet Grynaeus Tamás 70. születésnapjára. Body, Soul, Nature. Papers on the Folk Medicine. Festschrift to Tamás Grynaeus on his 70th Birthday.* Budapest–Szeged, 2002.
10. Barna, Gábor– Kríza, Ildikó (eds.): *Folk Ballads, Ethics, Moral Issues.* Akadémiai Kiadó, Budapest–Department of Ethnology, Szeged, 2002.
11. Barna, Gábor (Hrsg.): *Ritualisierung, Zeit, Kommunikation.* Akadémiai Kiadó–Lehrstuhl für Volkskunde, Szeged, 2003.
12. Barna Gábor (szerk.): *„Óh boldogságos Háromság”. Tanulmányok a Szentháromság tiszteletéről. Studies on the Veneration of the Holy Trinity.* Paulus Hungarus–Kairosz Kiadó, Budapest. 2003.
13. Barna Gábor (szerk.): *Rítusok, folklór szövegek.* Paulus Hungarus–Kairosz, Budapest. 2004.
14. Barna Gábor (szerk.): *Idő és emlékezet. Tanulmányok az időről az ezredfordulón.* Kairosz Kiadó, Budapest, 2005.

15. Hetény János: „Gyönyörű nagy vonzalom...”. *A Karacs-hegyi kistáj Mária-kultuszt ihlető szerepe. „Eine herrlich große Zuneigung...”. Die Rolle der Kleingegend Karacs im marianischen Kult.* Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged, 2006.
16. Barna Gábor (szerk.): *Kép, képmás, kultusz.* Szeged, 2006.
17. Barna Gábor (szerk.): *1956 – Emlékezés és emlékezet. Október 23-a megünneplése és a forradalom történelmi emlékezetének megszerkesztése napjainkban. Egy kutatószeminárium tanulságai.* Szeged, 2006.
18. Barna, Gábor (ed.): *Religion, Tradition, Culture.* Akadémiai Kiadó–Néprajzi Tanszék, Szeged, 2007.
19. Grynaeus Tamás (szerk.): *Köztéri szakrális kisépitmények.* Szeged, 2008.
20. Barna, Gábor (Hrsg.): *Kleindenkmale.* Szeged, 2008.
21. Józsa László: *Isten hajléka az emberek között. A kunszentmártoni Nagytemplom 225 éves története.* Szeged, 2009.
22. Barna Gábor (szerk.): *Érzékek és vallás.* Szeged, 2009.
23. Gaál Károly: *Az andocsi Mária gyermekei. Adatok az andocsi búcsújáróhely néprajzához.* Szeged–Dunavarsány, 2009.
24. Barna Gábor–Gyöngyössy Orsolya–Bodosi-Kocsis Nóra (szerk.): *Ritus és ünnep.* Szeged, 2010.
25. Hetény János: *A magyarok Máriája.* Szent István Társulat–Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Budapest–Szeged, 2011.
26. Mód László–Simon András (szerk.): *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére.* Szeged, 2010.

— 105 —
BARNA GÁBOR

MÚZEUMOK, GYŰJTEMÉNYEK

A Magyar Nyelv Múzeuma

„A magyar szó nekünk a legnagyobb erekleje.”
(Tamási Áron)

Immár három éve annak, hogy 2008 áprilisában Széphalmon, Kazinczy Ferenc sírjától és emléksarnokától nem messze megnyitotta kapuit A Magyar Nyelv Múzeuma. Az intézmény az eltelt idő alatt színvonalas kiállításaiival és igényes rendezvényeivel bizonyította, hogy a térségnek és az egész országnak is egyik igen figyelemreméltó kulturális helyszíne.

A Magyar Nyelv Múzeuma története 1994. március 19-én, a sátoraljaúj-helyi székhelyű Kazinczy Ferenc Társaság közgyűlésén kezdődött, ekkor mondta el ugyanis javaslatait Pásztor Emil, az egri tanárképző főiskola tanára egy széphalmi magyar nyelvtörténeti múzeum létesítéséről. Az ötlettől a megvalósulásig tizennégy esztendő telt el; a legfontosabb lépések a következők voltak. Pásztor Emil javaslata megjelent a Kazinczy Társaság *Széphalom* című évkönyvének 6. kötetében 1994-ben, majd a *Magyar Nyelvőrben* 1995-ben. 2001-ben lerakták az alapkövet, és elkészült a nyelv-múzeum tervterve. Az építkezés – Radványi György Ybl-díjas építész tervei alapján – csupán 2007-ben kezdődhetett el. A Tokaj-hegylajki kistáj önkormányzatai kidolgozták az *Összefogás Tokaj Világörökségéért* elnevezésű programot, és ennek egyik pontja volt a magyar nyelvi múzeum létrehozása Széphalmon. A beruházás az Európai Unió 400 millió forintos támogatásával, valamint a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Közgyűlés 300 millió forintos hozzájárulásával valósult meg. A Magyar Nyelv Múzeuma 2008. április 23-án nyílt meg, az új intézményt Sólyom László akkori köztársasági elnök avatta. Díszvendégként jelen volt és beszédet mondott Kazinczy Ferenc kutatómérnök, a nagy nyelvújító ükunokája Svédországból. Az ünnepség kiemelkedő eseménye volt Szokolay Sándor *Kossuth-díjas* zeneszerző *Szavak* című művének ősbemutatója (a zeneművet Nagy Gáspár költő verse ihlette). A Magyar Nyelv Múzeuma a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság intézménye, fenntartója a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzat.

A Magyar Nyelv Múzeuma alapterülete 1500 négyzetméter. Az épületnek része egy kiemelhető színpad és egy száz férőhelyes nézőtér. Az emeleten egy ötven főt befogadni képes szemináriumi terem (kisebb konferenciák, tanácskozások, múzeumi órák helyszíne) áll rendelkezésre, ebben a teremben helyeztük el a híres magyar nyelvészek, irodalomtörténészek hagyatékait (Lőrincze Lajos, Zsirai Miklós, Czigány Lóránt és mások emlékeit). A földszinten büfé

üzemel, a mellette elhelyezkedő kávézóhelyiség könyvesházként, folyóirat-olvasóként is használható. A felsorolt adottságok alapján A Magyar Nyelv Múzeuma alkalmas (és ezt már többször is bizonyította: az elmúlt három évben 90 rendezvénynek adott helyet) konferenciák, előadóestek, színi előadások, hangversenyek, filmvetítések megrendezésére. Az intézmény munkatársai számos múzeumpedagógiai foglalkozást (múzeumi órát, szakkört, szakmai előadásokat) is tartottak.

A múzeum gyűjtőkörébe tartoznak az írott, a képi és a hangzó dokumentumok a nyelvtörténet különböző korszakaiból, a magyar nyelven alkotók művei, a nyelvváltozatok jellemzői, a szép magyar beszéd kiváló művelőinek megszólalásai; a magyar nyelvvel foglalkozó alapművek, kézikönyvek, folyóiratok, szótárak, a magyarországi többnyelvűség dokumentumai. Feladatunk továbbá a Kazinczy-kultusz ápolása; a nyelvészeti-irodalmi tudományos munka. Rendszeresen együttműködünk a tudományterület intézményeivel, szakmai csoportjaival (a Magyar Tudományos Akadémiával, az Anyanyelvápolók Szövetségével, a Honismereti Szövetséggel, a Kazinczy Ferenc Társasággal, a Petőfi Irodalmi Múzeummal, az Országos Széchényi Könyvtárral, a Sárospataki Református Kollégium Nagykönyvtárával). Az intézménynek saját honlapja van: www.nyelvmuz.hu

A nyelvmúzeum 2008-ban három időszakos kiállítással nyílt meg, azóta a látogatók összesen 11 kiállítást láthattak, jelenleg hat tárlat várja az érdeklődőket. *A magyar szó világa* szókincsünk gazdagságát és játékosságát mutatja be színes házikókban. A „*Kívívánk a szép tusát...*” – *A magyar nyelvújítás* című tárlat (mely 2009-ben, a Kazinczy-emlékévben nyílt meg) a felvilágosodás kori, Kazinczy-féle magyar nyelvújítás történetét, illetve előzményeit és következményeit mutatja be szemléletesen: színes képekkel és tartalmas szövegekkel. A kiállítás egyik „látványossága” egy régi rádió, melyből a Kossuth Rádióban évtizedeken át sugárzott, *Édes anyanyelvünk* című műsor 1985. június 16-án lejátszott adása: Lőrincze Lajos hangja szól. 2009 októberében nyílt meg a beszédművelési mozgalom történetét bemutató tárlat (*Magyar Örökség: a „Beszélni nehéz” anyanyelvi mozgalom*); Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóján, 2009. október 27-én avattuk fel az Akadémiai Termet a Kazinczynak a Tudós Társaság tagjainak szánt kerekasztal-rajzáról mintázott épületrészben, mely a Magyar Tudós Társaság és a magyar tudományos élet és irodalom nagyjainak állít emléket, és időszakos kiállítási térként is működik. A kutatók szakkönyvtárunkat, a Busa Margit Könyvtárat is használhatják. A könyvtár alapját Busa Margit irodalomtörténész, Kazinczy-bibliográfus könyvgyűjteménye képezi. És természetesen továbbra is mindenki megtekintheti a Kazinczy Emlécsarnokban a Kazinczy korát és életművét bemutató állandó tárlatot. Ezek mellett a látogatók – táblaszövegek és az egyik mellvéden elhelyezett szemelvénytábla révén – megismerkedhetnek a magyar nyelvi humorral és a magyar szépirodalmi stílus fejlődésével.

A Magyar Nyelv Múzeuma

A Magyar Nyelv Múzeuma épülete a Kazinczy Emlékkertben áll. A kert alkalmas szabadtéri programok megvalósítására. A fás liget, a két kis tó és a Kazinczy-sírhoz vezető százados gyertyánok idilli környezetet biztosítanak a kikapcsolódáshoz. A kertben eddig egy nyelvcsaládfa áll (a finnugor nyelvek családfája), de a nyelvcsaládfaliget további nyelvcsaládfákkal bővül.

2010. szeptember 29-től fogadja az érdeklődőket állandó kiállításunk, a múzeum legnagyobb egysége: a *Titkok titka – A magyar nyelv fölfedezése* című tárlat, melynek alapcélja az, hogy a 21. század igényeinek megfelelően, a kor technikai lehetőségeit felhasználva, gyerekeket és felnőtteket egyaránt megmozgató, ismeretterjesztő módon tudományos és kreatív, ösztönző módon játékos formában mutassa be nemzeti kultúránk alapjának: anyanyelvünknek a titkait, szépségeit és történetét. A kiállítás helye a széphalmi épület emeleti terme és annak előtere.

Az *Európa tér* a magyar nyelv a világban témakört dolgozza fel. Bruegel *Bábel tornya* című festményének nagyított másolata és az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata (1948) bemutatása a világ nyelveinek sokszínűségére, ugyanakkor a nyelvek egyenlőségére is felhívja a figyelmet. A látogató információkat kap a magyar nyelv rokonairól, illetve a magyar nyelv tulajdonságairól: az indoeurópai nyelvekétől eltérő alaktani, mondattani és szemléletbeli sajátosságairól. Az olvasnivalót gazdag hang- és mozgóképanyag egészíti ki, mely nyelvi és kulturális rokonaink életébe, népművészetébe ad betekintést.

A *Hungária térben A magyar nyelv múltja* szakasz bemutatja nyelvünk történelmét, fejlődését; a magyar nyelvemlékeket, külön tárgyalja a rovásírást, és szól nyelvünk-irodalmunk nagyjairól (pl. Balassi Bálintról, Pázmány Péter-ről, Apáczai Csere Jánosról és másokról), az első magyar könyvekről, irodalmi művekről. Az első „toronyban” egy középkori (*Halotti Beszéd* korabeli) temetési jelenetet láthatnak a látogatók, miközben felvételről meghallgathatják az egykor a sír fölött elmondott beszédet; egy fal menti fülkében pedig egy kódexmásoló figuráját tekinthetik meg. A tájékozódást ismertető, összefoglaló szövegek és fogalommagyarázatok, valamint az adott kort és kulturális környezetet idéző tárgyak segítik. Mindegyik „állomáshoz” tartozik hanganyag, így meghallgatható az első eredetiben fennmaradt oklevelünk, a *Tihanyi alapítólevél* (1055) szövege is, az iratban említett helynevek egy térképen (Csete Ildikó textilművész alkotása) azonosíthatók. *Az anyanyelvünk életerejé* kiállításrész bemutatja a nyelv mint fő kultúrahordozó erejét, a magyar nyelv jelképes szövegeit hangban és képben (pl. *Boldogasszony Anyánk, Himnusz, Szózat* stb.). *A magyar nyelv táji és társadalmi rétegek szerinti tagozódása* egység előtárja a tájnyelvek sajátosságait, a nyelvjárást stilisztikai céllal felhasználó szépirodalmat, valamint a népi névkultuszt és annak tárgyi vonatkozásait. A nyelvjárási toronyban a kilenc nagy magyar tájegység egy-egy jellegzetes szövegét hallgathatják meg a látogatók, az elmélyülést feliratok és az adott tájegységet bemutató kisfilmek segítik. Külön egység szól Erdélyi Zsuzsanna munkáságáról és az archaikus nép imádságokról. A tárlat szemléletesen mutatja be az informatika korának nyelvét, az úgynevezett másodlagos szóbeliséget és írásbeliséget, az új beszélnyelviséget: régi és újabb technikai eszközök – rádiók, írógépek, mobiltelefonok, számítógépek – tudatosítják a nyelvhasználatunkat befolyásoló tárgyi tényezőket. A kiállítás a *Schola Ludus*sal zárul: a régi olvasókönyvek színes sorának megtekintése és a nyelvi humor szemelvényeinek elolvasása után a látogatók nyelvi játékok (mozgásos – szókirakó a padlóra festett négyzetláncokon – és számítógépes játékok) kipróbálásával búcsúzhatnak a tárlattól, miközben a falakon képverseket és jeles magyarok anyanyelvünkről mondott és írt vallomásait olvashatják. A jeles magyar nyelvészek fala nyelvtudományunk kiemelkedő képviselőinek állít emléket.

Külön kiemelendő, hogy a látogatót a múzeum előterében különleges látni- és hallanivaló fogadja: szövegben, képben, tárgyban (malomkövekben) és hangban elevenedik meg az a jelenet, amikor Szent Gellért hallgatja a malomkövet forgató magyar asszony énekét. Az ének (esetünkben egy csángó népdal) Sebestyén Márta gyönyörű hangján csendül fel.

A Magyar Nyelv Múzeuma célja, hogy kulturális központ legyen, illetve küldetésének megfelelően tevékenyen részt vegyen a magyar (anyanyelvi) kultúra terjesztésében, a nemzeti hagyományok közvetítésében, a beszédkultúra ápolásában és a nyelvhasználat erkölcsi felelősségének tudatosításában. Mivel anyanyelvünk (nemzeti) létünk hajléka, fontos szempont számunkra a nyelvtudomány interdiszciplináris jellege: tárlatainkba és ismeretterjesztő mun-

kánkba ezért nem csupán a nyelvészet, hanem a társtudományok (irodalom, történelem, néprajz, lélektan, szociológia, etika) eredményeit is beépítjük. További kiállításaink, rendezvényeink és kiadványaink is ezt a célt szolgálják. A széphalmi nyelvmúzeum Európában egyedülálló intézmény; sokak szemében valódi zarándokhely a magyarság számára: az idelátogatás jelképes cselekedet, főhajtás a magyar nyelv előtt. A Magyar Nyelv Múzeuma, illetve Széphalom hatékony eszköze és helye a nyelvi és nemzeti öntudat, valamint a hazaszere- tet erősítésének, anyanyelvi kultúránk megismertetésének.

NYIRI PÉTER

Ünnepi beszéd a Magyar Népi Iparművészeti Múzeum megnyitóján*

Kedves Ünneplő Vendégek!

Kedves Munkatársak, akik ezért a helyért, ezért a napért annyit küzdöttek!

Nem tudjuk túlértékelni, hogy ez a gyűjtemény, amelynek nem volt eddig méltó helye a fővárosban, ide, az ország közepére került, nem messze attól a helytől, ahonnan a kilométereket számolják. Ez sokat jelent, s remélem, hogy nem csak ebben, hanem abban a megújulásban is, amelyben mindnyájan eredménykedünk, ennek a helynek nagy jelentősége lesz.

Hogy miről is van szó, azt én csak dadogva tudnám elmondani. Hadd forduljak a magyar lélek nagy kutatójához és kimondójához, Ady Endréhez. Mert az ő szavaival tudom megvilágítani ennek a gyűjteménynek a jelentőségét:

*„[...] Vagyok, mint minden ember: fenség,
Észak-fok, titok, idegenség,
Lidérces, messze fény,
Lidérces, messze fény.*

*De, jaj, nem tudok így maradni,
Szeretném magam megmutatni,
Hogy látva lássanak,
Hogy látva lássanak.*

* Elhangzott a Népi Iparművészeti Múzeum kiállítótermének (Budapest, I. Fő u. 6.) és egyben az *Alkotók, tárgyak, folyamatok – Népi iparművészetünk elmúlt 50 éve* című kiállításának megnyitóján 2011. január 14-én.

*Ezért minden: önkínzás, ének:
Szeretném, hogyha szeretnének
S lennék valakié,
Lennék valakié.”*

Minden idők emberének ez a nagy sóhajtása. Tudja, hogy tele van gondolattal, érzelemmel, indulattal és minden ember más és más, nincs két egyforma és nincs pótolható ember. De mit ér az, ha nem tudja magát megmutatni, ha azt a gazdagságot, ami benne rejtve van, nem lehet meglátni? Azt neki kell kimondania, neki kell megmutatnia és ezzel, hogy ne magányos legyen, helyet szereznie, hogy tartozzon valahova. Valahova, ahol befogadják, ahol értelme van az életnek.

Erről van szó! Hogy ki tudjam mondani, ami bennem van, ahhoz meg kell tanulnom egy nyelvet, amit sok-sok száz és ezer éven keresztül kimunkáltak és mindenre alkalmassá tettek. Ha tudom ezt a nyelvet, költőien is ki tudom fejezni magam vele, meg tudom mutatni azt a titokzatosságot, azt a csak bennem lévő, amit senki más nem tud. Van beszélt nyelv, van zenei nyelv, van mozdulatok nyelve, táncnyelv és van a megfogható tárgyakban megjelenő nyelv is: díszítésben, ízlésben és formálásban.

És erre szükségem van, hogy befogadjanak. Ha magamba fojtom, akkor semmit sem ér. Akkor ezek az indulatok méreggá válnak, elmagányosodunk, s nem lesz senkink sem. Egy nemzet mindig keresi a közös nyelvet, s vannak korszakok, amikor úgy érzi, hogy elvesztette. Hogy újra kell teremteni. Mint ahogy a reformkorban, a nyelvújítás idején úgy érezte a nemzet, nem elég kész a nyelve ahhoz, hogy a modern időnek minden problémájáról megfelelően tudjon szólni. Arany János, Petőfi és a többiek fölmutatták ezt a nyelvet, és így a néphagyományból megújulhatott és felvirágozhatott az új, modern irodalmi magyar nyelv is. Enélkül nem lett volna semmi sem. Nem kellett kitalálni, mert a kitalált nyelvet ki érti? A századok alatt bevált és kicsiszolódott nyelvet kell újra beszélni.

Igen, és itt a formákban is erről van szó. Itt olyan óriási hagyományok vannak, hogy nemzetközi összehasonlításban bátran kiállhatunk tízszer, százszor nagyobb nemzetek művészeti hagyományával szemben is. Akár népköltészetben, akár a tárgyak világában. Egy forgalmas, néha kegyetlen keresztúton állapodtunk meg, itt, ahol Kelet és Nyugat találkozik, Európának példát mutatva, az itt élő népek barátsággal és egymás megbecsülésével virágoztatták ki ezt a gyönyörű művészetet.

A gyökerek keresése más nemzeteket is elért. És éppen ebben a tárgyalató, a teremtés öröme továbbadó kincsben is vannak hozzánk hasonló utat bejárt nemzetek. Gondolok itt az ebben a tekintetben a legérdekesebbeknek, a svédeknek a mozgalmára. Amikor az eléggé elmaradott és szegény Svédország az ipari forradalom után gyors fejlődésnek indult, szinte pillanatok alatt hatalmas gyárak épültek fel, a svéd acélnek óriási híre lett. És a nép ment a

földekről a gyárakba, s fennállt a veszély, hogy kiürülnek a parasztporták. És akkor indult meg az a mozgalom, amely az otthon maradt asszonyoknak nemcsak munkát, foglalatosságot, hanem jövedelmet is adott, hogy ne kelljen nekik nagyvárosok proletárnegyedeibe, nyomortanyáira költözniök, hanem maradjanak meg a földjeiken.

És a mozgalom képviselői hová nyúltak? Ahhoz a néphagyományhoz, ami közöttük több száz év alatt kialakult. Az iskolában tanítani kezdték kötelező óraként és megjelent Európa számára a skandináv dizájn. Otthon maradt az asszony a gyerekekkel, nem vált proletárfölddé, vagy műveletlen pusztává az ország. Az egész világot meghódította az a formakincs. (Sajnos ezeket a tárgyakat ma már a Fülöp-szigeteken és Malajziában gyártják.)

Ez az út nekünk is járható. Nekünk is közvetítenünk kell ezt a nyelvet, amely nemcsak kifejezésre tesz képessé, hanem gyógyít is, mert nem marad bennünk indulat és egységbe forraszt. Egységbe forraszt az alkotás örömeivel, az összetartozás, a közösség örömeivel, ami annyira hiányzik a mai magyar társadalomból. Ezt szolgálja az ének, a tánc, a kézművesség – az itt bemutatott tárgyak mintegy a csúcst mutatják meg ennek a mozgalomnak.

Nálunk a 19. század végén, 20. század elején indult meg ez a mozgalom. Gondolok például Györffy Istvánra, aki a szűrről írt munkát. Vagy egyik tanítványára, aki szinte egész életét erre szánta, Zsindelyné Tüdös Klárára, aki megalkotta abban az időben a nagy népszerűségnek örvendő polgári, úri magyar viselet is.

Nekünk ez a múzeum támpont ehhez a munkához. A bástyánk lesz ez az intézmény, ahová lehet jönni lelkesedni, és lehet hozni a fiatalokat, hogy az alkotás örömeivel, a szépnek a megmutatásával rávezessük őket: az emberhez legméltóbb az, ha alkot.

Nagy feladatok várnak még erre a múzeumra. A közművelődésben, a közoktatásban vissza kell nyúlnunk a hagyományokhoz. Mert ahogy minden ember külön csoda, úgy minden nemzet is külön csoda – mindegyiknek feladata, hivatása van. S csak akkor marad meg, ha ezt teljesíteni tudja. Ehhez segít hozzá ez a gyűjtemény, ehhez segít hozzá az a munka, ami ide fog kapcsolódni.

Amikor Magyarországon az óriási iparosítás idején megindult az elvándorlás vidékről, voltak falvak, ahol semmilyen más közösség nem volt, sem tévesz, sem iskola, sem egyház, sem posta – de díszítőművészeti szakkör volt! És összegyűltek az özvegy tanítónéni és a falu szélén lakó cigányasszony is – és hímeztek! A kultúrának, a szépnek a gócpontjai voltak ezek. Mert ahol valami szépet alkotunk, oda a többi szépség is odajön. A tánc szépségéhez a zene, a tárgyak szépségéhez a lakáskultúra.

E nagy jelentőségű mozgalomnak a gyújtópontja lesz ez a múzeum az Önök segítségével, hogy fiaink rácsodálkozhassanak arra: mi az, hogy szép és mi az, hogy magyar?

ANDRÁSFALVY BERTALAN

KIÁLLÍTÁSOK

Város és falu határán

(Szabadtéri Néprajzi Múzeum, Szentendre, 2010. október 21.–2011. április 26.)

A Nemzeti Kulturális Alap 2010–2011-ben egy kiemelt jelentőségű tematikus évadot indított el *Felemelő század – Nemzeti romantika és polgári felemelkedés a 19. századi Magyarországon* címmel. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum is részt vesz a tematikus évad programjában. Elsőként a *Város és falu határán* időszak kiállítás nyílt meg 2010. október 21-én. 2011-ben a *Polgárosodás sikertörténete, a vasút polgárosító hatása* című időszak projekt valósult meg.

Az intézmény sajátos és egyedülálló lehetőségeit felhasználva kombinálja az elkészült tárlat az ún. termes és a szabadtéri múzeumi kiállítások lehetőségeit, a legkorszerűbb nemzetközi tapasztalatokra építve. Ennek megfelelően több helyszínen valósult meg a projekt. Az új állandó kiállítási egység, az Észak-magyarországi falu, és a mellette fekvő Felföldi mezőváros tájegységek kiállításainak látogathatósága az épületekben működő – német mintára készült – elektromos falfűtések segítségével téli időszakban is megvalósul, s ezáltal a múzeum egész évben látogathatóvá válik.

A Kemecsi Lajos tudományos igazgató által rendezett komplex időszak kiállítás fel kívánja hívni a figyelmet a 19. századi kultúra és a mai élet több kapcsolódási pontjára, összefüggéseire. A falvak és a városok, az egykori mezővárosok kapcsolatai, a városiasodás alapvető közösségformáló hatása, a reformkori Magyarország egyik jellegzetes folyamatként értékelhető. A város és vidék kapcsolatának 19. századi jellemzői a mai kor modernizációs folyamataihoz is komoly ismeretekkel szolgálnak. Egyes jelenségek kulturális hátterét, egyes folyamatok mára ismeretlen eredőjét sikerülhet az időszak kiállítás eszközeit felhasználva megvilágítani. Általában az urbanizáció, a polgárosodás folyamatát rendszerint csak az egyik irányból elemzik és mutatják be. Szándékaink szerint ezt az egymásra ható viszonyrendszert a maga komplexitásában vizsgálja a Szabadtéri Néprajzi Múzeum időszak tárlata. A 19. századi életmód (városiasodás) átalakulásának alapvető formálójaként a létformák és viszonyrendszerek alakítójaként tekintünk a falvak és városok működésére. Kiemelt célja volt a kiállítás előkészítésében közreműködő szakembereknek a 19. századi fejlődés felidézésével az új modernizációs folyamatokban élő, mai ember számára is érvényes tudást nyújtani. Válaszokat kívánunk adni a korabeli integráció és az együttélés viszonyrendszereinek felmerülő kérdéseire.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tematikus éveket kialakító koncepciójának tapasztalatait felhasználva terveztük a tárlatot. További – a korábbi klaszszikus skanzenre jellemző kiállításoktól különböző – megoldás a legmodernebb technikai eszközök, a digitális technika feltételrendszereinek széles körű alkalmazása. Szándékunkban állt a gyűjteményünk erősségét jellemző, a hétköznapi életet hitelesen bemutató tárgyak, tárgyegyüttesek, enteriőrök üzenetét ezen korszerű kiállítás technikai megoldásokkal kiegészíteni, felerősíteni és korszerűen értelmezni.

A mezővárosok története a Kárpát-medence múltjának egyik legizgalmasabb, sok problémát felvető területe. A mezővárosi kultúra közvetítő szerepet töltött be a falusi-paraszti és a szabad királyi városi nemesi vagy polgári életmód és műveltség között. A mezővárosok számos típusba sorolhatóak. A kiállítás a sokféle mezővárosi típus közül a bortermelésre épülő felföldi mezővárosok egykori kultúrájának bemutatására épül, ezek példáján keresztül elemzi a településtípus jellemzőit. A felföldi mezővárosok egykori virágzását elemmezve, kultúrájuk egyes jellemzőit megismerve megállapíthatjuk, hogy azok a települések voltak és maradtak életképesek, amelyekben a városfejlesztő erők közül több is működött párhuzamosan. A felföldi mezőváros építészetileg körülhatárolható vidék, egyben sajátos gazdálkodási móddal rendelkező ökológiai zónát is jelent. A régió átfogó kultúrtörténeti és történeti néprajzi szemléletű bemutatására elsőként a Szabadtéri Néprajzi Múzeum vállalkozott. A 2006-ban elkészült Felföldi mezőváros tájegység épületeinek enteriőrjei az időszaki tárlat egyes elemeinek háttérül, másoknak ellenpontként szolgálnak.

A múzeum irodaépületében működő Skanzen Galériában valósult meg az időszaki kiállítás nyitó egysége. A téli nyitvatartás időszakában bejáratként is funkcionáló, modern épületben lévő galériában látható kiállítási egység alkalmas arra, hogy az egész koncepció rövid jelzésével mintegy összefoglalja a kiállítási üzenetet. A kétnyelvű tájékoztató bevezető szöveg (a kiállítás minden felirata és a kiállítási katalógus, illetve az elkészült *Kóser konyha* című

kiadvány is angol–magyar nyelvű) és a Nemzeti Kulturális Alap által támogatott *Felemelő század* projekt jellemzőinek bemutatása is itt olvasható.

A fotókiállítás az egykori felföldi mezővárosok és a települések mai arculatát jellemző fényképek válogatott tárlata. A kiállítási egység elsősorban a Szabadtéri Néprajzi Múzeum Adattárának gyűjteményeiből származik, amit kiegészít a szerencsi Zempléni Múzeum kiváló képeslevelezőlap-gyűjteményének anyaga. A dokumentatív archív fekete-fehér felvételek, képeslapok mellett a jelenben (2010-ben) készült színes fényképek láthatóak a kiállításon. A kiválasztott települések (Gyöngyös, Erdőbénye, Hejce, Tokaj, Tállya, Mád) a sajátos társadalom-, gazdaság- és kultúrtörténeti adottságokkal rendelkező északmagyarországi régióban fekszenek. Köztük több is van, amely az utóbbi évszázadban elvesztette egykori mezővárosi „rangját”, „visszafalusiasodott”, illetve mások a modern városi státuszba kerültek. A múzeumi fotókiállítás erőteljesen reagál a magyarországi településfejlődés, s különösen a régióra jellemző urbanizációs folyamatokra, azokat érzékeltetve. Az intézmény Adattárának részét képező Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény, Vargha László építész-etnográfus bőséges hagyatékát is örzi. Ezen kiváló fotók között és a fotótár más egységeiben is számos olyan fénykép található, amely ugyanazt a településrészt, épületet ábrázolja, esetenként több évtizedes időkülönbséggel. Vajda Sándor muzeológus és Deim Péter fotós munkatársak a kiválasztott fényképek alapján kitartó terepmunkát folytatva készítették el a 2010-es állapotokat rögzítő felvételeket. Miután a vonatkozó anyag mennyisége miatt közvetlenül a falakon bekeretezve nem volt bemutatható, két kiegészítő megoldást alkalmaztunk. A tokaji és tállyai fotók között egy-egy, a falra erősített korszerű monitor segítségével 150–150 archív és jelenben készült fényképet vetítünk folyamatosan. Ezenkívül két számítógépes munkaállomást alakítottunk ki, ahol egy-egy számítógép segítségével a teljes vonatkozó fotóanyagot kereshetővé tettük a látogatók számára. Külön ügyeltünk arra, hogy miként a falakon elhelyezett fényképek esetében is, a számítógépes adatbázisban is egymás mellé rendelődve láthatóak legyenek az összetartozó különböző időpontban készült, de azonos tematikájú fotók. A kiállítást teljesíti ki a Rózsa-völgyi Márk (1789–1848), a verbunkos zene utolsó reprezentánsa, az 1830-as évek legnépszerűbb magyar muzsikusa által szerzett korabeli muzsika, a Festetics vonósnégyes előadásában hallható *Társastáncok*.

A következő kiállítási egységek az újonnan épült uradalmi magtárban készültek el. Az objektum egyébként, jelképezve a kiállítási tematikát, elhelyezkedésével is elősegíti a kiállítási üzenet közvetítését, hiszen a múzeum Északmagyarországi falu tájegységének szélén, a Felföldi mezőváros tájegységi állandó kiállítás határán áll. A magtár földszintjén és galériáján kialakított tárlatok korszerű technikai eszközöket alkalmazó termes kiállítási egységként valósultak meg. Az időszakos tárlat információit molinókra nyomtatva készítettük el, fotókkal kiegészítve és mindegyik kiállítási egységre külön jellemző díszítőmotívummal ellátva. Szintén segíti a kiállítás üzenetének továbbítását

az a vetítő monitor, amelyen archív film- és fényképfelvételek láthatók a Néprajzi Múzeum gyűjteményéből válogatva. A 1904 és 1950 között rögzített vásári témájú felvételeket Bátky Zsigmond, Ébner Sándor, Viski Károly, Seemayer Vilibáld, Kóris Kálmán, László Gyula, Dobos Ilona, Vajkai Aurél, Kresz Mária és Csilléry Klára készítették.

Az épület földszintjén a 19. századi mezővárosok egyik legfontosabb jellemzőjét, az anyagi és kulturális javak közvetítésében betöltött szerepüket mutatjuk be. A vásárok ún. hagyományos etnokulturális szerepkörének modern megfelelőinek bemutatása közvetlenül kapcsolódik a kiállítás további egységeihez. Így a „lengyel piac”, a „kínai piac” is, hiszen ezek aktív részesei sokban átmenetinek tekinthető mai gazdasági-kulturális és társadalmi életünknek is. A vidéki életforma átalakulása, az infrastruktúra fejlődése, az áru-dömping a vásári kínálat teljes átrendeződéséhez vezet. A vásárban kialakított árusító helyszínek közül az első egy, a hagyományos technológiát is alkalmazó erdőbényei kádármester (Hotyek Attila) termékeit mutatja be. A szőlőművelésre épülő mezővárosokban a különböző iparosok között is kiemelt szerepük volt a borhoz kapcsolódóknak. A második árusító helyszínen Mihalkó Gyula kalaposmester által készített termékeket állítottuk ki egy kecskelábú asztalon. A kalap az európai polgárságot követve már a 18. században megjelent mezővárosaink lakosságának öltözetében. A mezővárosi iparosok által kedvelt formákat a környező falvakban élők is utánozták, így gyorsan elterjedtek. A következő árusító helyszín egy, a szekérével érkezett fazekas termékeit mutatja be. A szénával megrakott, gondosan restaurált jármű mellé terített ponyván igen nagy mennyiségű fazekasárut állítottunk ki, hitelesen felidézve egy korabeli árukészlet méretét és jellegét is. Az egységes kerámiaanyag a múzeum saját gyűjteményébe tartozik. A mezővárosok és falvak lakossága kerámiaedényeit a vándor faluzó fazekasoktól szerezte be. A tűzálló edényből készült konyhai főzőedények (fazekak, kacsasütők, lábasok) és a tárolásra használható köcsögök, szilkék, tálak, tányérok minden mezővárosi és falusi háztartásban tucatszámra használatban voltak, egészen a 20. század elejéig, mikor a gyári termékek, fémedények kiszorították a használatból a fazekasok által készített edényeket. A következő, mézeskalácsos árusító sátor egyben a hagyományos vásári termékek és a mai kínálat közötti átmenet helyszíne is. A hagyományos stílusú, díszítésű mézeskalácsok kínálata mellett a ma is kapható, színes és igen változatos formájú termékek töltik meg a sátrat.

A vásárok, piacok évszázadok óta szolgáltak beszerzési lehetőséggel a korszerű, divatos konyhai eszközöknek. A divatok követése nem csupán az öltözködés, hanem a lakáskultúra és a konyhaeszközök terén is megfigyelhető. S miként 100 évvel ezelőtt a gyári fémedények kiszorították a hagyományos fazekastermékeket, úgy terjednek a műanyag, illetve korszerű fém konyhai eszközök és edények napjainkban. Egy ilyen modern tömegcikket árusító kínai kereskedő „standját” alakítottuk ki a következő vásári helyként. 2010

szeptemberében, egyetlen árus készletét vidéki piacon megvásárolva került a kiállításon bemutatásra kerülő tárgye gyűttes a múzeumba.

A következő árusító helyszín alkalmat ad arra, hogy a régiség-ócskaság-múzeumi tárgy viszonyrendszert illusztráljuk a földre terített kartonpapírokon felsorakoztatott 20. századi hétköznapi tárgyak válogatott gyűjteményével. A használt cikkek kereskedelme évszázados gyakorlat a mezővárosokban. A hagyatékok felszámolásával párhuzamosan, a korabeli árveréseken is használt bútorokat, eszközöket, ruhákat szereztek be a vásárlók. A használt cikkek kereskedelme az utóbbi évtizedekben is gyakori a települések piacain, a vásároknak, a turkálókban. Széles mind az eladók, mind a vásárlók-felhasználók köre, hiszen a szegények, kispénzűek, sőt, újabban az ökológiai felfogást elfogadók is előnyben részesítik ezt a beszerzési megoldást.

Egy további monitoron jelenkori tokaji vásárokon készült film- és fényképösszeállítás látható, amelyhez kiegészítésül Bereczki Ibolya 2008-ban készített váci vásári fényképeit is felhasználtuk.

Az utolsó vásári egység egy fém csőszerkezetű sátor, vascsőből és farostlemezből épített asztalokkal. A vázszerkezetre akasztva, illetve az asztallapokon szétterítve szintén egy mai vidéki kereskedő árukészletét helyeztük el. A gyári termékként készülő, olcsó, s minőségében sem minden esetben kiváló ruhipari termékek a mai általános viselet, az öltözködési tömegkultúra meghatározóiként nem hiányozhatnak egy mai piac kínálatából sem. A plázák, nagyáruházak terjedése várhatóan átalakítja a vásárok jelenlegi árustruktúráját. Miként a mai konyhai edények a hagyományos kerámia ellenpontjaként működnek a tárlaton, hasonlóan reagál a jelenkori hétköznapi viseleti elemeket bemutató árusító sátor a magtár emeletén, a galérián kialakított következő, *A mezőváros viselete* című kiállítási egységhez.

A modern otthonkák mellett induló lépcsőn jut fel a látogató az emeletre, ahol a Lackner Mónika által rendezett kiállítási egység található. A Néprajzi Múzeum muzeológusa a rendkívül gazdag viseletgyűjteményre alapozva készítette el az időszaki tárlatot. A kiállítás a gyöngyösi, egri, mecenzéfi, hegyaljai viseleteket bemutatva igazolja, hogy a hegyaljai mezővárosok nem tartoztak a népviseletükről számon tartott csoportok közé, nem alakult ki regionális jegyeket mutató viselet. A hegyaljai mezővárosok öltözködésének egy nagyon speciális rétege a szüreti felvonulásokhoz kapcsolódik. Az idegenforgalom érdeklődésére eleinte még évente változóan, hol ősszel, hol pedig télen rendezett ünnep 1945 után teljesen őszre került, és az időről időre felújított hagyományok közé tartozik. Az egyes városokra jellemző farsangi felvonulások jellegzetes szereplői a szokást ért politikai és idegenforgalmi befolyás ellenére a helyi közösségeknek saját, és szőlőműveléshez fűződő múltjának fontos kifejezői maradtak. A kiállítás ezt a folyamatot is bemutatja archív fotók és filmek, illetve a 2010-es tokaji borfesztiválon készült film felhasználásával.

Szintén intézményi együttműködés eredményeként valósult meg az időszaki tárlat következő egysége. Miként a Néprajzi Múzeum a viseleti anyagot, úgy a miskolci Herman Ottó Múzeum és az egi Dobó István Vármúzeum értékes céhtörténeti tárgyait adta kölcsön a kiállításra. Veres László, a régió ipartörténetének jeles kutatója készítette el a kiállítási egység forgatókönyvét. A Felföldi mezőváros tájegység gyöngyösi iparosházának műhelyében a mezővárosi kézművesek egykori szervezeteinek, a céheknek állít emléket az időszaki kiállítás. A kiállítási egységgel a napjainkban egyre erősödő kézművestermékek iránti igény, a lokális termelési rendszerekben fontos szerepet játszó helyi adottságokat felhasználó, magas szinten művelt termelőtevékenység jelentőségére kívánjuk felhívni a figyelmet. A kamarakiállítás a kiemelkedő kvalitású miskolci, egi céhemlékek köréből válogat. Szándékunk szerint az egykori céhszervezetek legreprezentatívabb tárgyainak bemutatásával alkalmat teremtünk a reformkorban Magyarországon kiteljesedését élő céhszervezetek jellemzőinek megismerésére, s ezen túlmenően a hagyományos kézművestermékek piackörzeteinek, a gazdasági munkamegosztásban betöltött szerepnek a felismerésére is. Az ún. kézműves életmodell olyan aktuális értékeket jelent, mint az Európai Unió által is támogatott élethosszig való tanulás, a fenntartható fejlődés és az alkalmazkodóképesség/versenyképesség. A céhek által fémjelzett régi-új munkakultúra értékei tehát a hétköznapjainkban is valós igénnyel jelentkeznek, akár a minőségbiztosítási rendszerek történeti előzményei.

A kultúra táji tagolódásának okai, törvényszerűségei a mezővárosokra vonatkoztatva is érvényesek, és az indítékok között fontos a szerepe a különféle intézményeknek, amelyek tevékenységi körükön belül ugyan az integrálódást segítik elő, de az e körön kívüli környezethez képest differenciálólág hatnak. Az időszaki kiállításban a helyi közösségek működését szabályozó feltételrendszert egy gyöngyösi példán keresztül mutatjuk be. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum jellegzetes adottságait felhasználva a Felföldi mezőváros tájegység enteriőrjeinek kiegészítésével sikerült a korábban a látogatók számára megismerhetetlen tartalmakat is kibontani. A gyöngyösi polgárházban látható kiállítás egy 20. század eleji gyöngyösi módos, szőlő- és bortermeléssel foglalkozó polgárcsalád lakáskultúráját és korabeli életvilágát rekonstruálja. A bemutatásra kerülő szituáció szerint a Szent Kereszt Társulat vezetőségi tagjait várják reggelire. A gyöngyösi enteriőr üzeneteinek kibontásához célzott terepmunkát folytattak a múzeum munkatársai Bíró Friderika vezetésével az utóbbi években. Ennek eredményeként sikerült a néma tárgyakat és berendezést megszólaltatni egy film és feliratok segítségével.

Valódi polgárosuló értékrendhez igazodó jelenségek figyelhetők meg a felföldi mezővárosokban. Az önszerveződő közösségek működésének érzékeltes példája a 19. századi gyöngyösi színházi élet. A kiállítás helyszínei között szerepel a gyöngyösi polgárház hátsó lakrészét bérlő vándor színi társulathoz tartozó színésznő sajátos tárgyi világát bemutató szoba. A színésznői

szállásnak helyet adó enteriőrben szintén sikerült egy film és feliratok segítségével felidézni az egykori gyöngyösi művelődési viszonyokat.

Az időszaki kiállítás következő egysége a mádi kereskedőház példájára építve az életmód enteriőrszerű közvetlen bemutatásával tárgyalja a reformkortól kibontakozó magyarországi asszimilációs folyamatok egyik jellemző témáját, a zsidó-keresztény együttélést. A történeti adatoknak megfelelően a kiállításnak helyet adó ház részét egy zsidó kereskedő család bérlti, akik a boltot is működtetik. A zsidó család lakrészében található konyha berendezésében a kóser étkezés és főzési szabályok alakították a rendet. Az időszaki kiállítás csatlakozó elemeként elkészült egy, a zsidó táplálkozáskultúrát bemutató kiadvány Szőke Judit és Kiss Kitti muzeológusok jóvoltából, melyből a látogatók megismerhetik a jellemző ételeket, előírásokat és még recepteket is találnak benne. Az időszaki tárlat a régió etnikai sokszínűségét bemutató informatív panelek segítségével tájékoztatja a látogatót az asszimilációs folyamatok jellegéről. A konyhában elhelyezett speciális multimédiás eszköz segítségével film segíti a kiállítás üzenetének értelmezését, míg a boltban található hangpanel segítségével több tárgy „személyes” történetét is megismerhetik a látogatók.

A mádi kereskedőház pincéjében látható az időszaki kiállítás utolsó egysége. A mezővárosi életmód egyik változó intenzitással, de napjainkig működő intézményének, a kocsmának a történetét mutatjuk be egy kiállítás segítségével. A Sári Zsolt által rendezett tárlaton a jellemző tárgyi emlékek, poharak, üvegek, mércék mellett a hungaricumnak ítélt fröccs történetével is találkozhatnak az érdeklődő látogatók. Itt is segíti a hangulat érzékeltetését egy archív felvételekre épülő film vetítése. A kiállítás kétnyelvű feliratai röviden összefoglalják a hazai italmérő helyek történetét a középkortól egészen napjainkig.

A Szabadtéri Néprajzi Múzeum *Város és falu határán* című időszaki kiállításában az egyes elemek gazdag példatárát felhasználva a kiállítás rendezője, Kemecsi Lajos és munkatársai megkísérelték a falusias-paraszti és a városias-mezővárosi társadalmak jellemzőinek megfogalmazását, a reformkori folyamatok végigkísérésével több kulturális szegmens esetében is. Nyilvánvaló, hogy a múzeumi feldolgozás egyszerre hordozza magában a tömörítés és egyszerűsítés ismérveit, illetve – különösen a szabadtéri múzeumi adottságokra építve – az egykori személyes életvilágok jellemzőit is. Természetes, hogy nem az archaikus elemek és a polgárosulás és az urbanizációs jelenségek egyszerű szembeállítására tárlat célja. A komplex ismeretátadási folyamatként megvalósuló tárlat választ kíván adni jelenkori kérdésekre és hétköznapijainkban közvetlenül hasznosítható tudáselemeket nyújt a látogatók számára.

Élő Népművészet
A XV. Országos Népművészeti Kiállítás
(Néprajzi Múzeum, Budapest, 2010. október 29.–2011. április 25.)

A Néprajzi Múzeumban megrendezett kiállításon ebben az évben XV. alkalommal mutatkoztak be kortárs népi kézműveseink legjelesebbjei.

A pályázat és kiállítás ötlete Borbély Jolán nevéhez fűződik, aki Nyíregyházán 1973-ban szervezte meg az első kiállítást. Annak idején az volt a cél, hogy az akkoriban nagyon erős szövetkezeti alkotói kör pályázati lehetőségén kívül az amatőr mozgalomnak is legyen bemutatkozási fóruma. Ugyan is ebben az időben a HISZÖV és a NIT által szervezett népművészeti szakági pályázatokon elsősorban a népművészeti háziipari szövetkezetek alkotói tudtak érvényesülni, az amatőrök kevéssé.

Már az első Élő Népművészet pályázatok jellegzetessége volt, hogy a szervezők törekedtek az enteriőrök bemutatására, a különféle műfajban tevékenykedő alkotók közös gondolkodásának elősegítésére, új törekvések, mint például a játszóterek, játszóházi mozgalom, a „nomád nemzedék” által képviselt, archaikus rétegekből merítő, a skandináv dizájn hatását tükröző népi tárgyformálás bemutatására, népszerűsítésére.

1992-ben a X. Élő Népművészet kiállítás került át Budapestre, a Néprajzi Múzeumba

A legutóbbi, a 2010 őszén a Néprajzi Múzeumban megrendezett pályázatot az Oktatási és Kulturális Minisztérium, a Hagyományok Háza és a Népművészeti Egyesületek Szövetsége 2009 tavaszán hirdette meg a tárgyalható népművészet, népi kismesterségek következő ágaiban: történeti és paraszti hímzés, csipke, képfestő, viselet, népi ékszer, szőttes, nemez, faművesség (használati tárgyak, bútorok, játékok), csont- és szarufaragás, kovácsmesterség, fizekasság, börművesség, szalma-, csuhé-, gyékény- és vesszőfonás, mézeskalács, hímes tojás és gyermekjáték.

A pályázaton egyéni alkotók és alkotóközösségek egyaránt részt vehettek.

Olyan alkotásokat vártunk, melyek a hagyományos népművészetből merítenek, de mai környezet-, lakás- és viseletkultúránkba beilleszthetők – különös tekintettel a funkcionálisan összetartozó tárgyegyüttesekre (lakókörnyezet, gyermekszoba, konyha, étkező, szoba berendezése, falusi vendéglátás, öltözékek stb.).

Pályázni lehetett új művekkel, a 2005 óta megrendezett országos szakági pályázatokon szerepelt alkotásokkal, valamint népi iparművészeti zsűriszámmal ellátott alkotással is, hiszen e kiállítással célunk az elmúlt öt év legszínvonalasabb népi kézműves alkotásainak reprezentatív bemutatása volt.

A pályázat lebonyolítása az eddigi gyakorlatnak megfelelően kétlépcsős volt. Az előzsűrik a hét régióban voltak, a zsűrit, illetve az ezzel járó feladatokat megyei közművelődési intézmények, civil szervezetek vállalták fel. Minden alkotó csak egy régióban pályázhatott, valamint az ez évi aktuális országos szakági pályázatokon díjazást elért alkotások automatikusan kerültek az országos zsűri elé. Budapesten így már válogatott anyagot bíralt el a zsűri, ahol a díjazásokról is döntött.

A bírálóbizottság tagjai néprajzkutatók, művészettörténészek, iparművészek, kiváló mesterek, a szakma legkiválóbb oktatói voltak.

Az így kiválasztott műveket állítottuk ki 2010 őszén a Néprajzi Múzeumban, mintegy 1500 alkotást, 450–500 kézműves legkiválóbb munkáit.

A pályázat fődíja a *Gránátalma-díj*, mely pénzjutalommal is jár. Ezenkívül *Arany*, *Ezüst* és *Bronz Oklevéllel* jutalmazta a zsűri a legkiválóbb alkotókat, alkotásokat.

A kiállítás történeti anyaggal indult. A rendezők célja volt bemutatni, hogy a népi kultúra a népművészet felfedezésének kora óta milyen utakat járt be, milyen jól tagolható korszakai voltak, miképp hatott a magas művészetre. Ez utóbbit jelzésszerűen, természetesen a teljesség igénye nélkül, hiszen ez egy önálló kiállítás témája is lehetne.

A kortárs anyagot bemutató tematikus termék elnevezését – Gyermekélet, Esküvő–Lakodalom, Szakrális terek, Tavasz–Húsvét, Szabadban, Téli ünnepek, Mesterségek utcája, Vendégváró, Mai lakóterek – az ONK-t megelőző szakági pályázatok témája adta. Koncepciónk hosszú ideje az, hogy ezekkel a pályázatokkal már a kiírás szintjén inspiráljuk az alkotókat olyan tárgyak készítésére, melyek a mai ember, a mai kor igényeinek is megfelelnek, hiszen a népművészet nem csak azért élő, mert az alkotások napjainkban születnek, hanem azért is, mert funkcionálisan mai életmódunk, élethelyzetünk tárgykultúrájába is szervesen illeszkednek. Ettől volt új szemléletű ez a kiállítás, hiszen a korábbiak az enteriőrök mellett alapvetően tájegységi válogatást, reprezentációt követtek.

A rendezőket érte olyan kritika is, hogy túl zsúfolt a kiállítás. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy ez ötévenkénti reprezentatív bemutatkozása a mozgalomnak. Örölnünk kell annak, hogy még ilyen szép számmal élnek hazánkban tehetséges, kiváló kézművesek, akik fantasztikus teljesítményt produkálnak, európai viszonylatban egyedülálló módon. A kiállítás rendezésekor mindenképpen figyelembe kell azt venni, hogy ez az alkotói kedv ne csorbuljon, hiszen minden alkotó legnagyobb kitüntetése, elismerése az ezen a kiállításon való részvétel, s ez záloga, valamint iránymutatás is egyben a következő időszakban létrejövő új alkotások születésének.

A kiállítás nyitvatartása alatt szakmai előadásokat, divatbemutatót, valamint gyermekprogramokat tartottunk.

Abban egyetérthetünk, hogy napjainkban népművészetről már nem beszélhetünk a klasszikus értelemben. Az azonban egyértelmű: az egykori paraszti kultúra számtalan eleme kínálja a lehetőséget a jelenkori felhasználásra. Úgy gondoljuk, vannak a népművészetnek olyan területei, amelyeknél megfigyelhető bizonyos folyamatosság, máskor azonban újra meg kell tanulni használni ezeket a tárgyakat. Hogy érdemes-e, valószínűleg nem kérdéses: ha a funkció még most is ismert, akkor a tárgyakban megfogalmazódó, sokszor évezredek tapasztalat biztosan segít, és azokról lemondani értelmetlen lenne. Nemegyszer sokkal alkalmasabbak a régi használati tárgyak újrafogalmazott, korszerűsített változatai egy-egy funkcióra, mint a helyettük kínált modern eszközök. Ilyen értelemben tehát jogosan szerepel kiállításunk címében a fogalom: *élő népművészet*. Sokszor főleg díszítésként kerül be egy-egy lakásba, használati érték nélkül, de észre kellene hogy vegyük: nem egy mai alkotás igenis helyet követel magának napjaink tárgykultúrájában.

Ugyanakkor tény, hogy a kézműves hagyományok tradicionális átörökítése napjainkban már nem működik. A közvetlen átadás helyett szükséges volt új utakat találni, kidolgozni. Világszerte magyar modellként ismerik a hagyományok átadásának azt a módszerét, amikor néprajzkutatók, művészettörténészek segítségével, az eredeti gyűjtött anyag alapján, a technikák, stílusok, díszítmények, a formavilág, a táji specifikumok tanulmányozásával, annak anyanyelvi szintű ismeretével jut el az alkotó a tudás olyan szintjére, ahol már

a saját egyéniségét kibontakoztatva, önálló alkotásra is képes, nem csupán a korábbi tárgyak látványban is hű reprodukálására. Ezt az alkotói tevékenységet azonban már nem elsősorban a közösség ízlése szabályozza. Sokkal inkább esztétikai szempontok érvényesülnek a tárgykészítés folyamatában, bár természetesen továbbra is nagyon erős a hagyományok, az írott és íratlan szabályok tisztelete. Pontosán tudjuk mindezt: tanuljuk, tanítjuk is szakkörökben, kézműves iskolákban, tanfolyamokon, a mesterség technikai ismereteivel párhuzamosan.

A *népművészet* szó elég pontosan definiálja, miről is beszélünk: olyan, hagyományokból merítő kézművesség ez, amely nagymértékben alkalmazza a népművészet formanyelvét, és megpróbál minél nagyobb szeletet életben tartani ebből a vizuális nyelvből, a maga technikájával, művészi kifejezésével és értékeivel egyetemben.

Az *Élő Népművészet* címet viselő kiállítás alkalmat ad arra is, hogy elgondolkodjunk azon a két fontos kérdéskörön, amely a népművészet felfedezése óta szinte folyamatosan napirenden van a folytatással, a továbbéltetéssel kapcsolatban.

Az egyik fő kérdéskör, hogy hogyan használják ma, hogyan fogalmazzák újra az összegyűjtött, archivált népművészeti anyagot – hiszen például a 19. század utolsó harmadában megpróbálták ugyan rögzíteni, majd hozzáférhetővé tenni a népművészeti tárgyak formanyelvét, gazdag és változatos mintakincsét, de a gyűjtések néha csak elemeket emeltek ki, a gyűjtők nem gondolkodtak egységben. Így sokszor az újrafogalmazás is csak a részletek felhasználását jelentette.

A másik fő kérdéskör az, hogy hogyan lehet ma bemutatni a népművészetet, a kor igényeihez igazítani az alkotásokat, helyzetbe hozni az alkotókat. Amennyiben ugyanis sikerül az alkotóknak a megélhetést biztosítani, úgy ez a tradicionális kézműves kultúra is fennmaradhat.

A fennmaradást ugyanakkor számos tényező nehezíti, és ezek közül csupán az egyik a turistaközpontokat, vásárokat előzőnlő, minden eredetiséget, minőséget nélkülöző, géppel készült bővíliaruk tömkelege. Azoknak a kézműveseknek a helyzete a legreménytelenebb, akik számára a mesterségbeli tudás a megélhetést jelenti: a piac felvevőképessége szűk, az energia-, a nyersanyagárak emelkedése egyre nehezebbé teszik egyes mesterek (például a fazekasok) helyzetét. Sok az értelmetlen, automatikusan átvett, túl szigorú, bürokratikus intézkedés, amelyek az engedélyezési problémákkal együtt ellehetetlenítik a kézművesmesterek életét. Beszűkültek a kereskedelmi csatornák, alapvetően a hiteles népművészet értékei nehezen tudnak a piaci körülmények között érvényesülni. Hiányzik a speciálisan az igényes, színvonalas népművészeti termékek forgalmazására szakosodott üzlethálózat is.

Természetesen nem „pusztán” a fennmaradás a cél. Tudjuk, hogy a kézművesség az önkifejezés egyik eszköze. Ugyanakkor divat a természetes anyagokkal való foglalatosság, részben mint tárgyalkotás, részben mint a vizuális ne-

velés eszköze. A szociális, családügyi szervezetek keretein belül, az egészségügy területén terápiaként használják a kézműves-tevékenységeket. A fizikailag és szellemileg még aktív, de már nyugdíjas korosztályúak, a fogyatékkal élők, illetve a megváltozott munkaképességű emberek foglalkoztatása, a szenvedélybetegségből való kigyógyulás, vagy a folyamatban lévő gyógyulás területén hasznosíthatók a manuális tevékenységek, így a kézművesség is.

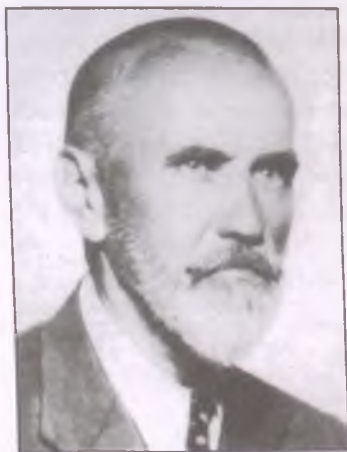
Egy másik oldalról nézve azonban még nagyobb a jelentősége a tradicionális kézművességnek: társadalmunk egyik legnagyobb problémája az egyén életének kilátástalansága, a tömeges elmagányosodás. A népművészetben, ezen belül a kézművességben rejlő közösségformáló lehetőségek több területen is utat törnek maguknak. A kézzel végzett alkotómunka olyan értékeket hordoz és közvetít, amelyek a ma embere számára is kapaszkodót jelentenek értékhiányos világunkban. Környezettudatos, sokkal inkább emberközpontú, közösségformáló, új típusú világszemlélet ez, olyan létforma, amelyben egy másokra sokkal jobban figyelő gondolkodásmód lehetősége rejlik.

BESZPRÉMY KATALIN
CSUPOR ISTVÁN

ÉVFORDULÓK, MEGEMLEKEZÉSEK, KÖSZÖNTÉSEK

125 éve született Szabó Kálmán, a kecskeméti múzeum etnográfus igazgatója

Szabó Kálmán

Ha a magyarországi muzeológia történetének majdani kutatója arra a kérdésre fogja keresni a választ, hogy miért kellett és miként lehetett nem csak a múzeum-teremtések hőskorában, még a 20. század első felében–közepén is egyszerre és azonos elkötelezettséggel, felkészültséggel és eredményességgel művelniük a vidéki (városi, vármegyei vagy regionális gyűjtőkörű) múzeumok tudós munkatársainak legalább két (olykor az összes) múzeumi szaktudományt, az ebből a szempontból a leggondosabban elemzendő életművek közé alighanem be fog majd soroltni a kecskeméti Szabó Kálmáné. (Hadd sugalmazzak: ha kellően körültekintő lesz a majdani tudománytörténész, be *kell* őt sorolnia!)

Akinek a ma és a távoli jövőben bárki által tanulmányozható (azaz: annak idején publikációkká formálódott, nem a muzeológiai aprómunkába belerejtett) java életműve elsősorban-meghatározóan „néprajzi” volt ugyan,¹ s ezt a „szakma” messzemenően elismerte, méltányolta: alelnökként (1941–1943), majd ügyvezető alelnökként (1943–1944) is szolgálhatta (nyilván érdemei okán) a Magyar Néprajzi Társaságot.² Muzeológiai munkásságának régész képzettségű méltatója, Kőhegyi Mihály viszont igen hangsúlyosan szólt arról, hogy az 1920–1930-as években (Papp László társaságában) mindösszesen 36 Kecskemét környéki, a tatárjárás vagy a török hódoltság idején elpusztult középkori falu belterületét és temetőjét tárta fel, vagyis igencsak szorgos „gyakorlati régész” volt. És – ezt is hangsúlyozta volt Kőhegyi – e hatalmas mennyiségű, s kiváló minőségű leletanyagnak köszön-

¹ Folyóiratokban (ezek között az *Ethnographiában*, a *Néprajzi Értesítőben*, a *Néprajzi Közleményekben*) megjelent tanulmányainak, forrásközlő dolgozatainak java része a születésének 100. évfordulójára megjelentetett alábbi gyűjteményes kötetben is fellelhető. Szabó Kálmán: *Válogatott írásai*. (A kecskeméti Katona József Múzeum Közleményei, 2.) Kecskemét, 1986.

² L. Kósa László: *A Magyar Néprajzi Társaság története 1889–1989*. (A Magyar Néprajzi Társaság Könyvtára, 7.) Budapest, 1989. 107–108.

hetően „az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékeiről írott könyve³ mindmáig legtöbbet idézett forrásmunkája középkori régészettel és tárgyi néprajzzal foglalkozó kutatóinknak.”⁴

Ott van persze a távoli jövőben indokoltnak látszó fenti kérdésekre az általunk, Szabó Kálmán „unokakorú” kortársai⁵ által már most megelőlegezhető majdani válasz is Kőhegyi Mihály életmű-értékelő dolgozatában: „[A falvaknak, templomoknak és temetőknek a] feltárásában Szabó Kálmán inkább néprajzi, mint régészeti feladatot látott [...] a leletek leírását mintegy néprajzi tanulmányai kiegészítésének szánta. [...] hittet vallotta, hogy nincs két összetartozóbb karéja a tudománynak, mint az etnográfia és az archeológia. A régészet: megkövesedett néprajz, a néprajz: élő régészet. Világosan látta, hogy egymás nélkül elbicegnek ugyan, de járni csak együtt tudnak.”

Vagyis – ha másképp fogalmazom Kőhegyi lényeglátó észrevételét – a vidéki muzeológia olyan kezdeményező érdemű munkására: etnográfusra, egyszersmind archeológusra – s hadd tegyem hozzá: művelődéstörténészre, agrártörténészre! – emlékezünk ez alkalommal, aki sikeresen formálta meg a maga számára a „lokális/regionális történeti etnográfia” mindennapi gyakorlatának követelményrendszerét és igény szintjét. Mely egy vidéki „múzeumi ember” léthelyzetéből: a kényszerű „polihisztorkodásból” könnyen levezethetőnek látszik – különösen ha meggondoljuk, hogy ekkortájt még ott vibrált a levegőben a honi etnográfia első nagyhatású atyamesterének, Herman Ottónak a szemléletét is erőteljesen befolyásoló „a néprajz a jelenkor régészete” szlogen komolyan vett tartalmi lényege. Az elméleti megalapozottság és a módszertani következetesség értelmében viszont mégsem lehetett egyszerű feladat, magától értetődően „természetes” folyamat, amíg a mégiscsak jogi végzettségű (bár a bölcsészkaron is két évet elvégzett), ám a szűkebb pátria múltja iránti elemi kíváncsisággal megáldott múzeum- és könyvtárőr (gyakorlatilag persze a főlevéltárnok „segédje”) elsajátította mindazokat a készségeket, melyek életműve egészére jellemző komplexitáshoz, azaz: a személyes megfigyeléssel-kikérdezéssel létrehozott néprajzi, a levéltári bújáráskodásnak köszönhető archivális és a személyesen irányított ásatásokból származó régészeti források együttes, egymást erősítő-hitelesítő figyelembevételét alapkövetelménynek

³ Szabó Kálmán: *Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Kecskemét th. város múzeumának ásatásai.* (Bibliotheca Humanitatis Historica, III.) Budapest, 1938.

⁴ Kőhegyi Mihály: Szabó Kálmán emlékezete (1886–1963). In: Szabó Kálmán i. m. (1986) 37. (Az életműértékelő tanulmány korábbi megjelenési helye: *Cumania*, II. 1974. 427–456.)

⁵ Ebben a kérdésben persze a fájdalmasan korán eltávozott Kőhegyi Mihály (1934–2001) barátom lenne a „koronatanú”, aki munkatársi közelségbe kerülhetett Szabó Kálmánnal; nekem csak egyszer, 1963 tavaszán volt szerencsém találkozni vele, amikor a kecskeméti múzeumban készültem néprajzos muzeológusi állást vállalni, és a terepszemle alkalmakor a múzeumban találtam, szót válthattunk – az eszmecse-re tartalmát azonban nem tudom hitelesen felidézni.

elfogadó gazdaságtörténeti, életmódtörténeti, művelődéstörténeti stúdiumaihoz szükségeseltettek.

Ha ennek a maga elé tűzött feladatnak embert próbáló nehézségét és egész életén át meghatározó voltát érzékeltetni akarom, gondos életműelemzés híján csupán arra hivatkozhatom, hogy feltűnően hosszú időnek kellett eltelnie egy-egy néprajzi téma kutatásának megkezdése és publikációvá érlelése között – gyakrabban pedig csak egy-egy „előzetes” publikációig tudott eljutni.

Alig hogy múzeum közelbe került Szabó Kálmán (1910–1911-ben), feltűnően nagy intenzitással látott neki például a népies halászat néprajzi módszerű tanulmányozásának: az „ősidőkre” visszautaló halfogó eszközök teljesség igényű múzeumba gyűjtésének – ahogyan ezt a feladatot Herman Ottó példája nyomán és nagy hatású monográfiájának „kiegészítésére” hivatkozva majd’ minden víz közeli város múzeumában hasonló módon értelmezték akkortájt.⁶ Az első, ám ezekből a halászati tárgygyűjtésekből vajmi keveset hasznosító halászati publikációját viszont csak 1918-ban,⁷ a kecskeméti múzeum halászati gyűjteményét bemutató, a várossal határos Tisza-szakasz és a kisvizek halászatának összefoglaló igényű leírását pedig csak 1937-ben tette közzé.⁸ Az aligha valószínű, hogy e mintaszerű „kismonográfia” bevezető fejezetébe belefoglalt 18. századi, elsősorban a halászati jogosultságról, a bérleti hasznosításról informáló, az eszközhasználatra csupán utaló archivális adatok összegyűjtésének különösen időigényes volta miatt kellett ennyire hosszú ideig halogatnia recens halászati gyűjtésének publikálását. Inkább azt valószínűsítem, hogy a gazdálkodásra, a mindennapi életviszonyok szokásszerű és/vagy közösségi normává fogalmazott megnyilvánulásaira (kiemelt hangsúllyal persze az állattartásra–pásztorokodásra) figyelve a teljes kecskeméti archivális anyagot a maga néprajzi olvasatát alkalmazva át akarta előbb tekinteni, majd pedig a középkor–késő középkor életviszonyai megismerésének szolgálatába állította a régészeti módszerű falu- és temetőfeltárásokat is. Ebben a hatalmas – kutatóintézetre méretezett – vállalkozásában bizonyulhattak kevésbé jelentősnek-érdekesnek a „még hiányzó” halászati adalékok.

A levéltári adatgyűjtésben a „teljességre” törekvésre és a legérdekesebbnek-legfontosabbnak vélt témák és adalékok előrébb sorolására következtetek egyébként abból a sajátos, csak alkotáslélektani szempontok figyelembevételével értelmezhető körülményből is, hogy az 1920–1930-as években egymástól igencsak távoli néprajzi témákban vagy egy-egy magvas leíró dolgozatba foglalta bele, illetve monografikus igénnyel sebtében összegezte, máskor önálló forrásközleménnyé formálta recens megfigyeléseinek és/vagy archivális

⁶ Vö. Szilágyi Miklós: Szándékok és eredmények a vidéki múzeumok néprajzi gyűjteményeinek megalapozásában (1920 előtt). *Ethnographia*, CI. (1990) 28–32.

⁷ Ősi halászat nyomai Kecskemét környékén. *Ethnographia*, XXIX. (1918) 115–128.

⁸ Kecskeméti Múzeum halászati gyűjteménye. *Néprajzi Értesítő*, XXIX. (1937) 136–163, 376–415.

adatgyűjtéseinek hozadékát (ilyen a subás mesterség,⁹ a szappanfőzés,¹⁰ a szőlő- és gyümölcstermesztés,¹¹ a városi anekdoták,¹² a tanyafejlődés–tanyahasználat¹³), vagy az állattartás–pásztorkodás, a szokásrend addig kevésbé vizsgált apróbb-nagyobb részjelenségeihez kapcsolt hozzá az általa megtalált forrás jellegét és rejtett jelentésrétegeit is lényeglátóan megvilágító adalékokat – mintegy megelőlegezve a bizonyára egész életében tervezgetett nagy-nagy összefoglalást.¹⁴

Végül is – a múzeumszervezés¹⁵ és az igen időigényes régészeti ásatások mellett (melyekről szintén jelentek meg folyamatosan részpublikációi¹⁶) – nem született meg az adatgyűjtés komplex voltából biztosan kikövetkeztethető, Kecskemét, az eredendően mégiscsak „parasztváros” kulturális jellemzőinek történeti alakulását az összes lehetséges forrásra alaposan mintegy szintetizáló összefoglaló mű. Csupán egy-egy, olykor „kisonográfia” értékű rész-összefoglalása jutott el a folyóiratban való publikálásig,¹⁷ gyakrabban, idő-södvén pedig még inkább csak újabb meg újabb, elsődlegesen értelmezett „adalékokat”, korántsem a nagymonográfia végsőig kiérlelt fejezeteit, rész-fejezeteit ajánlotta fel publikálásra.¹⁸

⁹ A „suba” és mestersége Kecskeméten. *Ethnographia*, XXXIV–XXXV. (1923–1924) 30–39.

¹⁰ Szappanfőzés Kecskeméten. *Néprajzi Értesítő*, XXIII. (1932) 34–35.

¹¹ *Kecskemét szőlő- és gyümölcstermelésének múltja*. Kecskemét, 1934.

¹² *A „hírös város” anekdotakincse*. Kecskemét, 1935. (Új kiadás: Kecskemét, 2005)

¹³ *Kecskeméti tanyak*. Kecskemét, 1936.

¹⁴ Pl.: A régi Kecskemét küzdelme a színes népviselet és a cifra gazdasági szerszámok ellen. *Ethnographia*, XLII. (1931) 96–97.; Csóngettyű és kolomp a kecskeméti pásztorok kezén. *Néprajzi Értesítő*, XXIV. (1932) 68–75.; A jószág jegye és billege Kecskeméten. *Néprajzi Értesítő*, XXIV. (1932) 96–102.; Jegyajándék volt-e a cifra gatyamadzag? *Ethnographia*, XLIV. (1933) 77–78.; A halotti tor emléke Kecskemét város tanácsi jegyzőkönyveiben. *Ethnographia*, XLV. (1934) 81.

¹⁵ Vö.: *Kecskemét th. város múzeuma*. Kecskemét, 1936

¹⁶ Pl.: Kecskeméti múzeum ásatásai, I. Kiseréti part. *Archeológiai Értesítő*, 1934. 9–39.; Milyen szerszámokkal halászott az alföldi magyar nép a XVI. században. *Búvár*, VIII. (1935) 572.; Jazyg-szarmata sírok Kecskemét környékén. *Folia Archeologica*, I–II. (Budapest, 1939) 100–108.; A Kecskemét–ballószögi avar sír. *Folia Archeologica*, I–II. (Budapest, 1939) 185–188.

¹⁷ Pl. Kecskemét pásztorélete, I. Juhászat. *Néprajzi Értesítő*, XXXIV. (1942) 1–62.; Kecskeméti molnár-céh. *Hajnalodik*, VI. (Kecskemét, 1943) 193–203.; Kecskeméti szélmalomok. *Hajnalodik*, VII. (Kecskemét, 1944) 165–169.

¹⁸ Pl. Adatok a kecskeméti pásztorok szókincséhez. *Ethnographia*, XLVIII. (1937) 87–89.; Az állatok betegsége és gyógyítása a kecskeméti pusztaságon. *Ethnographia*, XLVIII. (1937) 231–239.; Adatok a régi kecskeméti szekér felszereléséhez. *Néprajzi Értesítő*, XXXV. (1943) 182–184.; Zsákhúzó a tornyos szélmalomokban. *Néprajzi Közlemények*, I. (1956) 5–13.; A kézfogas jelentősége a kecskeméti régi leánykérésnél. *Néprajzi Közlemények*, I (1956) 78–81.; Szerelmi étető. *Néprajzi Közlemények*, II. 172–175.; Képek a kecskeméti nép régi életéből. A cifra dohányzac-

Mert nem készült – alkati adottságai: hatalmas munkabírása ellenére, a tulajdonképpen nem egy emberre méretezett teljességigény miatt nem készülhetett el – a kecskeméti népelet „mintamonográfiája”, a talán–mégiscsak–lehetséges–lett–volna nagy-nagy gondolati építmény nekünk maradt építőköveit kell nagyon megbecsülnünk és értelmeznünk–értékelnünk újra meg újra. Tudatosítván, hogy a magyar néprajz/a néprajzi muzeológia történetében létezett egy kivételes szorgalmú „múzeumi ember”, aki komoly elméleti és módszertani megfontolások után és a vidéki muzeológus létformából következő kényszer-polihisztorságot büszkén-öntudatosan vállalva kialakította a maga számára, s egész életében vezérfonalul fogadta el azt az igencsak munka- és időigényes vezérelvet, hogy a néprajz, a régészet és a művelődéstörténet/agrártörténet forrásainak feltárása és etnográfiai célú hasznosítása igenis összeegyeztethető, tehát igenis *lehetséges* egyetlen emberre méretezett egy ilyen vállalás és vállalkozás.

Tudván tudjuk: korántsem biztos, hogy bárki más által követhető lesz valamikor is ez az élet- és munkafelfogás, a Szabó Kálmán–i életműben benne rejtő módszertani javaslatokat és részeredményeket azonban kötelességünk számon tartani! Az ásatag anyagot és az archivális forrásokat hasznosító etnográfuselődjeink közül alighanem tőle tanulhatjuk a legtöbbet, ha egyértelműen eligazító választ remélünk arra a kérdésünkre, hogy milyen többletjelentésük lehet mindezeknek a nem evidensen néprajzi forrásoknak akkor, amikor etnográfiai szempontokat érvényesítve olvassuk őket. És persze azt is megtanulhatjuk tőle, hogy mely levéltári forráscsoportok kínálják a leginkább felhasználható, tehát felhasználandó adalékokat a történeti etnográfia és folklorisztika számára – olyan résztémákban is, melyekről az archivális források alapos ismerete nélkül lehetetlen elképzelni, hogy vajon miért is kellett írásba foglalnia a 18. században élt nótáriusnak egy-egy rítust, szokáscselekményt vagy szövegfolklor-alkotást, illetve töredékes voltában is „nekünk” sokatmondó részleteit. Ahogy a középkori–késő középkori eszközeleték is többletjelentést hordozhatnak az esetben, ha 19–20. századi paraszti eszközkészlet alapos ismeretében tesszük fel a használati móddal kapcsolatos kérdéseinket – erre is figyelmeztet ez a kevésbé ismert, jelentőségéhez mérten még nem becsült muzeológusi életmű.

SZILÁGYI MIKLÓS

kó. *Kiskunság*, IV. (Kecskemét, 1958) 29–34, 44–50.; A kecskeméti állattenyésztés szókincse. *Néprajzi Közlemények*, X. (1965) 1–2. sz. 45–130.; A kecskeméti pásztorok nemzetisége a XVI–XIX. században. *Cumania*, 2. (Kecskemét, 1974.) 95–110.

A száz éve született Takáts Gyulára emlékezünk

Takáts Gyula
(www.inaplo.hu)

Újra és újra rá kell döbennünk, hogy mennyire különös, kiszámíthatatlan egy-egy jeles pályatársunknak e véges földi létet követő „második élete”!

Ha valamilyen egykor volt jeles etnográfus vagy folklorista 100. születésnapjára emlékezünk e folyóirat lapjain, olykor az a csöndes iróniába áthajló szomorú beletörődés is indokoltnak látszik, ahogyan Takáts Gyula, a nemzet koszorús költője tépelődött-eszmélkedett néhány évtizede a „régiegyregek” sírja fölött az egyik somogyi (vagy akármelyik) temetőben: *Az öreg temetőben / sorra dőlnek a sírkövek. / Földdel-szött lepedőben / csúszkálnak le az öregek. [...] Tehén dörzsölve oldalát / dőlnek hazájuk nagyjai, / s mint Csele sarát a király, / issza itt Hóss Pál s Nyúl Pali. // Hanyatt, mint a teknőben, / csúsznak a szép ledőlt kövek. /*

Nő a borostyán rőffe... / Mérik, nyújtják az öregek.¹

Takáts Gyula (nem csak költő, hanem) kaposvári múzeumigazgató, s ahogy ez egy mozgékony szellemiségű kisváros „kultur-mindenese” esetében természetes szokott lenni: „mellesleg” etnográfus sírhantján viszont még alig-alig hervadtak el a virágok erre az emlékidézésre okot szolgáltató születésnaphoz elérkezvén, következőképpen: „szinte tegnap” fogalmazott nekrológok (közötte az egykori közvetlen munkatárs Knézy Judité, aki az etnográfiaiát is számottevően gazdagító muzeológusról szövegezte²) „naprakészen” idézik meg számunkra ezt a példás életsorsot és életművet. Sőt – erről is szólnak az újabb hírek – egy 2010. február 4-én, a már meg nem ért 99. születésnapon felavatott, kaposvári otthonából kialakított „emlékház” is segíti, hogy Takáts Gyula halála másnapján tagja lehessen a halhatatlanok seregének...

A minap hagyott itt bennünket Takáts Gyula, mégis indokoltnak érzem ezt a mostani emlékidézést! Azért elsősorban, mert ez a (az emberi sors kiszámíthatatlanságának hála) majd’ egy évszázadot magában foglaló „egyetlen élet” a magyar művelődés egésze, ennek részeként a mi szaktudományunk: a népi kultúra tanulmányozására teremtődött etnográfia alakulástörténetének

¹ Nő a borostyán rőffe. In Takáts Gyula: *A semmi árnyéka*. Budapest, 1980. 234–235.

² Knézy Judit: Takáts Gyulától búcsúzunk (1911–2008). *Néprajzi Hírek*, XXXVIII. (2009) 3. sz. 85–90.

kissé rejtélyes mélyrétegeibe enged bepillantást. Egy-egy ilyen ritka alkalommal – hadd reméljem – indokolt és hasznos ezekre a ritkán tudatosított emberi vonatkozásokra és társadalmi összefüggésekre is ráirányítani a kutatástörténet/tudománytörténet különösségeire érzékeny szakmabeliek figyelmét.

A vidéki múzeumügy, ennek részeként a néprajzi muzeológia 19. század végi–20. század eleji megteremtődése és megannyi kezdeti sikere egy-egy kivételes szellemiségű polihisztor tudós, egyszersmind a maga pátriájáért „bármit és mindent” tenni kész önzetlen rajongó személyes teljesítményeként is értelmezhető-értékelhető lenne. Ahogy voltak is már eredményes kísérletek egy-egy karizmatikus múzeumteremtő (pl. a szekszárdi Wosinsky Mór, a debreceni Ecsedi István vagy a kecskeméti Szabó Kálmán) személyiségjegyeinek és a város, a megye múzeumügye társadalmi beágyazottságának együttes elemzésére. Lassan-lassan persze peremre szorultak a múzeumteremtő generáció kissé már elkésve munkálkodó képviselői, a kényszerűen, de örömmel és meggyőződéssel: egyetlen lehetséges életformaként vállalt polihisztorkodásukat ugyanis kezdte „dilettantizmusnak” minősítgetni a mindinkább a „szaktudóssá” kiképzettek által irányított-vezetett muzeológus szakma.

Ha ehhez az alakulásvonalhoz viszonyítok, Takáts Gyula (a településföldrajzból–gazdaságföldrajzból doktorált tanár,³ elsősorban azonban mégiscsak költő⁴) akkor lett, s maradt több mint két évtizedig (1949–1971 között) városi, majd megyei múzeumigazgató Kaposvárott, amikor a személyes képességektől és a tudományos teljesítménytől szinte-szinte függetlenül mindinkább a „dilettantizmus” gyanúja kezdett rávetülni a hozzá hasonlóan polihisztor hajlamú, s szinte minden szakágban otthonos múzeumi emberekre. Utólag bevallhatom: ifjú muzeológusként (az 1960-as években) én magam is hallgatólagosan tudomásul vettem ezt a terjengő közhangulatot – anélkül, hogy néhány futó találkozáson szerzett benyomásokon túl alaposabban ismerhettem volna, olyan előítéletem alakulgatott róla, mintha a muzeológiai szakágak mindegyikétől vészesen távoli-idegen, de városában-megyéjében az országos ismertségnek-elismertségnek köszönhetően kivételes tekintélyű *költő* (azaz: *csak* költő) egy szakképzett muzeológus-múzeumigazgató helyét „bitorolja”. Amikor aztán a szomszéd vármegyébe: Szekszárdra kerültem megyei múzeumigazgatónak, Takáts Gyula már nyugdíjas volt, a velem-korú utódjával, s a többi muzeológus kollégával pedig szépen alakulgatott a szakmai és a kollegiális kapcsolatunk. Hamarosan rájöttem viszont: ha „Somogyország” igazi szellemiségét akarom megismerni-megérteni, s a mába érő tegnapoknak a napi feladatainkra eszméltető élményével szeretnék feltöltekezni, a szűken szakmai kapcsolatok építgetése helyett, mégiscsak Takáts Gyulára kell jobban figyelnem, vele kell minél gyakrabban találkoznom. S amikor meglátogathattam

³ Takáts Gyula: *A somogyi Nagyberék. Adatok a somogyi Nagyberék gazdaság- és településföldrajzához.* (Doktori értekezés) Pécs, 1934.

⁴ 1949-ig hat verseskötete és két regénye jelent meg.

(barátom és a *Dunataj*nál szerkesztőtársam, Csányi Laci bácsi társaságában, akivel egyébként minden alkalommal ott folytatták, ahol ifjúkorukban Pécsset, Várkonyi Nándor asztalától felállva, abbahagyták), arra is azonnal rájöttem, hogy a Bece-hegyről, Takáts Gyula tusculanumból mind az európai műveltség teljessége, mind a magyar kultúra mélysége és magassága igenis belátható, birtokba vehető – elhanyagolható mellékkörülmény tehát a célirányos, ezzel együtt elkerülhetetlenül szemellenzős szakági képzettség megléte vagy hiánya.

Azt is érdemes lenne tehát majd felmérniük – ez a meggyőződésem – a magyar múzeumügy, jelesen a tudományos műhelyekké és szellemi központokká szerveződő városi, megyei és tájmúzeumok történetének elmélyült elemzésére vállalkozóknak, hogy miért is segítette, miért tette igazán hatékonyra a regionális-lokális múlt-megismerést és múlt-bemutatást a polihisztor hajlandóság, mely a vidéki múzeumügy jelentette kényszerhelyzet szükség-szerű velejárója volt, s maradt a „mi 20. századunkban” is. Persze csak abban az esetben segítette, s tette hatékonyabbá a múzeumügyet, ha zsenialitással (legalábbis kivételes invencióval és megszállottsággal) párosult! Mert amúgy a polihisztorkodásra csábító „kényszerhelyzet” – kár lenne tagadni – a kártékony dilettantizmusnak is melegágya lehetett. A tudománytörténésznek kötelessége azonban, hogy érzékeltesse a finom distanciákat is!

Bennünket persze elsősorban, ha nem is kizárólagosan, az olyan „zseniális polihisztorok” érdekelnének, ha a múzeumok és a néprajzi muzeológia megszerveződését, társadalmi szerepét-jelentőségét vizsgálgatjuk, mint amilyen Takáts Gyula volt. Akinek az eredendő szándék szerint is *etnográfiai* munkássága mintha csöndes bírálata (talán tagadása?) lenne annak a közkeletű gyakorlatunknak, ami ma is „néprajzi kutatásként” elfogadtatik. Az adatkezelési módnak általa alkalmazott, s alig-alig felismert értékére-jelentőségére sem lesz tehát érdektelen ez alkalommal felhívnom a figyelmet.

Takáts Gyula (egyébként nem kiemelkedően nagy összterjedelmű) néprajzi publikációi között is akadnak azért olyanok, amelyek a téma-választás eredetisége: az adott népeleti jelenség legalaposabb, leggondosabb bemutatása miatt is, és gyűjtőterülete egészére vonatkoztatott elsődleges általánosítás feltétlen megalapozottsága miatt is megkülönböztetett figyelmet érdemelnek.⁵ A néprajzi gyűjtőnaplóiban rögzített és fényképfelvételeken megörökített etnográfiai-folklorisztikai megfigyeléseinek döntő hányada azonban feldolgozatlan maradt – csupán archívumokban lelhető fel.⁶ Ha pedig a gyűjtés után évtizedekkel – közvetlen környezete unszolására, mint Knézy Judit emlegeti a 75. születésnapra a kaposvári múzeum kiadásában megjelent kötete kapcsán⁷

⁵ L. pl.: A szömörce aratásról és a tobakokról. *Ethnographia*, LXVII. (1956) 579–592.

⁶ L. a Knézy Judit (i. m.) életmű-értékelő nekrológiájába belefoglalt adalékokat a kéziratgyűjtések archívumi fellelhetőségéről.

⁷ Vö.: *Somogyi pásztorvilág*. Kaposvár, 1986.

– mégiscsak vállalkozott feldolgozásra és publikálásra (mint pl. a más-más ökológiai adottságú somogyi kistajak állattartása–pásztorokodása és a Nagyberrek halászata–vadászata–madarászata esetében⁸), *nem összegző igényű tanulmányok* (azaz: a gyűjtőhelyre/gyűjtőterületre magabiztosan általánosító leíró-adatközlő dolgozatok) „nyersanyagaként” hasznosította a gyűjtéseit. Ehelyett teljességgel szokatlan-rendhagyó feldolgozási módot választott: a döntően az 1950-es években szóra bírt adatközlőinek múltra–régmúltra (gyakran a 19. századba mélyen belenyúló!) emlékezéseit, személyes élményeit, munkatapasztalatait, irracionálisumokkal át meg átszótt vélekedéseit rendezte bár egységességre törekvő, mégis feltűnően mozaikos képpé. Nagyon hangsúlyosan úgy (azaz: az adatközlő nevét, a gyűjtés idejét címbe/alcímbe emelve) közölte tehát a végérvényesen a múltba tűnt paraszti/pásztori ismeretelemeket, ahogyan a gyűjtőnaplói megőrizték a feljegyzett és/vagy lerajzolt „egyedit”, „egyszerit”, „esetit”. (Ne felejtjük: Takáts Gyula érzékletesen–pontosan rajzolt, értelmező–magyarázó ábrái tehát elsődleges információ–hordozók!).

Az „egyedit” megőrizhetőhöz persze maguk az adatközlők rendszerint hozzákaptak, hogy egy-egy megidézett népeleti jelenség milyen mértékben volt egykoron szokásos, alkalmi vagy normatagadó, tehát a maguk módján „általánosítottak” – ez minden néprajzi célú adatgyűjtés szükségszerű velejárója volt és maradt mind a mai napig. A tanulmányírói kánon szerint azonban nem az alkalmi informátoroknak, hanem a szaktudomány szempontjait alaposan ismerő és tiszteletben tartó etnográfusnak kell általánosítania – röviden így összegezhető a szakági ismeretekre módszeresen kiképzetteknek a tanulmányaik eredményeként sajátjukká lényegített regulája.

Azt valószínűsítem, hogy Takáts Gyula *ezt* a soha végig nem gondolt, vakon követett szakmai előítéletünket nagyon is tudatosan negligálta: olyan „adatközlésre” törekedett, mely magát a „néprajzi forrást” pontosan-hűségesen kínálja fel a későbbi elemzések és értelmezések számára. Már pedig a néprajzi gyűjtő és adatközlője célirányos beszélgetése eredményeként megszületett „forrásba” nem csak az iskolázott figyelmező néprajzi gyűjtő által ott és akkor automatikusan kontrollált (s e kontroll eredményeképp eleve némi szelektálás-selejtezés után rögzített!) cáfolhatatlan igazságok, valamint szándékos vagy akaratlan (de a gyűjtő által észre nem vett) lódtítások/hamisságok foglaltatnak bele. Szükségszerűen részei szoktak lenni az egyedit-egyszerit hitelesíteni, a beszélgetőtárssal elfogadtatni akaró utalások-hivatkozások is a „szokásosnak”, a „normakövetésnek”, azaz: az egykoron „általános”, illetve a különleges helyzet kikényszerítette „alkalmi” gyakorlatnak. És persze beletartoznak a mindennapok realitása és a mesei valóság határán egyensúlyozó „vagy igaz, vagy nem” epikai miniatűrök, melyek az ihletett elbeszélő ere-

⁸ Ilyen feldolgozások: *Somogyi pásztorvilág*. Kaposvár, 1986; Nádi pásztorokodás, halászás és madarászás a Nagyberekben. In: Kanyar József (szerk.): *Fonyód története*. Fonyód, 1985. 207–253.

dendő szándéka szerint is a meghökkentés, a „szinte hihetetlen” változásokra való ráeszméltetés poétikai eszközei szoktak lenni a múlt-jelen szembesítését vállaló bármilyen beszédhelyzetben.

Takáts Gyula *ilyen* adatközlései – talán szükségtelen is hangsúlyoznom – nem csak az igen-igen archaikus, sehonnan máshonnan nem közölt természet-hasznosítási praktikák, munkaeljárások, hagyomány szentesítette tudáselemek áradó bősége miatt kínálkoznak fel nekünk és az utánunk jövőeknek további elemzésre. Az igazán ihletett elbeszélők Takáts Gyula által rögzített „egyszerű közlései” (lényegük szerint tehát *nem* folklórtermékek!) annak elemzéséhez is felkínálkoznak forrásul, hogy a vizes rétségből és az erdős rengetegből kiszorult egykori somogyi pásztor és halász hasznosíthatatlanná, tehát haszontalan-ná lett munkatapasztalatai miként lényegültek át a 20. század közepére (s éppen ebben az évtizedben, hisz erről rendelkezünk hiteles információval) nosztalgikus színezetű „valóság-mesékké” – azaz kvázi-folklórrá. Miközben per-se – ez is benne rejtezik a Takáts Gyulának köszönhető forrásban – majd’ egy évszázada már rejteketakat, illegális és fél-legális lehetőségeket kerestek (és rendszerint találtak is) a csak-azért-is-hasznosításra a megváltozott és folyton változó körülmények közepette ezek a véglegesen talajt vesztek, hajlamosak voltak tehát úgy beszélni az ember és a táj „mesés múltjáról”, mintha mégiscsak lehetséges lett volna és lenne a jövőben is e múltba tűnt életforma és létfelfogás továbbéltetése. Azt is dokumentálta tehát Takáts Gyula, hogy hosszú évtizedekre prolongáltatott az a múltidéző nosztalgia, melyet már Herman Ottó olyannyira jellemzőnek talált volt a „vízi emberekre”...

Az életműnek ezeket a még kevéssé megváltatott „mélyrétegeit” is számon tartva emlékezünk a száz éve született Takáts Gyulára! Aki – bár költő volt – a múzeumi tudományok polihisztoraként hátrahagyott egy „nekünk fontos”, ám alig-alig hasznosított (jórészt még archívumokban rejtőzködő) szövegkorpuszt a véglegesen múltba sülllyedt „Somogyország” rétségeinek–vadonjainak mindennapi valóságáról és e valamikori valóságon megépült nosztalgikus múltidézésről. Becsüljük meg, s igyekezzünk újra meg újra értelmezni ezt a páratlan hagyatékot!

SZILÁGYI MIKLÓS

Száz esztendeje született Lajos Árpád

Lajos Árpád

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság és a miskolci Herman Ottó Múzeum 2011-ben ünnepelte a folklorista-muzeológus, Lajos Árpád születésének 100. évfordulóját.

Lajos Árpád 1911. december 7-én született Párizsban. Édesapja, Lajos Tamás csiktapolcai származású miskolci szücssegéd volt, a „divatszűcs” mesterség megtanulása végett dolgozott Franciaországban. Az első világháború szétszakította a családot: az apát internálták, édesanyja, Kocsis Erzsébet pedig vele és Ilona húgával együtt hazakerült Miskolcra. Öccse, Géza már itt született. 1920-ig, a család fő hazatéréséig az anya egyedül nevelte a gyermekeket.

Elemi és középfokú tanulmányait Miskolcon végezte, 1930-ban érettségizett. Önéletrajzában így írt a református gimnáziumban töltött évekről: *„Kiváló magyar nyelv és irodalom szakos tanárom, Kosztolányi Zoltán a néprajz tanulmányozására buzdított. 16 éves koromtól gyűjtöttem is borsodi népszokás-anyagot és tanulmányoztam Rudabánya, Ormospuszta, Felsőnyárad bányásznépének szociális életét.”*

Bölcsészkaron tanult tovább, a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar–német szakos tanári oklevelet 1935-ben. Az egyetemi évek után friss diplomás munkanélküliként járta az országot, és próbált megélni. Alkalmi munkákból tartotta fenn magát, és eközben kezdte meg komolyabb néprajzi gyűjtőmunkáját. *„A vidék falvait, bányatelepeit jártam. Vándorútjaimon ébredt fel érdeklődésem a néprajz iránt. Kosztot, szállást a nép adott nekem.”*

1937-ben így került vincellérnek a barkósági Domaházára. Ez a falu később meghatározó jelentőségűnek bizonyult Lajos Árpád pályafutásában: első tanulmányait a barkó népelnevezés magyarázatáról és a falu énekes gyermekjatekairól írta. Györffy István támogató biztatása és az *Ethnographia* hasábjain megjelent írásainak sikere egyaránt hozzájárult a néprajz iránti végleges elköteleződéséhez. 1936–1938 között két évig volt Györffy István gyakornoka, majd tanársegédje az egyetem Néprajzi Intézetében. Ez a pályakezdet mind szakmailag, mind emberileg egész életére kiható útravalót jelentett számára. Első könyve 1940-ben jelent meg *A magyar nép játékaival* címmel, amelynek anyagát 1938–1939-ben gyűjtötte, az egész országot bejárva.

1938-ban állást kapott Miskolcon: az evangélikus tanítóképzőben lett magyar- és nyelvszakos tanár, mellette cserkészvezető. Az 1940-es években diákjaival és a miskolci cserkészekkel rendszeresen járták a Bükk-vidéket, és terepmunkát, falusi ismeretterjesztést végeztek. A néprajzi gyűjtéssel és hagyományörzéssel foglalkozó regöscserkészlet egyik országosan ismert vezetője volt ezekben az években.

1949-ben, az államosítás után a Mikszáth Kálmán – ma Földes Ferenc – Gimnáziumba, a 2. sz. Általános Iskolába, majd újra a gimnáziumba került. 1951-ben a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács népművelési osztályán lett művelődésügyi előadó. Innen helyezték a múzeumba 1952-ben, ahol egészen 1973-as nyugdíjazásáig dolgozott. 1969-ben egy rövid ideig a múzeum-igazgatói tisztséget is betöltötte.

Elsődleges kutatási területét a népi gyermekjátékok jelentették. Szemlélete megegyezett Kiss Áron és Györffy István felfogásával, akik a népi játékok továbbélését, megőrzését és iskolai újratanítását sürgették. Figyelme kiterjedt a játékokkal kapcsolatos jelenségek összességére, a dallamoktól a térformákon és a gesztusokon át az eszközökig. Külön érdeklődéssel dokumentálta a fiúk mozgásos, versengő sportjátékait. Fontos megállapításokat tett a fagolyóval és ütőfával játszott játékok (*mancsózás, tekésés*) eredetére és típusaira vonatkozóan, melyek a Palócföld népi játékainak kutatását alapvetően meghatározták. Az 1957-ben megjelent *Borsodi játékok* című gyűjteményében hangsúlyozta, hogy a játékok közösségformáló értékeit a modern pedagógia sem nélkülözheti. Munkássága a gyűjtésen, rendszerezésen, közzétételen túl a módszertani útmutatók készítésére is kiterjedt. Ennek hatása a témakör kutatásában máig meghatározó: műveinek nyomán számos további tanulmány és könyv látott napvilágot.

Lajos Árpád elsősorban gyakorlati szakember volt. Kevés elméleti jellegű írása közül azonban máig meghatározó fontosságú a *Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok rendszerezéséhez* (1968) című tanulmánya. Beosztását később a *Magyar néprajzi lexikon* szócikkeiben is alkalmazta, és felhasználja ezt a csoportosítást a *Magyar néprajz* című összefoglaló kézikönyv vonatkozó fejezete is.

Bár zenei végzettséggel nem rendelkezett, kitűnő érzéke révén a népdal- és népzene-kutatás terén is ért el szép eredményeket. A Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattárában kottákkal teleírt gyűjtőfüzetei, kéziratai tanúskodnak ez irányú munkásságának jelentőségéről. Szerette és művelte is a népdaléneklést: az 1955-ben megjelent *Borsodi népdalok* című könyve a nagyközönség részére, az igényes népdaléneklés terjesztése céljából készült. A lejegyzés és a közreadás mellett összehasonlító vizsgálatokat is végzett, hogy az egy-egy népcsoportra, tájegységre jellemző zenei sajátosságokat megtalálja. A matyó, barkó és palóc dallamszerkezet és a pentatónia táji jellegzetességeire vonatkozó megállapításait több kisebb közleményben publikálta.

Lajos Árpád már munkásságának kezdetén felfigyelt a fonó folklorisztikai és szociológiai jelentőségére. Ehhez kiváló terepet jelentett az észak-borsodi dombvidék és a Sajó-völgy, ahol az 1950-es, 1960-as években még működtek a fonóházak. Széles anyaggyűjtésen alapuló megyei monográfiája, a vaskos *Borsodi fonó* (1965) élete fő művének is tekinthető. Ez a könyve 1974-ben *Este a fonóban* címmel újra kiadásra került. A kötet egységes szerkezetbe foglalva mutatja be a fonóbeli munkát, a kapcsolódó népszokások és játékok körét, illetve kottával együtt közöl 250 borsodi népdalt és balladát.

A kenderfeldolgozás eszközkészlete és a folklórjelenségek mellett foglalkozott a fonó nők társadalmi helyzetével, illetve a fonó és a hagyományozódás kérdéseivel. Nem véletlen, hogy a megye egyik legnagyobb nemzetközi folklórfesztiválja, az 1978 óta megrendezett *Borsodi Fonó* az ő könyvének a címét viseli napjainkban is.

Színes, sokoldalú egyéniségét és tanári tapasztalatait példaértékűen kamatoztatta a közművelődés területén. Nem csak gyűjtőútjaival, de előadói tevékenységével is bejárta az egész régiót. Szívesen és örömmel beszélt mindenkinek, nem volt számára érdektelen téma vagy alkalmatlan helyszín, közönség. Nagy tárgyi tudáson alapuló mondanivalóját saját élményeivel egészítette ki, mellette gyakran énekelt és táncolt is. Részt vett az önkéntes néprajzihonismereti mozgalom beindításában és szakmai-emberi támogatásában. A folklór értékeinek továbbélése érdekében népdalköröket, pávaköröket szervezett. Vezéralakja volt a TIT néprajzi ismeretterjesztő tevékenységének. Számíthattak rá a népi együttesek, tanácsaival segítette az Avas Táncegyüttes munkáját. Élete utolsó éveiben aktívan érdeklődött a frissen formálódó táncházmozgalom iránt, az első miskolci táncházakban több előadást is tartott.

Lajos Árpád a néprajzosok azon nemzedékéhez tartozott, akiknek munkásságában a tárgyi néprajz és a folklór szerves egységet alkotott. Míg egyéni érdeklődése és publikációs tevékenysége révén inkább folklórtémákkal foglalkozott, addig a Herman Ottó Múzeum munkatársaként folyamatosan végezte a tárgyak gyűjtését, leltározását, dokumentálását. Elsősorban a Sajó-völgy, a palóc vidék és matyóság és a Bükkalja területéről gyűjtött mintegy kétezer tárgyat. Etnográfiai tanulmányai is részben folklórvonatkozásúak. A népszokások tárgyairól, a népi hangszerekről szóló dolgozatai mellett kutatta a bükki szénégetők életmódját és a szuhafői kisnemesek társadalomnéprajzát is. A szépíró szücsökről írott közleményeit pedig alighanem édesapja mesterségének emléke ihlette.

A múzeum gyűjteményében közel kétezer negatív őrzi fotós munkásságának eredményeit. Éles szemű néprajzusként megörökítette a gyorsan változó népelet minden mozzanatát. Akár tárgykészítést, akár népszokást, akár erdei munkákat fotózott, mindig igyekezett az egész folyamatot rögzíteni. Képi világára és egész szemléletére jellemző, hogy még épületfotóin, tárgyfotóin is mindig megjelenik érdeklődésének legfőbb tárgya és egységbe foglalója: az ember.

Lajos Árpád munkásságának elsődleges közege a terepmunka volt. Idejének lehető legnagyobb részét helyszíni gyűjtéssel töltötte, gyakran szó szerint együtt élt, együtt dolgozott adatközlőivel. Soha nem idegen, kívülálló tudósként jelent meg a falvakban, hanem igyekezett közvetlen barátként, segítőkész, érdeklődő emberként közelíteni a közösség tagjaihoz. Az 1950-ben mesterségesen létrehozott Borsod-Abaúj-Zemplén megye egész területét bejárta, és természetesen voltak számára kiemelten fontos vidékek.

Egyik fő gyűjtőterülete a Barkóság volt, emellett a Bükk északi előterében fekvő három község: Mályinka, Tardona és Dédestapolcsány tartozott legkedveltebb települései közé. A szakmai munka mellett emberi kapcsolatok is kötötték e tájhoz, végakarata szerint a dédestapolcsányi temetőben helyezték örök nyugalomra. A településen ma az általános iskola viseli a nevét.

1973-as nyugdíjba vonulása után is aktívan dolgozott, a múzeum külső munkatársaként folytatta kutató- és népművelő munkáját. 1976-ban tragikus közlekedési baleset áldozata lett: kerékpárján gázolták el egy forgalmas miskolci kereszteződésben, 65 éves korában.

A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság és a miskolci Herman Ottó Múzeum 2011-ben több rendezvénnyel is emlékezett a száz éve született Lajos Árpádra. Áprilisban egy életrajzi kamarakiállítás nyílt a múzeum papszeri öreg épületének földszinti kistermében. Ez az anyag az év folyamán Dédestapolcsányban és Mezőkövesden is bemutatásra került. Május hónapban a mezőkövesdi Matyó Múzeumban volt egy megemlékezés, ahol Lajos Árpád még élő, egykori adatközlői személyes élményeiket is felelevenítették. Szeptemberben a Lajos Árpád Általános Iskolával és az ózdi Lajos Árpád Honismereti Körrel közösen a múzeum koszorúzáson vett részt a dédestapolcsányi temetőben, amelyhez egy kerékpáros emléktúra is kapcsolódott. Legfőbb eseményként novemberben az MTA Miskolci Akadémiai Bizottságának székházában zajlott egy emléküléssel egybekötött konferencia, amelynek keretében a MAB Néprajzi Munkabizottsága tartott tanácskozást a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében zajló néprajzi kutatásokról. A 2012-es esztendőre pedig előkészületben van *A magyar nép játéka*i című könyv újabb reprint kiadása, amelyben a TIMP Kiadó segítségével az eredeti kötet fotóanyagából is megjelenik majd egy válogatás.

TÓTH ARNOLD

Lajos Árpád munkássága – válogatott bibliográfia

Önálló és társszerzős kötetek

- 1940 *A magyar nép játéka*i. Budapest.
 1952 Lajos Árpád–Berecz István: *Hogyan gyűjtsük a népi sportjátékokat?* Budapest.
 1952 *Emberek a Bükk-fennsík*on. Budapest.

- 1955 *Borsodi népdalok*. Gyűjtötte: Lajos Árpád. Miskolc.
 1957 *Borsodi játékok*. Gyűjtötte: Lajos Árpád, a leányjátékokat táncra írta: Schandl Vilmosné. Miskolc.
 1959 *Borsodi balladajátékok és táncok*. Szerkesztette: Remenyik Jenő, gyűjtötte: Lajos Árpád. Miskolc.
 1965 *Borsodi fonó*. Miskolc.
 1974 *Este a fonóban. Borsodi népszokások*. Budapest.
 1979 *Nemesek és partiak Szuhafőn*. Miskolc.

Tanulmányok

- 1937 A „barkó” népelnevezés magyarázatához. *Ethnographia* XLVIII. 422–424.
 1937 Nótás gyermekjátékok Domaházán. *Ethnographia* XLVIII. 266–274.
 1938 Fonóélet Domaházán. *Ethnographia* XLIX. 109–123, 409–411.
 1956 Egy ismeretlen hangszer a félnomád pásztorkodás idejéből. A Mezőkövesden talált „lóbeles kürt”. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* 37–39.
 1957 Egy elterjedt dallamcsalád a barkóknál. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* I. 151–156.
 1957 Egy népdaltípus a mezőkövesdi matyóknál. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* I. 146–150.
 1958 Szépmíves szücsök Bükkábrányban. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* II. 101–124.
 1960 A domaházi ivó. *Néprajzi Közlemények* 3–4. sz. 267–289.
 1960 Egy archaikus dallamsajátosság Észak-Borsodban. *Ethnographia* LXXI. 580–598.
 1964 A so-pentatónia jelentkezése a borsodi népzeneben. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* IV. 87–102.
 1966 Borsodi palóc dallamtípusok. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* VI. 265–282.
 1966 Sajóvelezdi „fucfakürt”. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* VII. 46–49.
 1968 Módszeres szempontok a népi gyermekjátékok rendszerezéséhez. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* VII. 139–156.
 1968 Régi társas gyermekjátékok Mezőkövesden. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* VIII. 55–62.
 1971 A fonó folklorisztikai kutatásának problémái. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* IX. 341–348.
 1972 Kapókövezés – „kapózás” Csobádon. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* X. 125–127.
 1972 Mancsozás – tekézés. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* XI. 404–422.
 1976 Matyó mancsózó botok. *A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei* XV. 108–116.

Az alábbi teljes bibliográfia a Herman Ottó Múzeum Néprajzi Adattárának kéziratanyagát és a Lajos Árpád-hagyaték jegyzékét is tartalmazza. Környeyné Gaál Edit: Lajos Árpád munkássága. In Szabadfalvi József–Viga Gyula (szerk.): *Lajos Árpád emlékezete*. Miskolc, 1987. 23–50.

A nyolcvanéves Olsvai Imre köszöntése

Nehéz elhinni, de a daliás zenetudós, Olsvai Imre is belépett a „nyolcvanasok rendjébe”. 1931-ben született Budapesten. Annak oka, hogy gyökereiben mindmáig kötődik Somogyhoz: hogy gyermekkorát Kaposváron töltötte, édesapja az ottani cukorgyár mérnöke volt. A városban már a Táncsics (Somsich) Gimnázium tanulójaként ismert volt kiemelkedő zenei tehetsége. Ő volt a Szent Imre-templom orgonistája, a Somogy Táncegyüttes furulyása, és gyűjtötte falun a somogyi népdalokat. (Eredeti neve Vavrincz. Mivel Béla fivére már ismert zeneszerző, hogy a zenei világban a két név ne zavarja egymást, Imre felvette az anyai ág nevét.)

1949–1957 között Budapesten a Liszt Ferenc Zeneakadémián tanult, s olyan kiváló mesterei voltak, mint Kodály Zoltán és Szervánszky Endre. 1956-ban zenetudományi/népzene kutatói, 1958-ban pedig zeneszerzői oklevelet szerzett.

Munkásságát 1957-ben a Népművészeti Intézetben kezdte. 1958-tól a MTA Népzene kutató Csoportja, 1974-től az MTA Zenetudományi Intézete tudományos munkatársa, majd 1987-től annak főmunkatársa. 1998-ban vonult nyugdíjba, tudományos zenekutatói tevékenységét azóta is töretlenül folytatja.

1947 óta végzett terepmunkája során mintegy 200 helyen, kb. 1500 dallamtípus, több mint 7000 változatát gyűjtötte fel. A magyar nyelvterületen kiemelten Dél-Dunántúlt kutatta szívesen (köztük is a Sárköz és Zselic vidékét), sokat járt Erdélyben, a felvidéki, a délvidéki és a horvátországi magyarság között. Párhuzamosan nagy érdeklődéssel kutatta a szomszéd népek zenéjét, a hazai nemzetiségek körében mintegy félezer értékes (horvát, szlovák, német, román, jiddis, cigány stb.) dallamot is feltárt.

A Zenetudományi Intézetben belül hosszú évekig a *Magyar Népzene Tára* rendszerének kiépítésén munkálkodott. Feladatkörében elsősorban a magyar népzene rendszertana, tipológiája, változásainak vizsgálata, a dunántúli dallamdialektusok foglalkoztatták, a szomszéd és a rokon népek népzenei, műzenei kapcsolatait hasonlította össze. Munkássága során Kodály és Járdányi Pál munkatársaként a Központi Kéziratos Népzenei Gyűjtemény egyik megalkotója. Elindította a forrásértékű dallampublikációkat, a külső gyűjtések, gyűjtemények, gyűjtői hagyatékok feltárását, lejegyzését és feldolgozását.

Tanulmányai a zenetudományi folyóiratokban jelennek meg. Járdányi Pállal a *Magyar Népzene Tára* VI. kötetének társszerkesztője, a VII. kötetnek szerkesztője, a IX. és X. kötetnek főmunkatársa. 1975-ben Együd Árpád *Somogyi népköltészet* című művében önálló tanulmányként *A somogyi magyarság népzeneje* címmel írt bevezetőt. 2001-ben pedig a *Somogy megye népművészete* című reprezentatív kiadványban ő írta meg Somogy népzenei hagyományai összegező fejezetét.

*Olsvai Imre (balról) Korompay Bertalannal 1975-ben
(Az eredeti kép Korompay Klára tulajdona)*

Zeneszerzői munkássága során számos kórusművet, népzenei témára készített feldolgozást, kamaraművet komponált.

Az akadémiai tudományos tevékenysége mellett szerteágazó, intézeten kívüli és társadalmi munkát vállal. Részt vesz a Liszt Ferenc Zeneakadémián az oktatásában, az ELTE, a Miskolci Egyetem, a nyíregyházi Bessenyei György Tanárképző Főiskola, a kecskeméti Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet zeneoktatási programjaiban. Előadássorozatot tart a rádióban, hazai és nemzetközi tudományos konferenciákon vesz részt, számos népzenei szakzsűrizésben, a tudományos ismeretterjesztésben, kórusfesztiválon találkozunk szakértői nevével, szakmai továbbképzések, nyári táborok előadója. Több szakmai egyesület (KÓTA, Vass Lajos Népzenei Szövetség stb.) vezetőségi tagja, a CSEMADOK, a Vajdasági Magyar Művelődési Egyesület és más művelődési testület szaktanácsadója. A Magyar Néprajzi Társaságnak 1958 óta tagja.

Munkását számos díjjal és kitüntetéssel ismerték el. A nem teljes felsorolás közt az MTV *Nívódíja* (1975), a Kulturális Minisztérium *Életfa-díja* (1991), a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje (1998), a Miskolci Egyetem díszdoktori címe (2002), a Magyar Alkotóművészek Országos Egye-

sületének Nagydíja (2002), a *KÓTA Nagydíj* (2005), a *Somogy Polgáraiért* ki-tüntetés (2005) említendő elsősorban.

Amikor a nyolcadik évtizedet betöltő neves zenetudóst köszöntjük, ma-gam is visszaemlékezem azokra az ifjúkori időkre, amikor Olsvai Imrét gyűj-tőszervevénye hozzánk is elhozta a Dráva és Mura mentére. Volt, amikor Együd Árpáddal hármásban koptattuk a gyűjtőutat Somogyban és Baranyában az 1950–60-as években. Magam nagyon sokat tanultam tőle, indíttatást és szakmai segítséget kaptam a további kutatásokra. Cseléd-kötetemhez is ő jegyezte le hangszalagról a zselici béresdalokat.

A 80 éves Olsvai Imrének ezúton is jó egészséget, és még számos, alko-tásokban gazdag esztendőt kívánunk!

EPERJESSY ERNŐ

Akit szeret a Jóisten! Dévavári Beszédes Valéria hatvanéves

Beszédes Valéria

Az idő, hogy eljár... Valamikor 1974 őszén találkoztam Valival az akkori Néprajz Tanszék folyosóján, ott a Duna parti volt – azóta újra – piarista épületben. Csendes délután honolt a felső szinten, ha jól emlékszem órára vártam és az ablakon keresztül bámul-tam a sivár belső udvart, amikor meg-szólított:

– Te vagy az a Klamár Zoli To-polyáról?! – nézett rám szúrós tekin-tettel, én meg zavaromban elmotyog-tam, hogy igen, én vagyok. Az első-éves gólya tétovaságával tekintetem rá. A második és harmadik kérdése az volt, hogy mi érdekel a néprajzon belül és ismerem-e az újvidéki Hungaroló-

giai Intézet kiadványait. Az összetett kérdés elejére a népi építészet volt a válaszom. A kiadványokra is motyogtam valami nem túl hízelgőt, hiszen én már a néprajz fellegvárából tekintettem a provincia felé... Mire ő mérgesen a következőket jegyezte meg: – Tudod, kisapám, először írdál olyan cikkeket és utána biggyeszd el a szádat! Azután ahogy jött, olyan észrevétlenül el is tűnt a folyosóról! Én meg ott maradtam és az intelmén gondolkodtam...

Ő már mindenkit ismert, hiszen negyedéves volt akkor: Barabás Jenőt, Dömötör Teklát, Tálasi Istvánt, Katona Imrét, Voit Vilmost – mára legendássá vált tanárainkat.

Azután évtizedekig csak a cikkeit, könyveit olvastam: a *Pingált szobák* (1976), a *Jávorfácska* (1978), a *Seregek szárnyán* (2005) a bánsági magyar népmesekincs általa gyűjtött és közzétett ékes darabjai.

A most hatvanéves Beszédes Valéria rendkívül sokoldalú kutató. A népmese és az epikus folklór kutatása mellett évtizedeken át dokumentálta a népi építészet emlékeit. A cikkek mellett kötetek is sorjáznak: *A ház* (1991), *Emberrek és otthonok* (1994), *A csikériai vakköz* (2007). Tette ezt azért is, mert nyugdíjazásáig a Szabadkai Községközi Műemlékvédelmi Intézetben dolgozott néprajzosként.

A fentiek mellett a népi vallásosság sem került el a figyelmét. Az *Ünnep ez minékünk* (2001) című kötete erről tanúskodik.

Sokoldalúságának további bizonyítéka, hogy a tudomány- és kutatásszervezésre is odafigyelt és nem kis energiát fektetett abba, hogy kialakuljon egy önkéntes gyűjtőhálózat, autodidakta néprajzkutatókból. 1990-ben az akkori Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaságon belül, többek között neki köszönhető, hogy létrejött a Kiss Lajos Néprajzi Szakosztály, amely az évtized közepére önálló társasággá nőtte ki magát. Innentől datálódnak közös dolgaink.

Egy régi erdélyi csavargásunk idején – a Magyar Néprajzi Társaság vándorgyűlése volt Illyefalván –, tanulmányi kirándulás alkalmával Gyergyószárhegy ódon temetőjén keresztül kaptattunk fel a dombra. Hogy rövidítsünk valamelyest, egy szögesdrótkerítésen bújtok át. Vali bokáját megakasztotta, ügyelbajjal tudtam csak kiszabadítani. Tanakodtunk, tanácsoltuk: jó lenne orvosnak megmutatni a sérülést. Vali mosolygott és annyit mondott: – Ne féltsetek, én bácskai boszorkány vagyok, nem eshet bajom!

Azt kétlem, hogy boszorkány volna, de baja valóban nem esett. Talán ebben némiképp segített Harkai Imre topolyai pálinkája is!

Vali elnöksége idején évi két konferencián – egy tavaszin és egy őszin – találkozott a KLNT tagsága, mindig más-más vajdasági településen. Ezek fórumot jelentettek, itt szakmai viták mellett mindig konszenzus alapján tűztük ki a következő konferencia témáját. Az elhangzott előadások pedig, írásos formában az *Üzenet* és a *Létünk* folyóiratokban jelentek meg.

Díjak, elismerések alapítását javasolta, hogy a vajdasági magyar közöség népi kultúrájának kutatása, ápolása terén elért egyéni vagy csoportos teljesítmények ne maradjanak elismerés nélkül.

No, meg azt se feledjük, hogy vezetése alatt a társaság tagsága közösen és sikeresen bonyolította le a Magyar Néprajzi Társaság emlékezetes vajdasági vándorgyűlését is.

Nomen est omen! Beszédes Valériára ez valóban igaz. Aki ismeri őt, tudja róla, hogy jó beszélőkéje van! Rengeteg kérdést tud feltenni, az ember alig

győzi válaszokkal... Egyik vele készült születésnap beszélgetésben, a szabadkai *Hét Nap* hasábjain így vallott erről:

„Nekem nagy szerencsém az, hogy szeretek beszélgetni az emberekkel. Szívesen meghallgatom őket, s ezért hálásak nekem. Beszélgetés közben aztán kiderül, hogy egyesek milyen értékes hagyományoknak a birtokában vannak, csodálatos népmesék, trufák, vallási szokások stb. kerültek magnószalagra. Így akadtam rá például Borbély Mihálynak, a híres mesemondónak a gyermekeire, aztán a szajáni zseniális Vastag Matildra, meg a székeleyvei Szöcs Boldizsár bácsira, aki miközben elmondta nekem a bűbánátát, száz-egynéhány népmesével is gazdagította a meseirodalmunkat.”

A vajdasági magyar néprajznak meg az a nagy szerencséje, hogy van egy hatvanévesen is örökifjú, örökmozgó kutatója, aki születésnap meglepetésként ez év tavaszán Topolyán, a vajdasági kálváriákat tárta a közösség elé egy fotókiállítás keretében. Reméljük, hogy nemsokára könyv formában is a kezünkbe vehetjük a több éves kutatómunka eredményét!

Kedves Vali, Isten éltesen sokáig, erőben, egészségben! Még sok-sok kutatással, írással töltött évet kívánok neked a szakma nevében!

KLAMÁR ZOLTÁN

A hatvanéves Gelencsér József köszöntése

Gelencsér József
(Fotó: Hála József, 2011)

Az *Alba Regia* XXXVII. kötetében (2008), ahol számba vettem a székesfehérvári ciszterci gimnázium diákjai közül a néprajz területén munkálkodókat, így emlékeztem meg róla:

„Velem együtt érettségizett 1969-ben Gelencsér József, aki ugyan jogászként dolgozik, de a néprajzban is jelentős eredményeket ért el. A Fejér megyei népszokások, a katonai hagyományok és a népi jogélet kutatója. Az 1980-as években együtt kutattunk a Káli-medencében, majd több könyvnél szerzőtársam volt. Gyűjtőmunkáját a Magyar Néprajzi Társaság 1985-ben Sebestyén Gyula-émlékéremmel ismerte el.” Hatvanadik születésnapján ennél bővebben ismertetjük munkásságát.

Gelencsér József 1951. július 9-én született a Székesfehérvár melletti Sárkeresztesen. A zámolyi szomszédság révén földik, a székesfehérvári József Attila (ma újra Ciszterci Szent István) Gimnáziumban iskolatársak, a néprajzban szerzőtársak, az életben kenyeres pajtások voltunk és vagyunk. Együtt jártunk a Fejér Megyei Levéltárba, Farkas Gábor levéltárigazgató honismereti szakkörébe, szerepeltünk a múzeumi vetélkedőn, (talán) erősítettük a gimnázium szellemi öttusacsapatát. Gelencsér József az egyetemi felvételi jelentkezést megelőzően a bölcsészkar és a jogi kar között ingadozott, végül a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara mellett döntött. Friss diplomaként 1975-ben kerültünk vissza Székesfehérvárra, ő a városházára, én a múzeumhoz.

Azonnal bevontuk a múzeumi munkába, másodállásban a Fejér Megyei Múzeumok Igazgatóságának jogtanácsosa lett. A Fejér Megyei Múzeumegyesületnek az 1980-as évektől alelnöke volt, jelenleg elnöke. A korábban igen eleven önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalomba is bekapcsolódott. Első gyűjtéseit szülőfalujában végezte. Pályamunkáinak sikerét nem csak a gyűjtőpályázat megyei és országos első díjai jelezték évről évre, hanem az is, hogy feldolgozásai sorra megjelenhettek a múzeum kiadványaiban (A tövisborona készítése és használata Sárkeresztes községben. *Néprajzi pályamunkák Fejér megyéből* I. Szerk.: Lukács László. Székesfehérvár, 1978. 12–18.; Gépi cséplés Sárkeresztesen. *Alba Regia* XVI. Székesfehérvár, 1978. 345–350.; Az emberi élet fordulóíhoz kapcsolódó szokások Sárkeresztesen. *Alba Regia* XIX. 1981. 187–199.; Tejfeldolgozás, tejtermék fogyasztás Sárkeresztesen. *Alba Regia* XX. 1983. 243–248.). Rendszeresen részt vett, előadást tartott az országos néprajzi gyűjtőtálalkozókon. Eredményes gyűjtőmunkáját a Magyar Néprajzi Társaság 1985-ben, a Székesfehérváron lezajlott gyűjtőtálalkozón, *Sebestyén Gyula-emlékéremmel* ismerte el. Sárkeresztesi szokásgyűjtése arra indított, hogy vonjam be őt a Fejér megyei népszokások kutatásába, a tervezett szokáskötet megvalósításába. Helyszíni gyűjtését így az egész Móri-völgyre, a Zámolyi-medencére, Székesfehérvár–Palotavárosra, és a Duna menti délszláv településekre kiterjesztette. Kötetünkben ezekről a területekről közölt tanulmányokat (Gelencsér József–Lukács László: *Szép napunk támadt. A népszokások Fejér megyében*. Székesfehérvár, 1991. 638 p.).

Népszokáskutatásunkkal párhuzamosan végeztük az 1980-as években lebontott, középkori eredetű városrész, Székesfehérvár–Palotaváros kutatását. A 18–20. században elsősorban földműves–iparos–kereskedő, részben görögkeleti szerb ortodox (*rác*) lakosságú nyugati külváros lebontása és helyén egy új városrész felépítése irányította figyelmünket gazdag múltjának, hagyományainak feltárására. Tárgyak, tárggygyűttesek, régi műhelyfelszerelések felderítésében nagy szerepet játszott Gelencsér József, aki a városi tanács jogászaként az ingatlanok kisajátítását végezte Palotavárosban. Gelencsér József valamennyi bontásra ítélt házat hivatalból felkeresett, s a bennük található múzeumi értékű tárgyakra felhívta a muzeológusok figyelmét. A helyszíni néprajzi kutatás

eredményességét jelzik Gelencsér Józsefnek az önkéntes néprajzi gyűjtőpályázatra évenként benyújtott, díjazott, palotavárosi témájú pályamunkái (1980: *Palotavárosi kertészkedés, Cipész mesterség*. 1981: *Régi palotavárosi kocsmák és vendéglők, Szítás és drótfonó mesterség*. 1982: *Jeles napi szokások a Palotavárosban*). E feldolgozásai palotavárosi kötetünkben olvashatók (Demeter Zsófia–Gelencsér József–Lukács László: *Palotavárosi emlékek. Székesfehérvár–Palotaváros története és néprajza*. Székesfehérvár, 1990. 172 p.).

A katonai hagyományokat Székesfehérvár–Katonavárosban kutatta, elsősorban a dualizmus korára és a Horthy-korszakra vonatkozóan, két alkalommal is a Lánczos Kornél–Szekfü Gyula Alapítvány támogatásával. Két tanulmányt (Katonaelet Székesfehérváron. *Honismeret* XXVIII. 2000. 3. 65–69.; A székesfehérvári katonaelet. *Laudatio et salutatio. Tanulmányok Farkas Gábor születésnapjára*. Szerk.: Csurgai Horváth József–Demeter Zsófia–Vizi László Tamás. Székesfehérvár, 2004. 169–181.) és számos cikket szentelt a témának (Kenyeres pajtások. *Fehérvári Polgár* IX. 2003. [május] 26; Mesék takarodó után. *Fehérvári Polgár* IX. 2003. [június] 23; Az újoncok keserves élete. *Fehérvári Polgár* X. 2004 [április] 15.).

Természetesnek tartjuk, hogy a néprajz iránt érdeklődő jogászként a népi jogélet, jogszokások sem kerültek el figyelmét (Egykori törvényen alapuló népi büntetőszokás, a megégetés. *Ethnographia* CIII. 1992. 251–262.; A gyűjtőgató megégetése. Norma, joggyakorlat, jogszokás. *Ünnepi kötet Szalay Gyula tiszteletére, 65. születésnapjára*. Szerk.: Bihari Mihály–Patyi András. Győr, 2010. 205–221.). E területen való jártasságára tekintettel Lackovits Emőke 1981-ben meghívta őt a káli-medencei kutatócsoportba, ahol az egykori kishalmi falvak, mezővárosok népi jogéletét kutatta 1988-ig. Nem csupán a szóbeli hagyományt gyűjtötte, hanem a családi levelesládák, egyházközségi irattárak anyagát is kutatta. A Káli-medence népi jogéletéről számos tanulmányt írt, tudományos előadást tartott. (Egy sajátos erdőközösség Szentbékállán. *Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények* XVI. Veszprém, 1982. 305–310.; Az öröklési szokások a Káli-medencében. *Veszprém Megyei Múzeumi Közlemények* XVII. 1984. 643–657.; Ledolgozások munkák a Káli-medencében. *Tanulmányok a 125 éve született Sebestyén Gyula emlékére*. Szerk.: Lackovits Emőke. Veszprém, 1991. 48–60.; A kishalmi múlt emlékei a Káli-medencében. *Ethnographia* CV. 1994. 583–613.; A kúthasználat joga a Káli-medencében. *Lélek és élet. Ünnepi kötet S. Lackovits Emőke tiszteletére*. Szerk.: Selmeczi Kovács Attila. Veszprém, 2006. 265–274.; A kővágóórsi kishalmi közösség igazgatási tevékenysége. *Comitatus. Önkormányzati szemle* XVI. 7–8. Veszprém, 2006. 79–96.; Tulajdonjellek a Káli-medencében a 20. század első felében. *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet*. Szerk.: Mezey Barna–Nagy Janka Teodóra. Budapest, 2009. 116–130.).

Mivel Gelencsér József felesége, Matovics Mária sokác, ezért figyelmét nem kerülte el a horvát népi műveltség kutatása sem. Egyedül vagy Maricával együtt számos tanulmányt közöltek a sokác életmódról, népviseletről, népszo-

kásokról magyar és horvát nyelven is (Az alsószentmártoni sokácok szerepe a táji munkamegosztásban és interetnikus kapcsolataik. *Veszprém Megyei Honismereti Tanulmányok* X. Veszprém, 1984. 59–83.; Glavnije crte narodne nošnje semartinskih šokačkih Hrvata od prekretnice stoljeća do kraja 1960-ih godina. *Etnografija Južnih Slavena u Mađarskoj* VIII. Budapest, 1987. 71–128.; Mlade u novoj zajednici kod Podravinskih Šokaca. *Folklór és Tradíció* V. Budapest, 1988. 141–146.; Busók a Dráva menti sokácoknál. *A Duna menti népek hagyományos műveltsége. Tanulmányok Andrásfalvy Bertalan tiszteletére*. Szerk.: Halász Péter. Budapest, 1991. 429–434.).

Gelencsér József sokoldalú érdeklődése a jogtudomány és a néprajz mellett a szépirodalomra, a képzőművészetre, színházra, kiállításokra is kiterjed. Erdélyt jól ismeri, Kallós Zoltánnal, kalotaszegi és mezőségi családokkal évtizedek óta tartja a kapcsolatot. Több kutatási témát gyűjtött adataival, fotóival egészítette ki, szépirodalmi művek kapcsolódó részleteire, régi ábrázolásokra, metszetekre hívta fel figyelmemet. Eredményei sok esetben az én munkáimba is beépültek, amiért részemről külön köszönet illeti.

Mit kívánhatunk a hatvanesztendős Gelencsér Józsefnek? Kívánjuk és kívánom, hogy a betakarítás éveiben adassék meg számára az erő, az alkotókedv gazdag gyűjtéseinek feldolgozására és publikálására! Gondolok itt elsősorban a Fejér megyei népszokásokról megjelent könyvünk második kötetére, Székesfehérvár katonai hagyományainak és a Káli-medence népi jogéletének összefoglalására.

LUKÁCS LÁSZLÓ

IN MEMORIAM

Emlékezés Köpeczi Béla akadémikusra
 (Nagyenyed, 1921. szeptember 16.–Budapest, 2010. január 17.)

Köpeczi Béla
 (www.mek.niif.hu)

Köpeczi Bélát közvélekedésben a francia és a román filológia, a magyar–francia, a magyar–román kapcsolatok, a 16. és a 18. század közötti periódus magyar történelme, a Rákóczi-szabadságharc és a filozófia, gondolkodástörténet tudós kutatójaként tartják számon. Nevezetessé tette tudományszervezőként személyét a háromkötetes *Erdély története* összefoglaló kézikönyv megtervezése, szerzői gárdájának toborzása és a megvalósított mű főszerkesztői tiszte. Az ötvenes évek közepétől szerepet vállalt a művelődés- és a tudománypolitika irányításában is. A Kiadói Főigazgatóság, a Tudományos Akadémia, a Művelődési Minisztérium vezetésében volt jelentős szerepe. Rövid ideig a Központi Bizottság Kulturális Osztályát is irányította. Ám távol állt az egyéniségétől, hogy az „ap-

paratcsikok” között jól érezte volna magát. Jakó Zsigmond professzor meghatározása szerint nem tisztséget, hanem felelősséget viselt.

Csendes, de annál határozottabb véleménye volt az oktatást, a művészetet és a tudományt dilettánsként „erőből” irányító politikusokról, akik ugyan szüntelen a filozófiára, a filozófusokra, az eszmékre és a haladásra hivatkoztak, de az avatag korszerűtlenségüket képtelenek voltak palástolni előtte, műveletlenségüket akaratlanul is minduntalan leleplezték. Velük ugyan soha nem vállalta az összeütközéseket, de ügyes diplomáciájával folyamatosan növelte személyes autonómiája hatókörét, hogy támogathassa, fejleszthesse a hazai társadalomtudományokat. Következétesen igyekezett a magyar tudományosság modernizálását szolgálni. Helyzetét, adottságait következetesen az egyetemes magyar tudomány és kultúra fejlesztésének érdekében használta ki.

Érdemes rögzítenünk, hogy állami, akadémiai vezetőként következetesen ügyelt arra, hogy az általa vezetett apparátus tisztességesen, igazságosan dolgozzék, az előterjesztéseket valóságos tényekre alapozzák. Ragaszkodott ahhoz, hogy a felügyeleti munka során lehetőleg ne avatkozzanak a hivatalnokok a tudományos kutatás érdemi kérdéseibe, ne sértsék a kutatás műhelye-

inek természetes autonómiáját. (Előfordult, hogy bizonyos ügyek, intézmények előadója következetesen hamis adatok alapján tett számára előterjesztéseket. Nem sajnálta a fáradságot, maga tisztázta a helyzetet. A félrevezető hivatalnoktól megvonta az adott témakörben a referálás jogát. Emberségét jelezheti, hogy a tisztességes hivatali munka alapelveit súlyosan sértő tisztviselőt megkímélte a fegyelmi eljárástól, mert ismerte rendkívül nehéz családi körülményeit. Bár az adott korszakra az is igazán jellemző, hogy amikor miniszteri kinevezése miatt az adott hivatali szervezetből Köpeczi Béla távozott, utóda azonnal „rehabilitálta” a tudatosan hamisító személyt. A költővel mondhatjuk: „*oly korbán éltünk*”...)

A tudományos munkától idegenkedő politikai vezetők olykor sok bosszúságot okoztak neki. Az erdélyi kisebbségi körülmények között töltött diáksága alatt elsajátított taktikai érzéssel, diplomatikusan érvényesítette akaratát, képviselte a tudomány, a kutatás érdekeit. Az egyik alkalommal bizalmasan ismertette, miként volt képes biztosítani kulturális örökségünk adat-, forrásbázisának gyarapításához a politikai támogatást. Némi fanyar humorral beszélt el, miként teremthette meg az illetékes, ám a tudománypolitikában érdektelen, közömbös politikai vezető értetlenkedése ellenére a később Klaniczay Tibor által vezetett „kutatási főirány” politikai, anyagi támogatását. Különösen hangsúlyoznunk kell, hogy abban az időben, amikor közszolgálati tevékenységet végzett, a nagypolitika nem foglalkozott a határainkon kívül élőkkel. Egyfelől segítette azokat, akik ilyen irányban módszeresen tájékozódtak, s megtalálta mindig a módját, hogy a kisebbségi helyzetben élő tudományos kutatókat támogassa, ha magyarországi közgyűjteményekben kívántak vizsgálatokat végezni. Ugyancsak egyengette a külföldre szakadt kutatók magyarországi vizsgálatait. Rendkívüli gondot fordított a külföldi kutatók magyarországi tudományos kutatásainak támogatására is. Ajtaja az ilyen vállalkozások szervezői, segítői előtt mindig nyitva állt.

Erdély szülőtte volt. Szülővárosából, Nagyenyedről már iskoláskorában édesanyja tudatosan költöztette családjukat Kolozsvárra, hogy minél könnyebben biztosíthassa a gyermekek tanulmányait, hogy egyetemi városban élhessenek. A Farkas utcai Református Kollégiumban fejezte be a gimnáziumot. Pedagógusai, köztük Jancsó Elemér, a későbbi irodalomtörténész-professzor kiválóan felkészítették az egyetemi tanulmányokra. Tanárai ajánlására Budapestre került. Felvételt nyert az Eötvös Kollégiumba. Így magas színvonalú képzésben részesülhetett. Kiváló eredménnyel végezhette el stúdiumait a Pázmány Péter Tudományegyetemen. Romanisztikai tanulmányai mellett elmélyed a néprajzban, a folklorisztikában. (Az Eötvös Kollégiumban társa volt a kollégistaként szintén néprajzi érdeklődésű, folklorisztikai kutatásokban elmélyedő, és a romanisztikai stúdiumokat folytató Takács Lajos is, akivel haláláig meghitt barátságot tartott.) Budapesti tanulmányait Párizsban a Sorbonne-on, az École Normale Supérieure keretében fejlesztette tovább 1946 és 1949 között.

A Nagyenyedhez és az erdélyi Fehér megyéhez fűződő gyermekkori élményei nyomán különösen Erdély hármastagozódású népi kultúrája foglalkoztatta. A magyar–román–szász/német együttélés folyamatai, kulturális kölcsönhatásai keltették fel érdeklődését. A negyvenes évek első felében arra készült, hogy életét az erdélyi magyar, román, szász együttélés etnográfijának, folklorisztikájának szenteli. Kiterjedt és rendszeres gyűjtőmunkába fogott. Az erdélyi Mezőség szórványvidékén a három nemzetiség által lakott községekben folytatott terepvizsgálatokat. Terepmunkáját az Államtudományi/Teleki Intézet keretében működő Országos Táj- és Népkutató Intézet költségvetéséből Tálasi István karolta fel, támogatta. (Élethossziglan kölcsönösen nagyra becsülték egymást. Tálasi István rendkívül gyakran sajnálkozott amiatt, hogy 1945 után aktív kutatóként Köpeczi Bélát elvesztette a magyar néprajz.) Köpeczi Béla 1942-től végzett gyűjtései során kiemelkedő értékű anyagot tárt fel. Megtalált egy kiváló román mesemondót, akinek elbeszéléseit az akkori legkorszerűbb módszerekkel örökítette meg. Ennek a feltárásának az anyagát a Magyar Néprajzi Társaság 1985-ben az Európai Kulturális Találkozó alkalmával francia nyelvű kötetben adta ki *Une enquête linguistique et folklorique chez les Roumains de Transylvanie du Nord 1942–43* címmel. A könyv nemzetközi tudományos értékén felül jelentős gesztusként is értelmezhető. A magyar tudománynak, a magyar folklorisztikának a román népi kultúra, folklór kincsei iránti önzetlen, nagy hagyományú és elkötelezett érdeklődését testesíti meg. A nyolcvanas évek derekán a magyar művelődési tárca vezetőjeként Köpeczi Béla a román folklórkutatásban módszertanilag is úttörőnek számító munkával ajándékozta meg az európai tudományosságot és az európai kulturális diplomácia Budapesten összegyűlt képviselőit.

Köpeczi Béla ismételten sajnálkozva beszélt arról: a II. világháború után kialakult nemzetközi helyzet kényszerítette arra, hogy eredeti tudományos életprogramjáról lemondjon. Ugyan a hivatalos ideológia internacionalizmust hirdetett, de az egyes országok közötti kapcsolatokban a teljes izolációt érvényesítették. Teljesen ellehetetlenítették a határokon átívelő kutatásokat, sokáig erősen elleneztek az aktuális államhatárokon kívül végzett vizsgálatok publikálását is. Emiatt fordította érdeklődését a francia irodalom, eszmetörténet és a magyar–francia kapcsolatok, a hazai kora újkor és a Rákóczi-szabadságharc története felé.

Az egykori politikai rendszer vastörvényei miatt a hivatali beosztása rákényszerítette, hogy egyes kutatókkal, kutatói csoportokkal szemben a hivatalos politikát képviselje, jelenítse meg, de alapjában véve rendkívül toleráns alkat volt. Ha valaki elkerülte a hivatalos politika kitüntetett figyelmét, haragját, Köpeczi Béla a nyugat-európai értelemben biztosította számára a kutatás szabadságát. Humánus egyéniségéről, alapvető jóindulatáról sokszor megbizonyosodhattunk, amikor súlyosan beteg kutatókért kellett interveniálnunk. Utánajárt annak, hogy a veszélybe került kutató a lehető legmagasabb szintű klinikai ellátást kaphassa meg. Ha kiderült, hogy a betegség hátterében a te-

hetséges kutató elfogadhatatlan szociális, lakásügyi problémái húzódnak meg, rendkívül erélyesen, fáradhatatlanul gondoskodott, hogy a kiváltó okokat megszüntessék, számos esetben kikényszerítette a külső állami, tanácsai szervek azonnali radikális intézkedését. Magam is több esetben hívtam fel figyelmét, hogy egyes kollégáinkat nagy veszélyek fenyegetik. Minden esetben azonnal intézkedett, maradandó eredménnyel járták akciói.

Köpeczi Béla akadémiai vezetőként a Néprajzi Kutató Csoportot és a nagyobb vállalkozásokat folyamatosan jóindulatú figyelemmel kísérte. Ugyan sohasem avatkozott be, többnyire határozott véleménye volt az intézmény vezetéséről. Szerette volna, ha a néprajzi kutatások mind erőteljesebben megújulnak, elmélyülnek európai, nemzetközi kapcsolatai. Magánbeszélgetéseiben ebbéli meggyőződését, ötleteit szívesen megosztotta. Fájlalta, hogy a politikai élet az egyes szaktudományi kérdésekben tájékozatlan képviselői időről időre megalapozatlanul előítéleteket fogalmaztak meg a magyar néprajzzal szemben. Nagy károk származtak abból, hogy mások gyakran hitelt adtak az ellenséges indulatokból eredő vélekedéseknek, vagy tudatosan egyoldalúan tájékoztak.

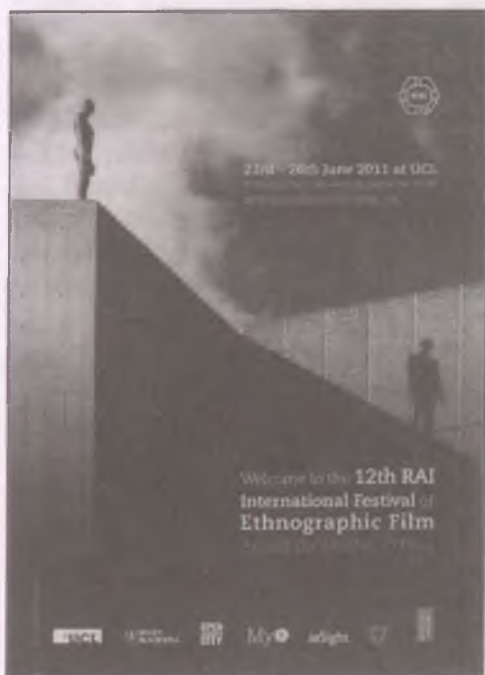
Torzóban maradt néprajzi, folklorisztikai munkásságával is beírta nevét szaktudományunk kutatástörténetébe. Méltó az emlékezetünkre. Kötelességünk, hogy a társtudományok területén végzett kutatásainak, feldolgozásainak a néprajz és a folklorisztika számára hasznosítható tanulságait birtokba vegyük, értékesítsük! Hálával őrizzük az emlékét, hiszen tudományszervezőként önzetlenül igyekezett intézményeinket, vállalkozásainkat támogatni! Tanuljunk tőle! Megérdemelten kapta meg a Magyar Néprajzi Társaság tiszteleti tagja címet!

FILEP ANTAL

MINDENFÉLE

Mozgóképen a vándorló emberiség kultúrája

A június végén Londonban megrendezett 12. Nemzetközi Néprajzi Filmfesztivál négy napja során öt kategóriában 90 filmet mutattak be. Az alkotások és a kialakult szakmai eszmecserek felvillantották, előre vetítették a 2010-es évek társadalmi trendjeit, köztük a vizualitás teljes térhódítását és a migráció további erősödését. A brit Királyi Antropológiai Intézet rendezvénye bizonyította, hogy a néprajz, az antropológia és az etnológia szerepe felértékelődőben van, ám azt is jelezte: korunk változásai számos új kihívást jelentenek e tudományok képviselői számára.

Szerzői jog, szellemi tulajdon, szabadalom, kultúravédelem. Ilyen és hasonló kifejezések domináltak a

fesztivál nyitónapjának filmarchívum programján, melyet a *Kinek is a filmje?* címmel hirdettek meg a szervezők. Elsőként a szakmai fórumnak helyszínt adó British Library szakemberei osztották meg tapasztalataikat. A brit nemzeti könyvtár Chris Morrison személyében külön szakembert foglalkoztat az intézményt érintő szerzői jogok biztosítása érdekében. Morrison rávilágított, hogy egy adott néprajzi munkában több rétegni jog lapul. A megörökített hagyomány, hang, zene, előadás, előadó, megörökítő mind jogi elemet képeznek, emellett fontosak az erkölcsi megfontolások is. Napjainkban elsősorban a szerzői jogi kérdések aktuálisak. A folklór egyre értékesebbé válik. Mind többen igyekeznek anyagi haszonszerzésre felhasználni a folklórt, a jogi nyelven az úgynevezett hagyományos kulturális kifejezéseket.¹ Szimbólumok, motívumok, zenei elemek, művészi technikák kereskedelmi felhasználása a leggyakoribb.

¹ Angolul: Traditional Cultural Expression

A szellemi tulajdonnal foglalkozó jogászok gőzerővel dolgoznak, hogy minden érintett számára megfelelő jogi és gyakorlati eszközöket vezessenek be a bennszülött és helyi közösségek saját kulturális értékeinek védelmére. Londonban Brigitte Vézina jogi munkatárs számolt be a genfi székhelyű Szellemi Tulajdon Világszervezete² (WIPO) tevékenységéről. A 184 tagállamot – köztük hazánkat – tömörítő szervezetnek egy kormányközi bizottsága foglalkozik a szellemi termékeket, genetikai forrásokat, hagyományos tudást és folklórt érintő jogi szabályozások megalkotásával. A bizottság tervezete akár már az idén a WIPO tagállamai elé kerülhet. A normatív mellett gyakorlati munka is folyik. A Kreatív Örökség Projektjén³ belül a világszervezet például segítséget nyújt a kenyai masszázsközösségnek. Digitális kamerával, hangfelvételével és lappal látták el, oktatásban részesítették a hozzájuk védelemért fordult masszázsközösséget, hogy ők maguk örökíthessék meg és archiválhassák saját kulturális hagyományait, s így menedzselni tudják saját szellemi tulajdonukat.

A fesztiválon elhangzottak szerint a Föld kulturális örökségének megőrzésében felbecsülhetetlen szerepet játszó néprajzkutatók, antropológusok, etnológusok, múzeumi, archivumi és könyvtári munkatársak egyre gyakrabban fognak találkozni jogi kérdésekkel, többek között az archív anyagok digitalizálása és a digitalizált anyagok publikálása során. A szakmai fórumon Janet Topp Fargion, a British Library etnozenekutatója ismertette a jelenlévőkkel a könyvtár 20 ezer népzenei felvételt tartalmazó digitális gyűjteményének kialakítása során a jogtulajdonosi viták elkerülése érdekében alkalmazott egyeztetési módszereket.

A filmarchívum program résztvevőit megosztották a jogi kérdésekkel kapcsolatban elhangzottak. Sokan aggódalmuknak adtak hangot a jog „terjeszkedése”, kutatói szabadságuk lehetséges korlátozása miatt. Mások pozitívan értékelték a változásokat, s üdvözölték jogilag „tisztá” digitális archívumok létrehozását. A vizualitás és az internet általános térhódítását tapasztalva azonban mindenki elismerte a kérdés fontosságát. Paul Gerhardtnek a közeljövőt vázoló szavai megerősítették mindezt. A médiaszakember egy előrejelzéssel indította előadását, miszerint 2015-ben az internetforgalom 91 százalékát videók teszik majd ki. Véleménye szerint ennek ellenére hosszú időbe telik majd, míg a mozgóképek jelentőségük tekintetében felzárkóznak a nyomtatott szövegekéhez. Jelenleg csak az archív film és televíziós anyagok morzsányi töredéke érhető el a nagyközönség számára. Nagy-Britanniában már megvannak a tervek egy digitális „köztér” létrehozására, az állami médiavállalat, a BBC vezetésével.

A szakmai fórumon elhangzottakból kiderült, hogy a hozzáférhetőség megvalósítása kulcskérdés. E tekintetben néprajzi filmes vonalon Magyarországon meglepte a filmarchívum programjának résztvevőit. A Néprajzi Múzeum

² World Intellectual Property Organization

³ Creative Heritage Project

– szerény lehetőségei ellenére – 268 digitalizált filmet tartalmazó, praktikus, a nagyközönség, filmesek, tévések, kutatók számára egyaránt könnyen elérhető rendszert működtet évek óta. Az intézmény digitális filmadatbázisát a Néprajzi Múzeum filmstúdiójának és archívumának vezetője, Tari János mutatta be. Miután számos országban még csak kezdeti fázisban van a néprajzi filmek digitalizálása, illetve egy hatékony keresőrendszer kialakítása, a szakemberek nagy érdeklődéssel figyelték Tari János beszámolóját. A tervek szerint szeptembertől már az interneten is hozzáférhetőek lesznek a digitalizált magyar néprajzi filmek a múzeum honlapján.

A kétévente sorra kerülő nemzetközi néprajzi filmfesztiválra 72 országból több száz nevezés érkezett, így már a vetítési programba kerülés is sikernek számított. Magyar filmesek három fronton jutottak szerephez.

A zsüri elismerő oklevéllel jutalmazta Trencsényi Klára és Vlad Naumescu *Madarak útján* című alkotását, mely a fesztivál filmes nagydíjának számító *Basil Wright* kategóriában vívott ki dicséretet. A magyar–román, filmes–antropológus házaspár a Duna-delta egy orosz óhitű faluközösségéről mesél filmjében. A helyi lipovánok papot keresnek maguknak, a község történelme, jelene és lehetséges jövője a papkeresés történetén keresztül elevenedik meg. Miközben a film bemutatja a romániai folyótorkolat csodás természeti szépségét, egy ősi, eltűnőben lévő emberi világba kalauzolja nézőit. A filmvetítést követően Vlad Naumescu antropológus a helyszínen válaszolt a közönség érdeklődő kérdéseire, beavatva őket a filmkészítés folyamatába.

A fesztivál migrációs filmnapján vetített amerikai–magyar *About a village* (*Egy faluról*) című alkotást szintén kedvelték a nézők. John C. Swanson amerikai történész Fellner Ágnes társrendezővel és Kiss Sándor operatőrrel készített filmje a Baranya megyei Máriakémeendről a II. világháború után kitelepített németajkúakról szól. A kitelepítettek németországi és magyarországi találkozóit, hazaszeretetét, több mint félévszázados emlékeit megőrkítő film korábban ismeretlen témát nyújtott a közönségnek, így a vetítés után számos kérdést kaptak a filmkészítők.

Bogdán Árpád *Boldog új élet* című művét a román életét bemutató filmek blokkjában vetítették. A University College London épületében rendezett vetítések e külön programjának végén a jelenlévők a téma két nemzetközileg ismert brit antropológusa, Judith Okely és Michael Stewart vezetésével vitatták meg a cigányság reprezentációjának kérdéseit.

A brit Királyi Antropológiai Intézet fődíját egy olasz film nyerte el, a fesztivál azonban mindenekelőtt a dán filmesek nagy sikerét hozta. A Pápua Új-Guineán forgatott *Unity Through Culture* című dán alkotás rendhagyó módon két kategóriában is az élen végzett. A mű egy sziget tradicionális kultúrájának felelevenítésére tett kísérletet követ, mely során a helyi ősi és a 70 éve távolról érkezett keresztény kultúra viszonya bontakozik ki.

A másik dán sikerfilm a *Manenberg* című mű volt. A két főszereplő a 21. születésnapjára készülő kábítószerfüggő Warren és a börtönben ülő anyját nél-

külözo, reménytelenül munkát kereso tinédzserlány, Fazline. Manenberg a dél-afrikai Cape Town egyik szegénytelepe. A filmesek Warren és Fazline, illetve családtagjaik mindennapi megpróbáltatásait osztják meg a nézőkkel borzasztás és felelősségkeresés helyett kérdéseket ébresztve életről, konfliktusokról.

A rendező antropológiai intézet díját elnyerő olasz alkotás az afrikai politikai menekültek témáját tárgyalja. Az *Other Europe* című film az északolaszországi Torinóban, egy volt klinika üres épületében menedéket találó 200 menekült sorsának megjelenítésével reflektál az európai államok bevándorlási politikájára és az európai városok változó társadalmi összetételére.

A migráció bizonyult a fesztivál legerősebb témájának. Külön programban kapott helyet, de a programon kívül vetített filmek közül is sok foglalkozott emberek, népek vándorlásával. A transznacionális migráció új dimenziói, illetve annak kutatása, hogy a mobilitás mit jelent a különböző népcsoportok számára, még több antropológus számára teszi vonzóvá a témát. Az európai belső vándorlás és a kontinensünkre történő bevándorlás a médiában is állandó, hangsúlyos politikai ügy. A fesztivál és a filmkínálat e vonatkozásban rendkívül korhű és időszerű volt.

A 12. Nemzetközi Néprajzi Filmfesztivál legfontosabb üzenetét viszont mégsem a migrációval kapcsolatos mondanivalók tartalmazták. A fő üzenet maga a vizualitás volt. A jelen kifinomult és könnyen elérhető technikai eszközeivel, a közlési csatornák nyitottságával a mindennapi életről folytatott emberi kommunikáció teljesen átalakul, képivé válik. A fesztivál rendezői Londonban igyekeztek az antropológusokat, filmkészítőket és a nyilvánosságot összehozni, fórumot teremteni számukra. Céljukat elérték. Izgalmas lesz kideríteni, hogy a most kezdődött eszmecsere és a javában zajló forradalmi kommunikációs változások milyen alkotásokat hoznak majd a következő, 2013-as fesztiválra.

Díjak

A brit Királyi Antropológiai Intézet fődíja

Other Europe (Rossella Schilacci – Olaszország)

Basil Wright kategória

Fődíj: *Manenberg* (Karen Waltorp, Christian Vium – Dánia)

A zsűri elismerő oklevele (commendation):

Madarak útján – Birds' Way (Trencsényi Klára, Vlad Naumescu – Románia)

Vizuális néprajz kategória

Fődíj: *Unity Through Culture* (Christian Suhr, Ton Otto – Dánia)

Anyagi kultúra és archeológia kategória

Fődíj: *Sifinja – The Iron Bride* (Valerie Hänsch, Kurt Beck – Németország)

Érintetlen kultúra kategória

Fődíj: *Unity Through Culture* (Christian Suhr, Ton Otto – Dánia)

Wiley-Blackwell diákzsűri díj

Juarke Boys Made Men in Mboum Society (Mohamadou Saliou – Norvégia)

Közönségdíj

I Dream of Mummies (Adela Peeva, Igljka Miskova – Bulgária)

The Lover and the Beloved (Andy Lawrence – Egyesült Királyság)

TESZLER VENDEL

Kitüntetett kutatók és oktatók méltatásai, 2009–2011

A Magyar Fotóművészek Szövetségének Életműdíjával kitüntetett Kunkovács László (2009)*

Sok szeretettel átadom Kunkovács Lászlónak a Magyar Fotóművészek Szövetsége *Életműdíját* és gratulálok! Nekem azért volt nagy öröm, hogy ő kapta meg, mert amikor én fiatal és kezdő fotográfus voltam, akkor nagyon nagy hatással volt rám, és nagyon sokat segített a tudásával és mondataival. Az idő előrehaladtával gondjai vannak a szemével. Remélem, hogy még sokáig tud dolgozni. Mindnyájan tudjuk, hogy ő külön kategóriába sorolja önmagát mint etnofotográfus, ami egy önálló műfaj, és ennek kiváló képviselője. Az ő elszántsága és munkabírása az, ami szerintem feltétlen tiszteletet érdemel.

Kunkovács László Szegeden, 1963-ban végezte el a Tanítóképző Főiskolát, majd a MŰOSZ Újságíró Iskoláját 1965-ben. Már főiskolás korában expresszív fotókat készített. 1964-től egy évtizedig az MTI országjáró fotótudósítója, majd szerkesztője. Végleg önállósítja magát 1990-től és a tradicionális kultúra fényképezve kutatásának él (vizuális antropológia). Tizennyolc népnél volt „hátizsákos” tanulmányúton. Néprajzkutató és fotóművész (saját definíciójával: etnofotográfus) egy személyben. Több száz tudománynpszerűsítő írása jelent meg – fotóival illusztrálva – a sajtóban. Szépirodalom, prózavers: Táltosero (Hitel, 1993/10). Esszé: Országkép, hiteles kép, fénykép (Kortárs, 1996/9). Rendszeresen tart előadásokat tudományos rendezvényeken, egyetemeken. Tanulmánykötetek társszerzője. Az általa művelt területnek, valamint munkásságának jelenét és jövőjét illetően egyaránt szkeptikus, bizonytalannak érzi ma még jórészt feldolgozatlan archívumának sorsát is.

* Elhangzott a Magyar Fotóművészek Szövetsége 2009. évi taggyűlésén.

Könyvei: *Ősépítmények* (Kós Károly Egyesülés, 2000 és 2001); *Kece, milling, marázsa – Hagyományos halászat* (Balassi Kiadó, 2001); *Köemberek – A sztyeppe népek ősi hagyatéka* (Masszi Kiadó, 2002); *Táltoserő* (Masszi Kiadó, 2006).

1983 óta tematikus tárlatokat állít össze, ezeket 120 helyen mutatta be hazánkban és 15 helyen külföldön: főként múzeumokban és magyar kulturális intézetekben. Állandó kiállítása van 2000-től Sáregresen, az Aranypony Halászlé Múzeumban és szülővárosában, a Gyomaendrődi Tájházban 2001 óta.

A Magyar Fotóművészek Szövetsége 1974-ben választotta soraiba. Tagja továbbá a Magyar Újságírók Országos Szövetségének, a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületének és a Magyar Néprajzi Társaságnak.

Kitüntetések, díjak: *Szocialista Kultúráért* kitüntető jelvény (1986); *Miniszteri Nívódíj* (1987); *SZOT-díj* (1988); *A Magyar Művészetért Alapítvány díja* (1989); Sajtófotó Kiállítás '93, a *MÚOSZ nagydíja* (1994); *Balogh Rudolf-díj* (1995); *A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje* (polgári tagozat), *Bács-Kiskun Megye Tudományos Díja* (2006).

SZAMÓDY ZSOLT

A Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztjével kitüntetett Sárkány Mihály (2010)*

A Magyar Köztársaság Arany Érdemkeresztje kitüntetésben részesült Sárkány Mihály, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa, osztályvezetője, a gazdasági antropológiában, a szociálintropológiában és az afrikánisztikában elért kiemelkedő munkásságáért; a magyar néprajz összefoglaló munkáinak összeállításában való meghatározó szerepéért; valamint sokoldalú tudományos ismeretterjesztő tevékenységéért, kiterjedt kutatói, oktatói és tudományos szervezői munkájáért.

*

Sárkány Mihály, az MTA Néprajzi Kutatóintézetének tudományos főmunkatársa, tudományos osztályvezető a magyar néprajztudomány, a magyar kulturális antropológiai kutatás kiemelkedő személyisége. Szakterületeinek, a gazdasági antropológiának, a szociálintropológiának és az afrikánisztikának mind itthon, mind külföldön elismert, kiemelkedő képzettségű tekintélye. A néprajz társtudománya, a kulturális antropológia szak egyik magyarországi megalapozója, tanításának egyik megteremtője, a néprajzi és a kulturális antropológiai egyetemi képzés megkérdőjelezhetetlen fontosságú központi alak-

* Az MTA Néprajzi Kutatóintézete igazgatójának felterjesztése.

ja, 40 éven át tudományos generációk oktatója, számtalan szakdolgozat és doktori disszertáció témavezetője.

Szakmai tekintélyének köszönhetően a néprajztudomány szervezetében is fontos szerepet tölt be. Szakmai életútja során a konferenciák sikeres szervezése, az MTA NKI ideiglenes tudományos igazgatóhelyettesi feladatainak ellátása, OTKA-pályázatok irányítása mind olyan fontos szakmai tevékenység, amelyben kiváló szervezői és vezetői képességét az egész tudományszak javára kamatoztathatta. Hosszú ideig vezette a Magyar Néprajzi Társaság Etnológiai Szakosztályát, évtizedeken keresztül tagja (öt éven át titkára) volt az MTA Néprajzi Bizottságának, 12 évig az IUAES magyarországi bizottsága titkára, jelenleg is a Magyar Afrika Társaság és a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság alelnöke.

Az első magyar szociálintropológiai terepmunka (Varsány kutatása) résztvevője, több ízben járt terepen Afrikában. Részt vett a magyar néprajz nagy összefoglaló munkáiban, a *Magyar néprajzi lexikon* számos szócikkének, a *Magyar néprajz* kézikönyv VIII. *Társadalom* című kötete egyes fejezeteinek szerzője, s ez utóbbi kötet egyik szerkesztője. Megjelent kötetei és tanulmányai a gazdasági és szociálintropológia alpmunkái közé tartoznak. Hosszú ideig szerkesztője volt a magyar néprajztudomány nemzetközi folyóiratának (*Acta Ethnographica*), több mint 10 éve szerkesztője az *Africana Hungarica* periodikának. Számtalan fordítása nagyban hozzájárult a kulturális antropológia magyar szaknyelvének megteremtéséhez. Egyik összeállítója volt *A magyar etnológia válogatott bibliográfiájának*. Tudományos ismeretterjesztő tevékenysége sokoldalú, gyakori szereplője az egyes rádiós és televíziós műsoroknak.

Nagy munkabírást jellemzi, hogy kiterjedt kutatói, oktatói és tudomány-szervezői munkája mellett időről-időre részt vállal egyéb hazai (Pécs, Debrecen) és külföldi egyetemek (Babeş–Bolyai Egyetem: Kolozsvár, Humboldt Egyetem: Berlin) munkájában és az ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszéke (2001 óta) Néprajzi Intézete doktori iskolájában is.

Számos szakmai díj és kitüntetés birtokosa (*Akadémiai Ifjúsági Díj, Jankó János-díj, Teleki Sámuel-érem, Iroko Award*). 1998 és 2001 közt *Széchenyi Professzori Ösztöndíjas* volt.

Sárkány Mihály kivételesen magas színvonalú tudományos munkájával az 1991. évi XXXI. törvény 1. §-a szempontjából elévülhetetlen érdemet szerzett. Az 1130/2002 (VII. 24.) Kormányhatározat Melléklete 4. pontjában foglaltaknak megfelelően, az életmű elismerése okán a számára adható legmagasabb fokozatra javasoljuk.

BALOGH BALÁZS

Zempléni András a Pécsi Tudományegyetem díszdoktora (2010)

Zempléni András kutatóprofesszor díszdoktori kitüntetésé a Pécsi Tudományegyetemen

A Pécsi Tudományegyetem szenátusa a PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszékének felterjesztésére Zempléni András kutatóprofesszornak nemzetközileg kiemelkedő tudományos munkásságáért, a francia–magyar tudományos kapcsolatok, azon belül is különösen a PTE és a Paris X – Nanterre-i egyetemek közti együttműködés kiépítésében játszott kiemelkedő szerepéért *tiszteletbeli doktori (Doctor Honoris Causa)* címet adományozott. A kitüntetés átadására 2010. május 11-én, a PTE szenátusának ünnepi díszdoktoravató ünnepségén került sor. A szokásoknak megfelelően a kitüntetettet először Nagy Zoltán tanszékvezető egyetemi docens köszöntötte laudációval, amelyre Zempléni professzor 10 perces köszönőbeszéddel válaszolt.

A hagyományok értelmében az ünnepi szenátusi ülést, a kitüntetés átvételét követő egy éven belül az új díszdoktor székfoglaló tudományos előadást tart, immár az illetékes egyetemi kar – jelen esetben a Bölcsészettudományi Kar – hallgatósága előtt. Erre 2010. október 28-án került sor, amikor is Zempléni professzor nagy sikerű előadást tartott a Bölcsészettudományi Kar tanácstermében az elefántcsontparti nafarák „látogató házasságának” intézményéről.

VARGYAS GÁBOR

Zempléni András felterjesztése a Doctor Honoris Causa cím odaítélésére

Zempléni András kulturális antropológus (etnológus), a párizsi Nemzeti Tudományos Kutatási Tanács (CNRS) kutatóprofesszora, az Université Paris X – Nanterre Etnológiai és Összehasonlító Szociológiai Tanszékének egyetemi tanára egyike a legsikeresebb külföldi magyar társadalomtudósoknak. Szakmai pályafutása Franciaországhoz és a francia tudományossághoz kötődik, ahova 16 éves korában, az 1956-os forradalom bukása után emigrált.

Az afrikai kultúrák és társadalmak specialistája. Közel 50 éve végez folyamatos terepmunkát Nyugat-Afrikában (Szenegálban a wolofok és a lebuk, Elefántcsontparton a szenufo-nafarák és Csádban a mundangok között). Kutatásai kezdetén orvosi antropológiai és etnopszichiátriai kérdések iránt érdeklődik. A világhírű dakari Etnopszichiátriai Iskola alapító tagja. Négy év etnográfiai és klinikai pszichiátriai terepmunka alapján megírt *Az elmebetegségek hagyományos értelmezése és gyógy módjai a szenegáli wolofok és lebuk között* című doktori disszertációjában (1968) fogalmazza meg először az ún. „üldözés”, azaz kivetített betegségudatra vonatkozó elméletét, amely az afrikai pszichopatológia egyik kulcskérdését világítja meg: a hagyományos beteg-

ségkoncepciók nem a kórképek nozografikus leírására és osztályozására helyezik a hangsúlyt, hanem az elmebajok társadalmi etiológiájára. Ezt a művet azóta is kórházi kézikönyvként használják.

A baj forrásának a társadalmi környezetbe való kivetítése kérdésköre logikus úton vezeti őt az egyén és a csoport rituális kapcsolatának a vizsgálatához. Elmélyült néprajzi terepmunkája révén kutatásait fokozatosan terjeszti ki az orvosi antropológiával érintkező vallásantropológia olyan alaptémáira, mint az áldozás, a jóslás, a megszállottság, vagy a beavatási rítusok. E témákban, amelyeknek világszerte az egyik legelismertebb szaktekintélye, számos ma már klasszikus írást publikál; emellett fontos etnopszichiátriai témákról ír (a klinikai adatokat felhasználó etnográfia módszertana, a mágikus támadás pszichológiai hatékonyságának eszközei, a kulturális képzetek, illetve a delírium és a hallucinációk közötti különbség stb.). Érdeklődése azonban itt sem áll meg. A matrilineáris szenufo-nafara társadalomban végzett terepmunkáján keresztül eljut a legáltalánosabb szociálintropológiai témák: matrilineáris rokonsági rendszerek, „látogató házasság” vizsgálatához, amelyeknek nemzetközi szinten az egyik legnagyobb szakértője.

Afrikai kutatásai mellett Zempléni András a rendszerváltás óta Magyarországon is folyamatosan jelen van. Korábbi munkásságával összhangban elsősorban a rendszerváltás után bekövetkezett politikai újratemetéseket vizsgálja. E rítusokat a közvetlen politikai kontextustól elvonatkoztatva egy tágabb, nemzetantropológiai keretbe helyezi és olyan kérdéseket tárgyal, mint a nemzeti halottkultuszok közös vonásai, illetve a „nemzeti gondolkozásmód” sajátosságai; a „haza” és az „ország” tere/területe közötti különbség; a *patria*, a *Land*, a *Szentföld* fogalmaival járó térkonceptiók az európai hagyományokban; valamint a magyar újratemetéseket is befolyásoló *pro patria mori* emocionális komplexum szerepe a nemzeti társadalom önkultuszában stb.

Zempléni András kutatóként hídszerepet tölt be immár négy évtizede a francia és a magyar tudományosság között. Múlhatatlan szerepe volt abban, hogy az 1970–80-as években a magyar kulturális antropológusok – akkor még az MTA intézményrendszerén belül – kiépíthették nemzetközi kapcsolataikat Franciaországban, s hogy az antropológiai szemléletmód meghonosodhatott Magyarországon. A PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék négyéves EU-6 Marie-Curie Fellowship for the Transfer of Knowledge pályázatának kezdete óta vendégprofesszorként Magyarországon, illetve Pécsen tartózkodik, a tanszék életében rendszeresen részt vesz, és meghatározó szerepet játszik nemzetközi kapcsolatrendszerének fejlesztésében, tudományos reputációjának növelésében.

A fentiek alapján Zempléni András kutatóprofesszort a *tiszteletbeli doktori* cím (*Doctor Honoris Causa*) odaítélésére felterjesztem.

NAGY ZOLTÁN

**Beszéd a Pécsi Tudományegyetem ünnepi díszdoktoravató
szénatusi ülésén 2010. május 11-én**

Tisztelt Rektor Úr, Tisztelt Szenátus, Bölcsészettudományi Kar, Tisztelt Kollégák, Kedves Barátaim!

Úgy érzem magam e talárban, mint egykor Afrikában abban a világoskék férfi-beavatási köntösben, amelyben nafara korosztályom tagjaival a helyi piacon énekeltük hét évig tartó beavatásunk történetét. Felidéztük mindazokat a „munkákat”, amelyeket már elvégeztünk szenterdők rituális anyja számára, ismételve, hogy azok megszámlálhatatlanok, mint a kölesmag, és hogy fiktív erdei anyánknak továbbra is tartozunk. A pécsi *alma maternak* ugyanebben a szellemben szeretnék köszönetet mondani ezért a megtiszteltetésért, amelyben ma részesít.

Afrikai kutatásaimat nem egy elzárt bozótosban, hanem Szenegál fővárosában, a modern közegészségi problémákkal küzdő Fann Kórházban kezdem. Mesterem, Henri Collomb orvosprofesszor arra törekedett, hogy a gyarmati korszakból örökölt eurocentrikus ideggyógyászatot hiteles afrikai kezelésmóddal váltsa fel. Ezért bízott meg, hogy a helyi kultúrákban derítsem fel az elmebetegség hagyományos értelmezéseit és gyógymódjait. Kidolgoztam egy új módszert. A terepen feltárt kollektív képzeteket, amelyek a pszichopatológiai tüneteket boszorkánytámadásnak, mágiának, dzsinneknek vagy őszellemeknek tulajdonították, folyamatosan összevetettük az orvosok és pszichológusok klinikai megfigyeléseivel. Ők pedig felhasználták az általam ismertett kulturális kódrendszert. Így a kórházi betegek tünetei érthetővé tettek a kollektív képzeteket, úgyszólván életre keltették a vallásantropológia kategóriáit: a megszállottság, az áldozás, a jóslás, a mágia belső élményét, az asketikus gyakorlatok intimitását.

Az említett betegségértelmezések szerint a baj forrása nem a szenvedő egyénben, hanem másban van, egy társadalmilag jól meghatározott lényben, aki kívülről támadja a beteget, mert ő maga, vagy környezete normát szegett. Ezt a premodern Afrikára oly jellemző társadalmi értelmezésmódot kivetítéses, vagy üldözéses modellnek neveztük. Azt vizsgáltam, hogy ez a modell miként köti össze az egyén gyógyítását a csoport közös bajainak orvoslásával. Míg számunkra felfoghatatlan mértékben szocializálja a betegséget, egyidejűleg fel is használja azt, hol a nagycsaládi kohézió megerősítésére, hol a helyi csoport kettéhasítására, vagy akár új közösség létrehozására.

E modell hanyatlását később máshol, a dél-elefántcsontparti próféták boszorkányságvallomásra alapozott terápiáiban vizsgáltam. Ők már arra készíteték a beteget, hogy a baj okát ne másban, hanem saját boszorkányságában keresse, ékesen illusztrálva a keserves átmenetet a szocializáló üldözéses betegségtudatból a nyugati típusú individualizáló büntudatba. 1968-ban Eric de

Dampierre-rel megalapítottuk a Párizs X – Nanterre-i egyetem etnológiai laboratóriumát, ahol mindezeket éveken át tanítottam.

Következő terepkutatásom a dél-csádi mundang királyság jóslási rendszerét és női megszállottsági kultuszát tárta fel. Mivel e témákat már Szenegálban tanulmányoztam, sor kerülhetett az összehasonlító vallásantropológiai vizsgálatokra. Megjelentek a jóslási rítust definiáló írásaim és azok a tanulmányok, amelyekben kimutattam, hogy a megszállottsági rítus nem más, mint az áldozás sajátos formája. Később a beavatási rítusokat is hasonló elméleti keretben elemeztem. Egyébként a pécsi Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék nagyszerű Marie-Curie-programjának keretében is ezt a fajta, terepmunkára alapozott rítusantropológiát tanítottam, most először magyar nyelven.

Valójában 1972-ben tértem át a klasszikus szociálandropológia művelésére. Úgyszólván letelepedtem az észak-elefántcsontparti nafarák anyajogú társadalmában, amely két, világszerte ritka, a Lévi-Strauss-i csereelméletet erősen megkérdőjelező intézménnyel rendelkezik: az ún. „látogató férfi” intézményével, valamint egy ma is működő férfibeavatási rendszerrel. A nafarák nem házasodnak, a párok csupán az éjszakát töltik együtt a nő falujában, a gyermek az anyai családban nevelkedik, a férfi viszont saját anyai családjában él haláláig. Minden, amihez mi szokva vagyunk – férj, feleség, elemi család, esküvő, válás – itt nincs, vagy teljesen másként van. A Poro szenterdőiben pedig a férfiak az újoncok által jelképesen megtermékenyített fiktív szülőanyjuk, a Nő uralma alatt állnak, aki azt a rituális matriarchátust testesíti meg, amely végső soron a nafara politikai rendszer fundamentuma. E két intézmény résztvevő megfigyelése, leírása, s összevetése nyomán jutottam el olyan kérdésekig, mint az istenek és a pusztán imitált beavatási lények közti különbség, a társadalmi titok interaktív működése, vagy az afrikai titkos társaságok rafinált belső demokráciája.

Miközben Párizsban és Afrikában dolgoztam, Magyarországon az 56-os áldozatok rendszerváltó újratemetésére készültek. Minden személyes okom megvolt rá, hogy az eseményen jelen legyek, ám az itt látott szertartás legalább annyira exotikusnak bizonyult, mint egy nafara beavatási rítus. (Ugye, minden csupán látószög kérdése.) A magyar közéleti újratemetések két évtizede tartó megfigyelése és történeti vizsgálata újra meg újra megerősítettek abban a meggyőződésemben, hogy e nemzeti rítus diakronikus vizsgálata révén érvényes antropológiai tételeket fogalmazhatok meg, ezúttal az európai nemzeti társadalmakra vonatkozóan.

A tudományos munkálkodás számomra immár háromfelé ágazó útján haladva – néha fáradságosan, többnyire örömmel – szedegetem a még szétszórt kölesmagokat. A pécsi tanszéken töltött lelkes hónapok ugyanúgy, mint a mai kitüntetés is, bátorító és szívmengető állomásai számomra ennek a hosszú utazásnak. Őszinte köszönetet mondok érte.

ZEMPLÉNI ANDRÁS

Az Európai Folklór Éremmel kitüntetett Olosz Katalin (2010)*

Nem csak balladásan szép, de mély igazságot fejez ki az a metafora, amellyel Olosz Katalin – az erdélyi magyar népköltészet történeti forrásainak elkötelezett kutatója – 2003-ban útjára indította válogatott tanulmányainak gyűjteményét:

„Kézirattárak mélyén kushadó történeti néprajzi emlékek nyomába eredtem, megsárgult hírlapok, folyóiratok évfolyam-özönéből próbáltam kimeríteni adatokat, információkat, hogy halovány fényt derítsek az erdélyi magyar népi kultúra korábbi századokból felködlő egy-egy jelenségére. Mint a magyar népballada társát kereső gerlicéje én is »víz mentére« indultam el: elmúlt idők ókútjából szivárgó erecskék, búvópatakok nehezen követhető folyása mentén, [...] azzal a hittel, hogy a többszázados hordalékban arany szemcsékre bukkanok.”

A forrásfeltáró folklórkutató, a szövegfilológus munkája valóban olyan, mint a fővenyben aranyrögöket kereső aranyászá. Beláthatatlanul sok adatból, kéziratoss és nyomtatott papírhalmozok közül kell kiemelnie egy-egy értékes szövegemléket: népdalt vagy balladatöröredéket, esetleg valamely népköltési szövegünk irodalmi, közköltészeti előzményét, korai, ismeretlen változatát. Kitartást és hitet – az értékmentés hitét – igénylő sziszifuszi munka ez, tapasztalatból tudom, hisz magam is ezt végzem, immáron 40 éve.

Olosz Katalin 1963-ban magyar nyelv és irodalom szakos hallgatóként Kolozsvárt végezte egyetemi tanulmányait, és kiváló szakdolgozatának megszerkesztett változata a *Magyargyerőmonostori népköltészet*, mely 1969-ben jelent meg, napjainkig a magyar folklórisztika egyik reprezentatív gyűjteménye.

Mindössze 4 évig tanított a marosvásárhelyi pedagógiai intézetben, majd 1967-től kezdődően 1999-ig, nyugdíjba vonulásáig a Román Akadémia marosvásárhelyi fiókjának tudományos kutatója volt.

Az 1989-es romániai fordulatig jobbára csak helyi kiadványokban és viszonylag keveset publikált, mondhatni árnyékban és magányosan dolgozott. Mégis olyan kiváló könyvek kerültek ki a kezéből, mint *A kecskés ember* (1972), mely egy elfeledett gyűjtő, Kolumbán István udvarhelyszéki mesegyűjteményéből készített válogatás, vagy a *Ha folyóvíz volnék...* című népdalantológia (1982).

Munkásságának kiteljesedésére az erdélyi magyar tudományos intézmények és közművelődési egyesületek újraéledése adott lehetőséget, és mindezekelőtt a Kolozsvárt megalakított Kriza János Néprajzi Társaság biztosított fórumot. A határok és kutatási lehetőségek megnyílásával Olosz Katalin egyre többet szerepelt magyarországi néprajzi és folklórkonferenciákon, és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság rendezvényein, ahol mindig lenyűgözte hallgatóságát szerény, halk szavú, de magabiztos előadásaival, melyekben hihetetlen gazdag ismeretanyag birtokában rombolt le téves folklórisztikai

* Elhangzott a kitüntetés átadásán, a Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztályának 2010. november 10-én megrendezett ülésén.

állításokat, vagy emelt be új szempontokat, forrásokat a néprajzi, folklorisztikai vizsgálatok fénykörébe. A folklórtörténet kutatója számára különösen értékesek azok a tanulmányai, amelyekkel a 19. századi értelmiségiek (lelkészek és tanárok) kultúrateremtő és -közvetítő szerepére, népszokásaink és népköltészetünk 19. századi előzményeire, nemzetközi párhuzamaira derített fényt.

Érdeklődésének homlokterében a 19. század állt, annak is inkább a második fele és két-három nagy műfaj: mindenekelőtt a népballada, a népmese és a népdal.

Ahogy egyik fiatalabb kollégája, Pozsony Ferenc elmondta: nálánál alkalmasabb kutatót nem találunk arra, hogy elkészítse a romániai magyar népballada-katalógust és balladakatasztert, neves balladakutató elődök, Faragó József és Vargyas Lajos munkáinak bővített, javított és megújított változatát. Ebben ugyanis összefoglalhatja mindazt az adat- és ismeretanyagot, amelyet az elmúlt fél évszázad levéltári és kéziratári kutatásai során felhalmozott.

Tudjuk, hogy a készülő balladakataszter számára Olosz Katalinnak nemcsak a lelőhelyek könyvészeti adatait kellett kijegyeznie, hanem magukat a balladaszövegeket is, hogy számba vehesse az egyes típusok szövegfeldrajzi elterjedését és variációs kapcsolatrendszerét. Ez az időigényes adatgyűjtő munka, amelyet egyszer-másszor magyarországi tanulmányút, kutatói ösztöndíj is megtámogatott, szorosán összefügg a népköltészet kéziratossági forrásainak és a 19. századi gyűjtők hagyatékának feltárásával.

Nem lehet túlbecsülni azt a szívós következetességet és kitartást, amellyel Olosz Katalin az erdélyi (romániai) magyar népköltészeti kutatások történetét tanulmányozta, az elfeledett vagy nem is ismert, ezért kellően nem értékelt gyűjtők munkásságát feltárta. Az utóbbi két évtizedben ugyanis rendre áttekintette az erdélyi és magyarországi levéltárakat, archívumokat, azokból számos jelentős, eddig ismeretlen, közöletlen, kéziratossági formában lappangó folklorgyűjtést sikerült felszínre hoznia, azokat szakszerűen feldolgozta, megszerkeszteni és közreadnia.

Egyik jelentős, évtizedes levéltári kutatáson alapuló könyve az Európai Folklor Intézet és a Mentor Könyvkiadó közös kiadásában, Budapesten és Marosvásárhelyt jelent meg 2009-ben. Ebben a forráskiadványban Szabó Sámuel (egykori marosvásárhelyi tanár és tanítványai) néprajzi és folklorisztikai gyűjtéseit adta ki *Erdélyi néphagyományok 1863–1884.* címmel. Másik nagy munkája az a Rédiger Ödön által még 1895–96-ban Szabédon összegyűjtött énekgyűjtemény, amely egyetlen asszony, Dimény Mózesné Szabó Anna énekeit tartalmazza *Ne mondd, anyám, főd átkának* címmel. Ezt a gyűjteményt Kanyaró Ferenc hagyatékában fedezte fel. Rédiger Ödön, Kanyaró Ferenc kolozsvári tanítványa volt, aki ezzel a gyűjtésével jó félszáz évvel megelőzte az Ortutay Gyula nevével fémjelzett magyar egyéniségkutató iskola törekvéseit és eredményeit.

Olosz Katalin munkásságának központi gondolata, célja az értékmentés. Meggyőződés, hogy kiváló tudományos apparátussal ellátott gyűjteményei

alapvetően árnyalni fogják a magyar folklorisztika eddigi eredményeit. Nem csak azért, mert a közismert folklórgyűjtők mellé újabbakat sorakoztatott fel, hanem azért is, mert az általa publikált, kéziratokban lappangó folklórszövegek, eddig figyelemre sem méltatott folklorisztikai források csakhamar át fogják rendezni a hosszú tizenkilencedik századi magyar folklorisztika eléggé kanonizált értékhierarchiáját. Továbbá – korántsem mellesleg – az utóbbi évtizedekben megerősödő, európai kitekintésű magyarországi folklórtörténeti kutatásokhoz kapcsolódva gyökeresen átrendezik mind az ősszmagyar, mind az erdélyi néphagyományokról, szellemi és nyelvi örökségünkről alkotott képet is.

Életműve méltatásakor ismét csak az ő okfejtését idézném:

„[...] a késő utókor számára már nem csak a ránk örökített népköltészeti szövegek jelentenek, jelenthetnek értéket, de maguknak az értékmentő írástudóknak a példája is, kik felismerve a cselekvésnek azt a módját, hol használni tudnak a köznek, tették dolgukat.”

Meggyőződésem, hogy az idén 70 esztendőes Olosz Katalin is egyike ezeknek az értékmentő írástudóknak. Nagy odaadással végzett folklorisztikai, szövegfilológiai kutatásait és publikációit, melyek a magyar nyelv, a nemzeti kultúra értékeit és regionális változatait mutatják fel és gyarapítják, az Európai Folklór Intézet az *Európai Folklór Éremmel*, valamint oklevéllel ismeri el és jutalmazza.

További eredményes munkálkodásához pedig az ősszmagyar néprajzos közösség nevében jó egészséget és állhatatos kitartást kívánunk!

KÜLLŐS IMOLA

Az Európai Folklór Éremmel kitüntetett Küllős Imola (2010)*

Egy tudós életpályáját sokféleképp lehet minősíteni. Manapság a tudomány-metria kifinomult módszereket diktál ehhez: publikációk és hivatkozások átlagait, évenkénti adatszűrést, az életmű és a citációk munkahelyekhez rendelt arányait és így tovább. E szuper(nek tartott) nemzetközi értékelőrendszer létjogosultságát nem vitatom, ám valószínűleg ugyanúgy rejtve hagy bizonyos összefüggéseket, mint minden statisztika.

Küllős Imola a fenti „objektív” szempontok szerint is eredményes kutató. 1945. július 25-én született Klagenfurtban, s nehéz, hányatott gyerekkor után a Móricz Zsigmond Gimnáziumban tett kitűnő érettségét. 1963–1968 között az ELTE BTK magyar–néprajz szakára járt, 1973-ban védte meg kisdoktoriját, 1991-ben lett a néprajztudomány kandidátusa, 2003-ban akadémiai doktor, 2004-ben habilitált egyetemi docens. Munkássága két alapvető magyar nép-

* Elhangzott a kitüntetés átadásán, a Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztályának 2010. november 10-én megrendezett ülésén.

rajzi kutatóhelyhez kapcsolódik: 1968 és 1984 között az MTA Néprajzi Kutatócsoportjában dolgozott, 1984-től 2005-ös nyugdíjba vonulásáig pedig az ELTE Folklore Tanszékén tanított (1992-ig adjunktusként, 1993-tól docensként, 2004-től habilitált docensként). Pályája során folyamatosan képviselte mindkét szellemi műhely szempontjait – függetlenül attól, hogy épp melyik volt a tényleges munkahelye. Már kutatóintézeti éveit alatt számos olyan témán dolgozott, amelyeket később az oktatásba is integrált (nem beszélve ismeretterjesztő munkásságáról, például rádióelőadásairól), egyetemi tanárként pedig a legszigorúbb filológiai-komparatistikai elveket követte és adta tovább hallgatóinak. Mindig arra törekedett, hogy harmóniát teremtsen saját személyiségében a *tudós* és a *tanár* szerepköre között, s ez lett egyik legjellegzetesebb vonása.

Sok évtizedes közös munka fűzi más tudományos közösségekhez is, ahol mindig szívesen fogadták – és tudom, szintén otthonosan érzi magát. Sorukból kettőt emelnék ki. Az MTA Irodalomtudományi Intézetét, ahol már Klaniczay Tibor idejében bekapcsolódott a Reneszánsz és Barokk Kutatócsoport, majd a XVIII. Századi Osztály munkájába – konferenciák és vitaülések előadójaként, kötet-társzerkesztőként és állandó konzulensként, ha az irodalmároknak néprajzi háttérinformációkra volt szüksége. Küllős Imola kezdeményezésére újrászerveződtek a magyar vallási néprajzi kutatások, s a vizsgálatok egyre inkább kiterjedtek a protestáns felekezetekre is, így egyre szorosabbra fonódott a kapcsolat a Magyarországi Református Egyházzal, elsősorban a Doktorok Kollégiumával. E körben egy igazi atyai baráttal is gazdagodott a néhány éve elhunyt makói lelkész, Molnár Ambrus személyében.

Küllős Imola több olyan folklorisztikai téma első (vagy jelenkorunkban legkiválóbb) kutatója, amelyek szakmai legitimációja is az ő nevéhez fűződik. Fő kutatási területei a szövegfolklórműfajok poétikai és mentalitástörténeti szempontjai köré csoportosulnak. A magyar népdal fogalmának koronkénti változásairól, valamint a hazai folklorisztika kezdeteiről írt tanulmányai máig nélkülözhetetlenek a néprajzosok és az irodalmárok számára. Az 1980-as évek óta részt vesz a magyar történeti folklorisztika szövegkorpuszában feltárásában és kiadásában; először *A magyar népköltészet forrásai* című, nagyszabású terv keretében, majd az 1990-es évektől a *Régi magyar költők tára* 18. századi sorozatának közköltészeti alsorozatában, e sorok írójával közösen (jelenleg már a III. kötet is a lezárásához közeledik). A szinte ismeretlen, gigantikus terjedelmű magyar kéziratos, illetve olcsó nyomtatványokon terjedő közköltészeti „szövegbank” létrehozása együtt járt a műfaj történeti kérdések tisztázásával. Küllős Imola külön tanulmányokat szentelt a lator- és betyárköltészetnek, a 18–19. századi nemzetiségcsúfolóknak, a katonaélet közköltészetének, az első magyar balladaszüzséknek, az „asszonyoknak tisztokról” szóló didaktikus énekeknek, a házastársak közti veszekedést megjelenítő tréfás dialógusoknak, egy angol eredetű humoros versnek a debreceni Czenknéről, a szertartás- és imaparódiáknak, illetve a halandzsáknak. Hiánypótló jelentőségűek

azok a munkái is, amelyeket a közköltéssel szoros kapcsolatban álló költők életművének popularizálásáról írt. Ezekben Amade László, Csokonai Vitéz Mihály és Pálóczi Horváth Ádám verseit, illetve a régiséggyűjtőként is híressé vált Jankovich Miklós kéziratos gyűjteményét vizsgálja. A fenti résztanulmányok összegzéseként készült el nagydoktori értekezése, amely 2004-ben könyv alakban is megjelent *Közköltészet és népköltészet* főcímmel – máig a téma legbővebb, legalapvetőbb magyar szakirodalmá.

Küllös Imola nevét a nagyközönség a rádióelőadások, a Duna TV számára készített néprajzi műsorok, illetve *A magyar költészet kincsestára* (Unikornis Kiadó) című patinás sorozat *Népköltészet*-kötete mellett főként a *Betyárok könyve* szerzőjeként ismerte meg. Az 1988-ban kiadott monográfia a magyar betyárfolklorát mutatja be sok új szempontból, egyaránt feldolgozva a levéltári adatokat és a betyárok alakja köré fonódó legendákat, mondhatni: a betyármitológiát. Ugyancsak sok tanulmánnyal és szerkesztett kötetel adózott a magyar paraszti önéletírás témakörének. Az egyéni sorsok iránti érzékenység, az én-elbeszélések megértő hallgatása és megőrzése Küllös Imola egyéni habitusához is hozzátartozik. Nem csoda, ha a szűkebb szakmai körön túl is mindig sok barátja volt, akik egy-egy jó beszélgetésért vagy tanácsért máig megkeresik. Ő nem az a fajta tudós, aki az elefántcsonttoronyban érzi jól magát; sokkal fontosabb számára, hogy emberivé tegye, elmagyarázza, megossza közösgével vagy tanítványaival az elvont kutatási eredményeket.

Ez az állandó nyitottság és dialóguskészség segítette őt egy negyed-százada a magyar protestáns vallási néprajzi kutatások újrászervezésében is. Az egyre több folklorista és egyháztörténész bevonásával zajló interdiszciplináris vizsgálatok fontosságát egy immár 15 kötetből álló tanulmánykötet-sorozat jelzi. A szűkebben értelmezett vallásantropológiai kutatások mellett e közösségben jó alkalom nyílt további résztémák felfedezéséhez. Az erdélyi falvak református vallásgyakorlata és egyes lokális ünnepek („kicsi pünkösd”) mellett a legnagyobb újdonságot Kárpátalja, mindenekelőtt Borku Mariska nagydobronyi parasztproféta-asszony megismerése jelentette. Az ő kéziratos proféciáinak kritikai kiadása nemrégiben jelent meg Küllös Imola és Sándor Ildikó gondozásában, s méltán számíthat a nemzetközi vallásantropológusok figyelmére is. Kárpátalja és Magyarország vészterhes 20. századának egyaránt szomorú lenyomatát őrzi a hadifogoly- és internálótáborok áldozatainak folklorja a visszaemlékezésektől a lágerköltészetig; ezekből ugyancsak több fontos publikáció született az elmúlt másfél évtizedben. Végül: családi kötődései révén Küllös Imola figyelmét nem kerülték el az 1956-os forradalom folklorjának emlékei sem, ezekből a keserű humorú szövegekből szintén sok mindent közreadott tanulmányaiban.

S amiről nem annyira szólnak a bibliográfiák, adatsorok: Küllös Imola számtalan előadása hazai és külföldi konferenciákon, emléküléseken vagy kutatóutak alkalmával, no meg a sok száz órányi egyetemi és szabadegyetemi oktatás, amelynek során szinte mindenki vel kapcsolatba került a folklorisztika

hajdani klasszikusai és mai kulcsfigurái közül Skóciától Erdélyig. Bizony az ő „köpenyéből” is egész regiment tudóspalánta bújt ki, akik útját kezdettől fogva egyengeti, segíti. A sokféle szakterületet képviselő baráti és tanítványi kör 2005-ben, Imola 60. születésnapjára kétkötetes Festschriftet állított össze *Mindenes Gyűjtemény I–II.* címmel (*Artes Populares* 21–22.). A felebaráti szeretet kölcsönös, az állandó eszmecsere pedig Küllős Imola nyugdíjba vonulásával sem hagyott alább. Tanúsíthatom, hogy amikor épp a 18. századi közköltészet kritikai kiadásán dolgozunk Imola otthonában – köztünk ugyancsak minden szóba kerül ilyenkor: család, munka, tudománytörténet és így tovább –, folyamatosan csöng a telefon, hiszen legalább öt ügyön párhuzamosan dolgozik, ötletet, tanácsokat ad, s mindenekelőtt meghallgatja mások gondjait. Tervekben sincs hiány, s rengeteg munkája vár kéziratban, köztük (1976 óta!) egy 1800-ból származó versgyűjtemény teljes jegyzetanyaga. Ha tehát a sokféle tudományos cím mellé még egyet megszavazhatnék számára, az a *téma-vezető* lenne. Mindenkié.

Különösen szép gesztus, hogy a kuratórium éppen 2010-ben ítélte oda számára a díjat: a magyar közköltészet egyik nagy felfedezője és megörökítője, a folklorisztika egyik előfutára, Pálóczi Horváth Ádám születésének 250. évfordulóján. (Ne feledjük: az ő életművét főként az 1979-es *Énekes poézis* című válogatásból ismeri az éneklő- és olvasóközönség – e kötet jegyzeteit és utószavát szintén Küllős Imola írta...)

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

Akadémiai Díjat kapott Lukács László (2011)*

Lukács László a magyar néprajztudomány kiváló, nemzetközi elismertséggel bíró tudósainak egyike. Herder-, majd Humboldt-ösztöndíjasként, később vendégtanárként éveket töltött a bécsi, a müncheni, a passauai, majd a freiburgi egyetemen. Számptalan nemzetközi konferencián vett részt, tartott előadást. Külföldön és idegen nyelveken megjelent publikációinak száma tetemes. Tanulmányai magyar, szlovák, cseh, osztrák, német, horvát, portugál, angol és finn folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben jelentek meg. Magyarul tucatnyi könyve mellett kétszázat meghaladó tanulmányt, tudományos közleményt publikált. Szakmai elismerései közül legutóbbi a Pitiré-díj (Palermói Egyetem, 2010).

A *Sárfőtől Mezőföldre – Táj- és népkutatás Fejér megyében* címen 2009-ben megjelent könyve (István Király Múzeum, Székesfehérvár) 436 oldalon és 21 fejezetben tekinti át a hazai néprajzi irodalomban csaknem „terra incognita”-nak számító megye jellegzetes tájait (Mezőföld, Vértes, Velencei-hegység, Sárrét) és sajátos arculatú településeit. Zámoly Csanády Imre és Csoóri Sándor

* Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya elnökének felterjesztése.

szülőfaluja, Csákvár egy nagy Esterházy-uradalom névadó központja, a Dunántúl egyik jellegzetes fazekas faluja, Dunapentele a Duna menti, Sárbogárd a Sárvíz menti települések típusos példája. A kisebb-nagyobb táji csoportok, helyi társadalmak, foglalkozási rétegek életviszonyait, népi műveltségének sajátos jegyeit döntően a 19–20. század fordulójának állapotát rekonstruálva rajzolta meg. Követte a 20. századi változások menetét, a régi szokások, foglalkozások elhalásának, megszűnésének folyamatát, továbbélésük esetén a régi hagyományok mai szerepét a közösségek életében.

A könyv nagy értéke a megye egykori népéletének részleteit dokumentáló gazdag szöveges és képi dokumentáció, ma már nem létező épületek, bútorok, műhelyek, járművek, népviseletek, munkaeszközök, használati tárgyak bemutatása régi rajzok, ábrák, fotók felhasználásával. Ez az értékes gyűjtemény három-négy évtized céltudatos és folyamatos gyűjtő-, kutatótevékenységének az eredménye.

PALÁDI-KOVÁCS ATTILA

Szarvas Zsuzsát a Finn Oroszlán Lovagrend Első Osztályú Érdemrendjével tüntették ki (2011)

Tarja Halonen köztársasági elnök Szarvas Zsuzsát, a Néprajzi Múzeum főigazgató-helyettesét a *Finn Oroszlán Lovagrend Első Osztályú Érdemrendjével* tüntette ki. A kitüntetést 2011. november 10-én 14 órakor adta át Jari Vilén nagykövet.

2009–2011 között Szarvas Zsuzsa vezette és koordinálta a Finnország számára egyik legjelentősebb külföldi kulturális projektet, a *(M)Ilyenek a Finnek? – Finnország magyar szemmel* című nagyszabású kiállítást a budapesti Néprajzi Múzeumban. A kiállítás innovatív módon mutatta be a finn hagyományokat és egyúttal az olyan sikeres vállalatokat, mint a Marimekko, a Nokia, az Iittala és a Fiskars. Ez volt minden idők legátfogóbb Finnországot és a finnséget bemutató általános kiállítása Magyarországon. Szarvas Zsuzsától született a kiállítás tematikájának ötlete (a hagyományok, a modern Finnország és a sztereotípiák), ezenfelül ő gondoskodott a kiállításhoz kapcsolódó különleges időszaki bemutatókról, közönséget vonzó programokról, valamint a kiállítás finanszírozásának koordinálásáról is.

A *(M)Ilyenek a Finnek? – Finnország magyar szemmel* című kiállításnak köszönhetően a Finnországról alkotott kép árnyaltabbá és komplexebbé, Finnország kultúrája pedig közzismertebbé vált Magyarországon. A kiállításhoz kapcsolódó rendszeres szakmai és közönségprogramok, kisebb időszaki kiállítások, előadások, speciális tárlatvezetések, egyetemi szemináriumok és múzeumpedagógiai foglalkozások a közönség széles köreit szólították meg. A kétéves nyitvatartási idő alatt közel 90 000 látogatója volt a kiállításnak. 2011

tavasán, a magyar EU-elnökség féléves időszaka alatt a kiállítást sok EU-értekezletre érkező külföldi vendég is megtekintette.

Szarvas Zsuzsa néprajzkutató hosszú ideje kutatja a finn és magyar tárgyi kultúrát, a paraszti kultúra változását, számtalan terepkutatásban vett részt és kiválóan beszél finnül. Naprakész és tájékozott a finn néprajzi muzeológia legújabb törekvéseiben, amit a magyar tudományos életben általa szervezett finn–magyar néprajzi szimpóziumok és előadások során folyamatosan széles körben közvetít. (www.neprajz.hu)

Rövid hírek, tudósítások

NÉPMESÉK ŐRILOSBÓL. Az elmúlt években a nagy magyar mesegyűjtemények mellett számos újabb regionális mesekötet gazdagította irodalmunkat. *Az égig érő almafa* című kötet új, eddig fehér foltnak számító vidékről, a Dráva és a Mura folyó találkozásának környékéről gyűjtött mesevilágot tárja az olvasó elé. A kötet az itt élő magyarok, horvátok, beás-cigányok által magyarul továbbadott meséit tartalmazza. Ezekben is találkozhatunk a más európai mesékből is ismert tündérekkel, a többfejű sárkánnyal, varázslatos fordulatokkal, az igazság győzelméért küzdő szegény legénnyel, a házsártos asszonnyal, a furfangos cigánnyal és az ostoba ördöggel, a ravasz rókával, valamint legendákkal, melyekben a Földön vándorló Isten a fősvény embereket bünteti. Egyes motívumok változatai az egész országban ismertek, eredetük esetleg az ókor világában keresendő, vagy a Balkán felől érkezhettek, olyan is található, amelyet kétségtelenül egykoron a két folyón az Alpokból fát úsztató tutajosok hozhattak ideig. E mesekönyvet jó szívvel ajánljuk, s azzal a szándékkal bocsátjuk útjára, hogy a gyermekek és a felnőttek egyaránt örömmel forgathassák és a tudományos kutatásnak is hasznára legyen! (*Az égig érő almafa. Őrtilosban gyűjtött népmesék.* Gyűjtötte és válogatta: Eperjessy Ernő. Szerkesztette: Tarczali Anikó. A szöveget gondozta és a típusmutató készítette: Nagy Ilona. Illusztrálta: Székely Ágostonné Eperjessy Dorottya. Magyar Néprajzi Társaság, Bp., 2010. 288 old.)

BÚCSÚ SOŇA KOVAČEVIČOVÁTÓL. 2009. december 27-én elhunyt Soňa Kovačevičová Herder-díjas szlovák etnográfus, a népi építészet, a népviselet, a népi díszítőművészet kiváló kutatója, Szlovákia néprajzi atlaszának (*Etnografický atlas Slovenska*) „motorja”, szerkesztője. *Az Etnológiai Központ Évkönyvében (Acta Ethnologica Danubiana 12. Komárom–Somorja, 2010. 209–210. old.)* Liszka József búcsúzott el tőle.

TISZTÚJÍTÁS A GYÖRFFY ISTVÁN NÉPRAJZI EGYESÜLETBEN. A Györffy István Néprajzi Egyesület 2010. március 25-én Debrecenben tartotta meg rendes évi közgyűlését. Ennek keretében a jelenlévők a leköszönő korábbi elnök, Bodó Sándor és titkár, Deáky Zita helyett megválasztották a vezetőség új tagjait. Az egyesület új elnöke Bartha Elek, a debreceni Néprajzi Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára, titkára Lajos Veronika, a debreceni Néprajzi Tanszéken működő kutatócsoport kutatója lett.

MESE. Pápai Istvánné Páhi Emma karcsai mesemondó nem egyszerűen az utolsó mesemondók egyike. Több annál. A szüleitől, nagyszüleitől, falubeliektől hallott meséken kívül maga összerakta meséket is mond, sőt, bárki életmeséjét elmondja, aki csak hozzá fordul. A Károli Gáspár Református Egyetem épületében csaknem három hónapja működik a népmeseiskola, amely Emma néni személye és meséi köré szerveződött. Részletesebben lásd Varga Klára: *Aranyhid az egyetemen* (Magyar Nemzet 2010. jún. 3. 15. old.) • Mesés hagyományok – hagyományok meséi – Karcsai mesenapok a Bodroghözben, a tündérek földjén címmel mesetalálkozót rendeztek Karcsán 2010. szeptember 24-én és 25-én. Az esemény első napján Nagy Gézára emlékeztek a résztvevők. Nyiri Péter Nagy Géza népmese gyűjtő munkájáról tartott előadást. A megjelentek részleteket néztek meg a néprajzos életpályáját bemutató, Pillantás a karcsai dombról című filmből, valamint meghallgatták Pápai Istvánné Emma néni karcsai (élet)mesemondó történetét, melyet a mesélő a mesenap alkalmából költött a „Tanár úrról”. • Évtizedeken keresztül ismerkedtek a magyar gyerekek a török mesékkel, amelyeket a százötven éve született Kúnos Ignác gyűjtött össze. Elérkezett az idő, hogy a török gyerekek is megismerkedjenek a magyar népmese varázslatos világával. A most megjelent En Güzel Macar Masallari (A legszebb magyar mesék) című mesekönyvbe Gün Benderli fordított le néhányat hazánk legendás meséi közül. A kötetben törökül olvashatjuk többek között Az aranyozsár; a Szóló szőlő, mosolygó alma, csengő barack; A szegény ember szőlője; a Fehérlófia; a Rózsát nevető királykisasszony; A tizenkét varjú; A számárrá változott barát című meséket. A világ meséi, Gyermekparadicsom könyvtára sorozat részeként a Nesin Yayinevi könyvkiadó gondozásában megjelent kötetet a budapesti Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatói illusztrálták Somorjai Kiss Tibor Munkácsy-díjas tanszékvezető irányításával. (Kunfalvi Nóra: *Török mesék magyarul*. Magyar Nemzet 2010. nov. 10. 14. old.) • 2011. szeptember 29-én letették a Budai Várba tervezett Mesemúzeum és Meseműhely alapkövét a Döbrentei utca 15. szám alatt. A műemléki épületet a Budavári Önkormányzat újította fel. A tervek szerint a kiállítás 2012. szeptember 30-án, Benedek Elek születésének évfordulóján, a Magyar Népmese Napján nyílik. A Mesemúzeum ötlete Kányádi Sándor Kossuth-díjas költőtől, Budavár díszpolgárától származik. • Uniós támogatással mesevilág épül az Őrségben. Szalafőn olyan mesepark épülhet fel, ahol tündérekkel, sárkányokkal és vasorrú banyával találkozhatunk, és interaktív programok várják majd a látogatókat. Többek között népmesetűrárt, mesekalandokat, filmkészítést, drámajátékot, makettezést és kézművességet is tervez a faluba a projektgazda Népi Mesterségek Műhelye. A csaknem tízezer négyzetméter területű parkban felújítják és erre a célra rendezik be a műemlék parasztházat és hat másik épületet is. (MTI) • 2011. december 17-én az egyik Magyar Örökség Díjjal a negyvenéves kecskeméti rajzfilmstúdiót (Kecskemétfilm Kft.-t) és vezetőjét, Mikulás Ferencet tüntették ki. Az indoklásban – egyebek mellett – a Magyar népmesék, a Mondák a magyar történelemből és a Mesék Mátyás királyról című sorozatok kulturális jelentőségét emelték ki. A 38 országban vesztített Magyar népmesék sorozatnak 2011-ben elkészült a 100. része. Megjegyezzük, hogy a „rajzfilmesített” mesék könyvváltozatát 10 kötetben az Alexandra Kiadó (Pécs, 2010) jelentette meg.

VÁSÁROK VILÁGA. A 2008-ban megrendezett IV. Vásárok Világa Kongresszus előadásából elkészült *Vásárok világa IV.* című tanulmánykötetet 2010. június 26-án a szekszárdi Művészetek Házában Lukács László és Nagy Janka Teodóra néprajzkutatók, valamint Szabó Géza régész, történész mutatták be.

KÍNAI KALOCSAI. „Miért látni a magyar ajándékboltokban kínai gyártmányú matrjoskababákat? Mert ebben a globalizálódott világban már nincsen ízlésük az embereknek. Nem tudnak különbséget tenni az autentikus tárgyak és a tucataruk között. Amikor a krétai skanzenben jártam, akkor láttam először kínai gyártmányú kalocsai hímzést. Akkor határoztam el, hogy többet nem utazom sehová. Maradok itthon” – így kezdődik Varga Klárának Gy. Kamarás Katával, A Népművészet Mesterével készített interjúja, melyet a Magyar Nemzet közölt (Új kollekción helyett bögre. 2010. júl. 13. 15. old.).

SZÓTÁRAK. 2010-ben megjelent az *Új magyar tájszótár* záróköteté (V. Sz–Zs., főszerk.: B. Lőrinczy Éva, szerk.: Hosszú Ferenc. Akadémiai Kiadó, Bp.), valamint két klasszikus mű, Ballagi Mór *A magyar nyelv teljes szótára* (Nap Kiadó, Bp.) és Czuczor Gergely–Fogarasi János *A magyar nyelv szótára* (Pytheas Kiadó, Bp.) című monumentális munkája.

BETYÁROK. A Méry Ratio kiadó Somorján 2009-ben jelentette meg Szentesi Zöldi László Nagy magyar betyárkönyv című művét. • 2010. augusztus 6–7-én tizenkettedik alkalommal tartották meg a Bakonyi Betyárnapokat, amely Zirc város kiemelkedő rendezvénye és a közép-dunántúli régió sajátos színpontja. Célja, hogy minden korosztálynak maradandó élményt nyújtson szórakoztató módon, a hagyományokra alapozva a zirci kistérség kulturális sokszínűségének, értékeinek bemutatásán keresztül, miközben bővíti a résztvevők történelmi, kulturális, gasztronómiai ismereteit. • 2010. augusztus 19 és 22. között a kondorosi csárda mellett tizedik alkalommal rendezték meg a Betyárnapokat, amelynek programjában például Rózsa Sándor-lasszóverseny, csikósbemutató, lovasverseny, főzőverseny szerepeltek.

MESTERSÉGEK ÜNNEPE, 2010. A népi iparművészet és a kézműveshagyományok legnagyobb éves seregszemléjén, a négynapos *Mesterségek Ünnepén* csaknem hatvanötezen látogattak el a budai várba 2010. augusztus 19 és 22. között. Ebben az évben Bulgária volt a díszvendég, a kiemelt téma a jeles napokhoz – lakodalmi időszak, búcsú és a húsvét – kapcsolódó kismesterségek köre, a tojásdíszítés, a mézeskalács-készítés és a gyertyamártás volt. Az év mestere díjat Gulyás Béla gyertyakészítő, a Heves Megyei Népművészeti Egyesület tagja vehette át, Az év ifjú mestere pedig Rác Erika ötvös lett.

TÖRTÉNET – MUZEOLÓGIA. E címmel és a Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére *alcímmel jelent meg tanulmánykötet Miskolcon, 2010-ben.* A könyv szerkesztői: Gyulai Éva és Viga Gyula.

A MAGYARORSZÁGI KOVÁCSMÍVES CÉH. A céh legfontosabb feladata a kovácmesterség hagyományainak, tudásanyagának őrzése, továbbadása. Tagjainak szakmai tudása, tapasztalatai gazdag tárházát jelentik olyan gyakorlati és tudományos szempontból is értékes ismeretanyag, ami hamarosan feledésbe merülhet. 2009-ben a Norvég Civil Támogatási Alapnak köszönhetően belekezdhetek egy program megvalósításába, mely feldolgozza, dokumentálja és közzéteszi a kovácmesterség kézműves–művészi ága gyakorlati tudásanyagának lehető legszélesebb körét, az alaptól a művészettörténeti stílusismereteken át a korszerű formákig és technikáig. A

dokumentálás legalkalmasabb eszközének a videózást és az internetet találták. Az első ütem témájául az elfeledés által leginkább fenyegetett, és a népi kovács- és bognármesterség csúcsteljesítményét felmutató szekérfészítés szakterületét választották. 2010-ben a Nemzeti Kulturális Alap kiegészítő támogatásával folytatták a programot és bejezték az első ütemet. A céh honlapjára (www.kovacsmivesceh.hu) feltöltötték az elkészült filmeket. Ezek módszertani alapul szolgálnak a folytatáshoz. Céljuk a dokumentálás mellett a szakoktatás segítése, ismeretterjesztés, és a kovácsmesterség iránt komolyan érdeklők önképzésének támogatása. *A kovácsmesterség örökségvédelme, oktatása és az internet – A szekérfészítés oktató- és dokumentumfilm* című konferencián (Hagyományok Háza, 2010. augusztus 27–28.) a program addig megvalósított elemeit, az elkészült oktató- és ismeretterjesztő filmeket és azok internetes megjelenését mutatták be.

VITA A SZEGEDI SZÉKELY KAPUKRÓL. Székely kapukkal építették be az egyik szegedi lakótelepen lévő szánkózó dombot. A környéken lakók egy része háborog, mert jóval kisebb lesz a szánkópálya, mások örülnek, hogy nemzeti emlékhely létesült a sivár panelövezetben. A kapukat 2010 augusztusában az első Székely–Magyar Világtalálkozó keretében avatták fel. Részletesebben lásd Tanács István: Székely kapuk a rólidombon. Szegeden nem lesz kultúrharc. *Népszabadság* 2010. aug. 13. 6. old.

A VIZEK NÉPRAJZA. Az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya 2008-ban konferenciát rendezett *A víz kultúrája* címmel. A konferencia előadásai azonos címmel, Paládi-Kovács Attila előzavával és Bartha Elek, Keményfi Róbert, valamint Lajos Veronika szerkesztésében jelentek meg (*Studia Folkloristica et Ethnographica* 55., Debrecen, 2010) az alábbi fejezetekbe rendezve: Történelem, alkalmazkodási formák; Tisztaság, higiénia, gyógyászat; Mítosz és szakralitás; Szövegek, kontextusok. • A Börzsöny Múzeum Baráti Köre *A Mi Börzsönyünk* című konferenciasorozatának keretében 2011. június 25-én tudományos ülést rendezett a szobi József Attila Művelődési Házban A Börzsöny vizei címmel, amelyen az alábbi néprajzi előadások is elhangzottak. Szilágyi Miklós: A dunai és az ipolyi halászat legfőbb jellemzői; Hála József: Természetfeletti lények a Dunában és az Ipolyban; Zomborka Márta: Nepomuki Szent János tisztelete.

MAGYAR ÖRÖKSÉG DÍJ, 2010–2011. 2010-ben *Magyar Örökség Díjat* kapott (mások mellett) az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület, Kiss András kolozsvári levéltáros és Korniss Péter fotográfus (szept. 18.); 2011-ben *Magyar Örökség Díjban* részesült (mások mellett) a Vikár család (márc. 26.); Nagy Zoltán néprajzkutató (Nógrád megye) és a mezőségi Szék település (ebből az alkalomból a csíkszeredai *Székelyföld* című kulturális folyóirat a 2011. 8. számát a falu bemutatásának szentelte [36–150. old.: Szék – tegnap és ma]) (jún. 18.).

TÁJHÁZAK. 2010 szeptemberében a Tájházzövetség a Hajdú-Bihar megyei Csökmő tájházának ítélte oda Az Év Tájháza díjat. A szövetség Kiskőrösön megrendezett nyolcadik konferenciáján egyúttal megnyitották A Paraszti polgárosodás tárgyi világa – Nemzeti jelképek a magyarországi tájházakban című vándorkiállítását. • A Műemlékek és Műemléki Együttesek Nemzetközi Tanácsának (ICOMOS) Magyar Nemzeti Bizottsága 2011. április 18-án, a Műemléki Világnapon két magyarországi műemléket (Rácz-fürdő, sopronbánfalvai pálos-karmelita rendház) díjazott, és „citromdíj”-akat

is osztott, amelyekkel a műemlékvédelem hazai kudarcaira hívta fel a figyelmet. Az egyik figyelmeztetést az 1980-as évek elejére példamutatóan helyreállított, de később teljesen lepusztult szakályi Kaposmenti Tájház kapta. • Újabb hagyományörző kiállítótérrel gazdagodott a festői közép-magyarországi régió. 2011 tavaszán Cinkota után Vecsésen is tájházat nyitottak Heimatmuseum (Wetschesch) néven. A házat bizonyos Berger János gazdálkodó és neje, Rézner Teréz építtette 1930 körül. Önmagában is különleges: örzi a hagyományos sváb formát, beosztást, de egy sor (akkor) modern megoldást is találunk benne és rajta.

NAGYKUNSÁGI NÉPVISELET. A szerző kiadásában Karcagon 2010-ben megjelent Bartha Júlia *Népviselet a Nagykunságon* című könyve. „A most napvilágot látott szép kivitelű kötet szerzője, Bartha Júlia nem csak néprajzusként, hanem e nép tagjaként is avatott kutatója tárgyának. Műve a kun népviselet első összefoglaló feldolgozása. Miután az egykori öltözékeket jórészt elemésztette az idő, régészeti leletek mellett régi kódexekben, krónikákban, Árpád-kori templomok falfestményein, református iratok, térképek széleinek díszítő rajzaiban, körözölevelek személyleírásaiban vagy a kunok vándorútját szegélyező ázsiai kurgánok, sírdombok kőszobrai révén is igyekszik átfogni térben és időben kiterjedt kutatásának területét, míg eljut a már tárgyi emlékeket is ránk hagyományozó 19. századig” – írta a kötetéről (egyebek mellett) Szathmáry István (*Magyar Nemzet* 2010. jún. 19. 35. old.).

TIMÁR SÁNDOR NYOLCVANADIK SZÜLETÉSNAPIJA. 2010. október 2-án ünnepelte 80. születésnapját Timár Sándor, a táncművelés legendás alakja, a néptáncoktatás világhírű Timár-módszerének kidolgozója, a Bartók Táncegyüttes alapítója, az Állami Balett Intézet Néptánc Tagozatának egykori vezetője, a Magyar Állami Népi Együttes egykori művészeti igazgatója és koreográfusa, Magyar Örökség Díjas, Állami Díjas érdemes művész. Ebből az alkalomból Kiss Eszter Veronika készített vele interjút, amelyet a *Magyar Nemzet* közölt (Most is mindennapi gyógyszere a tánc. Timár Sándor: Fontos lenne, hogy a néptánc is bekerülhessen a közoktatásba már az óvodáskortól. 2010. okt. 2. 14. old.).

TISZAZUG-KONFERENCIA. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumigazgatóság Tiszazug-kutatócsoportja és a Magyar Néprajzi Társaság Társadalomnéprajzi Szakosztálya 2010. október 15-én *A Tiszazug kutatásának újabb eredményei* címmel konferenciát rendezett a szolnoki Damjanich János Múzeumban. A tudományos ülést *Peremlétben? – A Tiszazug néprajzi, történeti és földrajzi kutatása az ezredfordulón* című OTKA-program keretében tartották meg.

NÉPRAJZI KÖNYV HOSSZÚPÁLYIRÓL. „A Hosszúpályi Kultúrájáért Alapítvány megalakulása óta színvonalas és közérthető, tudományos és ismeretterjesztő kiadványok megjelentetésével fejleszti Hosszúpályi kulturális életét. Számos kiadványban Hosszúpályi hagyományos népi kultúrájának, történetének ismeretanyagát hozta nyilvánosságra, tette közkincsé és elérhetővé a hosszúpályi olvasóközönség számára. Új ismeretek közlésével erősítette a településhez való kötődést, igyekezett megteremteni egy büszkén vállalható hosszúpályi önazonosság-tudatot. Az alapítvány kiadásában most megjelenő, *A pályai parasztság hagyományos kultúrája* című kötet is ezt a szellemiséget képviseli. Jelentős részben Bödi István helytörténeti kutató 20. századi, kiterjedt néprajzi gyűjtését adja közre a mai tudományosság nyelvén. Az általa, még a

hagyományos népi kultúra »elvirágzásakor«, annak utolsó, leágazó szakaszában gyűjtött hatalmas adatmennyiséget a Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszékének kiváló hallgatói és fiatal kutatók foglalták rendszerbe, látták el kísérőtanulmányokkal” – olvashatjuk A pályi parasztság hagyományos kultúrája – Néprajzi gyűjtések és kutatási eredmények Hosszúpályiból (Észak-Bihar Néprajza I. Szerk.: Bihari-Horváth László. Hosszúpályi Kultúrájáért Alapítvány, Hosszúpályi, 2010) című kötet Kozmáné Bódi Ildikó alapítványi elnök által írt kiadói előszavában.

IDŐSZAKI KIÁLLÍTÁSOK A BAJAI TÜRRE ISTVÁN MÚZEUMBAN. 2010. október 16-án nyílt meg és 2011. június 4-éig volt látogatható a *Torba, pregacs, opletyak – Bácskai szöttesek nyomában* című kiállítás a délszláv eredetű, horvát nyelvjárást beszélő, római katolikus vallású bunyevác és sokác népesség textilkultúrájába enged bepillantást. Kothencz Kelemen, a múzeum néprajzkutató muzeológusa rendezte ezt a tárlatot, csakúgy, mint a július 8-tól október 22-éig látható „*Két lábnak egy a kaptafája*” – *A csizmadia- és a cipésmesterség bajai nyomai* címet viselő kiállítást. Ez utóbbi elsősorban Fehérvári István aranykoszorús cipésmesternek a bajai múzeumra hagyatékozott saját, és elődeitől örökölt tárgyi anyagára építve igyekszik bemutatni az egykor virágzó mesterséget, és emléket állítani a több mint fél évszázadig tisztességgel, becsülettel és nagy szakmaszeretettel alkotó mesternek.

BORSOS BALÁZS–MAGYAR ZOLTÁN: A MAGYAR NÉPI KULTÚRA RÉGIÓI. Borsos Balázs és Magyar Zoltán néprajzkutatók az érdeklődő nagyközönség számára mutatják be a népi kultúra regionális tagolódását a teljes magyar nyelvterületen: a Felső-Örségtől Moldváig és a Szepességtől az al-dunai székelyekig. Leírásuk alapvetően a kultúrának a 19–20. század fordulóján meglévő állapotát idézi meg, kitékintenek azonban a történeti előzményekre és a 20. századi folyamatokra is. A kultúra eredetét, történetét és jelenségeinek összefüggéseit nem lehet értelmezni anélkül, hogy figyelembe ne vennék: a kultúra a földrajzi térben létezik. Az emberi létet jellemző kulturális jegyek alapján minden nép, minden etnikum esetében térben elkülönülő csoportokat lehet meghatározni. A magyar néprajztudomány az utóbbi két évszázadban kettős feladatot igyekezett megoldani: egyrészt a közgondolkodásban megjelenő, változatos (történelmi, földrajzi, nyelvjárási, népművészeti stb.) szempontok által elkülönített csoportokat igyekezett jellemezni, másrészt olyan kulturális jellemvonásokat próbált föltárni, amelyek vizsgálata segítségével a területi elkülönülés megállapítható. A 20. század második felére elfogadottá vált az a nézet, hogy a kulturális régiókat nem egyes jellemzők léte vagy hiánya, hanem teljes jelenségcsoportok összehasonlítása alapján lehet meghatározni. Kósa László vizsgálatai nyomán az is nyilvánvalóvá vált, hogy a térbeli tagolódás szorosan összefügg a paraszti polgárosulás folyamatával: annak kibontakozása elősegítette a kultúra területi változatosságát, előrehaladtával azonban a népi kultúra egységesebbé vált. A legnagyobb területi változatosság a 19–20. század fordulója körüli néhány évtizedet jellemezte. Bár a magyar nyelvterületen a táji különbségek valószínűleg még sokáig nem tűnnek el, ezek ma sokkal kisebb jelentőségűek, inkább csak kulturális árnyalatokban mutatkoznak meg, és elsősorban tudati tartalmakhoz kötődnek. (1. Dunántúl, Kisalföld, Alföld; 2. Felföld, Erdély, Moldva. Mérték Kiadó, Bp., 2011. 408 és 424 old.)

EMLÉKTÁBLA RÁSONYI LÁSZLÓ TISZTELETÉRE. A Budapest XI. kerületi Zenta utcai társasház falán 2010. október 16-án avatták fel Rásonyi László nemzetkö-

zi híru türkológus emléktábláját. Rásonyi László a Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett magyar–történelem szakos tanári diplomát, majd ugyanitt török filológiából doktorált. 1922-től 1935-ig az MTA Könyvtárában dolgozott, majd Ankarába került. Az ő közvetítésének hála találkozott Bartók Béla és a híres török író, Yasar Kemal 1936-ban. Ő válogatta össze az 1951-ben létrehozott és általa vezetett Keleti Gyűjtemény anyagát, és neki köszönhető az olvasóterem kialakítása is. 1963-ban újra meghívták az Ankarai Egyetemre, ahol öt évig vendégprofesszor volt. Kutatásai középpontjában a magyar és a török nevek, a török népek története, irodalomtörténete és a magyar őstörténet etnikai, nyelvi témái álltak. Életének utolsó éveit a XI. kerületben töltötte. Egykori lakóháza falán lánya, Rásonyi Leila, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és Újbuda Önkormányzata állított emléktáblát.

KITÜNTETÉSEK 2010-BEN, OKTÓBER 23-A ALKALMÁBÓL. (Részletek a hivatalos közleményekből.) A Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje a csillaggal: *Timár Sándor Állami Díjas koreográfus.* A Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje: *Péntek János nyelvész (Kolozsvár).* A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje: *Beszprémy Katalin népművész, a Hagyományok Háza tárvezetője; Szentí Tibor néprajzkutató (Hódmezővásárhely).* Magyar Köztársasági Ezüst Érdemkereszt: *Pál István népzeneész, a Magyar Állami Népi Együttes zenekarvezető primása; Szabó Lajos, a Rajkó Művészegyüttes szólamvezető csellistája.* Magyar Köztársasági Bronz Érdemkereszt: *Bieber Ferenc soroksári hagyományőrző.* Életfadjíj: *Budai Ilona népdalénekes; Kobzos Kiss Tamás művésztanár.* Móra Ferenc-díj: *Tari János muzeológus.* Széchenyi Ferenc-díj: *Viga Gyula néprajzkutató.* A Népművészet Ifjú Mestere díj: *Navratil Andrea népdalénekes, Farkas Tamás néptáncos, Bolya Dániel furulyás, Appelshoffer János néptáncos, Endrődi Judit citerás, Szabó Sándor néptáncos, Hajdú Zsuzsanna néptáncos, Benő Tamás bőrműves, Haszmann Gabriella népi bútorműves, Dede Orsolya gyapjúszövő, Szántó Szabolcs késes, Balogh Ildikó tojásfestő, Kádár Barbara fazekas, Bereczné Lázár Nóra tojásfestő, Farkas Turi Enikő nemezkeszítő.*

KÉT MÁTYUSFÖLDI TELEPÜLÉS A 20. SZÁZADBAN. A 20. században létrejött közép-európai soknemzetiségű nemzetállamok társadalmi 1918 és 1989 között – az egymást váltogató politikai rendszerek, valamint a modernizációs kihívások hatására – radikálisan átalakultak. Mindez nemcsak országos szinten érezte hatását, de kihatott a lokális közösségek gazdasági, társadalmi, kulturális életére, etnikai, nyelvi viszonyaira is. A dél-szlovákiai magyar többségű kistérségeket különösen érzékenyen érintették ezek a folyamatok. Megváltoztak a tulajdonviszonyok, és a birtokaikat veszítők egy része szülőföldje elhagyására kényszerült. Új népcsoportok jelentek meg és velük együtt módosult a falvak nyelvi karaktere. A föld- és közigazgatási reformok, az időről időre felerősödő asszimilációs, migrációs nyomás, a kényszertelepítések, a megkésett és részleges iparosítás következményei tovább mélyítették ezeket a változásokat. A kötet ezt a folyamatot átalakulást elemzi a Dudvág alsó folyásánál elterülő két mátyusföldi település, Alsószelei és Felsőszelei vonatkozásában. A két közösség saját történeti emlékezetére és tapasztalataira hagyatkozva megpróbálja feldolgozni és hasznosítani az elmúlt évszázad tapasztalatait. (*Alsó- és Felsőszelei a 20. században I. Társadalomrajz két magyarlakta településről Szlovákiában.* Szerk.: Szarka László–Tóth Károly. Lokális és regionális monográfiák 6. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja–Komárom, 2010. 216. old.)

HETVENESEINK A NAPÚTBAN. *A Napút című irodalmi, művészeti és környezeti folyóirat a 2010. évi 10. számába gyűjtötte össze a hetvenedik életéve küszöbére ért nyolcvankilenc jeles személyiség tömör életvallomását, másokéi mellett Jankovics Marcell filmrendező, művészet- és művelődéstörténész; Péntek János nyelvész, etnográfus és Veres Péter néprajzkutató írásait.*

ZÓRÁNDI MÁRIA HALÁLA. 2010. november 7-én Budapesten elhunyt Jakabné Zórándi Mária egyetemi tanár, a Magyar Táncművészeti Főiskola rektora. Temetése november 25-én volt a budapesti Farkasréti temetőben. Zórándi Mária 1975-ben végzett a főiskola jogelődje, az Állami Balett Intézet első Néptánc Tagozatán. Később ugyanitt klasszikus balett- és néptánc-pedagógus oklevelet, majd a Magyar Testnevelési Egyetemen gyógytestnevelői diplomát, a Színház- és Filmművészeti Egyetemen DLA doktori fokozatot szerzett. Táncművészként a Magyar Állami Népi Együttes és a Budapest Táncegyüttes szólistája volt. Ezzel párhuzamosan több mint harminc éven át tanított a Magyar Táncművészeti Főiskolán, 1991-től a Néptánc Tanszék vezetőjeként. 2009 májusában a főiskola rektorává választották. Előadóművészi és pedagógusi munkásságát 1983-ban *Nívódíjjal*, 1998-ban *Harangozó Gyula-díjjal*, 2003-ban *A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével* ismerték el. Halála pótolhatatlan veszteség a főiskola és a magyar táncművészet számára.

L. JUHÁSZ ILONA A KÉT VILÁGHÁBORÚ EMLÉKJELEIRŐL. *A kötet a Dél-Szlovákia zömében magyarul a vidékein ma is megtalálható vagy egykor létezett olyan emlékjeleket mutatja be, amelyek közvetlenül vagy közvetve kötődnek az első és a második világháborúhoz, s abból a célból állítottak, hogy e két világégés során életüket vesztett személyek emlékét – az elesett katonák és polgári áldozatokét egyaránt – megőrizték. A háborúk jelei kategóriájába értendők a különféle emlékművek, emléktáblák, továbbá a szakrális kisémlékek közé sorolható emlékjelek (keresztek, feszületek, szentek szobrai, haranglábak, harangok, kápolnák stb.), kopjafák/emlékoszlopok, illetve a háború áldozatainak sirjelei. E sokrétű emlékcsoport bemutatására a szerző egyrészt saját terepkutatásai, másrészt a korabeli helyi, regionális és országos sajtó áttanulmányozása során nyert adatokra támaszkodva vállalkozott. A gazdag dokumentumgyűjtemény a téma iránt érdeklődő laikus és szakmabéli olvasó érdeklődésére is számot tarthat. (Neveitek e márványlapon... . A háború jelei. [Adalékok a világháborús emlékjelek etnológiai szempontú értelmezéséhez]. Jelek a térben 3. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja–Komárom, 2010. 408. old.)*

MEGHALT TOMKA MIKLÓS. 2010. november 25-én, életének 70. évében váratlanul elhunyt Tomka Miklós professzor, nemzetközi hírű vallásszociológus, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Szociológiai Intézetének korábbi vezetője. Fő kutatási területei a vallás- és egyházzsziológia, valamint a kelet- és keletközép-európai társadalmi változások összehasonlító vizsgálata voltak. December 15-én a budapesti Rákospalotai úti köztemetőben helyezték örök nyugalomra.

ÚJ MEGYEI MÚZEUMIGAZGATÓK. *Laczkó János nyugalomba vonulása után a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete és egyben a kecskeméti Katona József Múzeum igazgatója 2010. december 1-jétől Rosta Szabolcs régész. • A Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Igazgatóság és egyben a miskolci Herman*

Ottó Múzeum vezetője, Veres László nyugalomba vonulását követően, 2010. december 30-tól öt évig Pusztai Tamás régész. • Kálnoki-Gyöngyössy Mártont 2011. április 1-jétől öt évre kinevezte a Pest Megyei Múzeumok Igazgatóságának élére a Pest Megyei Közgyűlés. A történelem–régész szakember már vezette az intézményt, majd 2010 júniusától idén januárig a Nemzeti Erőforrás Minisztérium kulturális helyettes államtitkáráként dolgozott.

BALASSA M. IVÁN: A FELFÖLD NÉPI ÉPÍTÉSZETE. A Felföld népi építészetéről először jelent meg ilyen összefoglalás. A Kárpát-medence északkeleti része kisebb tájairól vagy az egyes épületekről, mindenekelőtt a lakóházakról, az építkezéshez felhasznált anyagokról, az alkalmazott technikákról nem utolsósorban e kötet szerzőjének is köszönhetően számos feldolgozás látott napvilágot. Ez a könyv nem csak összegzi mindezeket, hanem számos új, eddig közöletlen kutatási eredményt beépítve átfogó képet ad a nagytáj magyar népessége népi építészetének elmúlt századairól, változatos megjelenési formáiról. Nem csak a legjobban ismert épületeket, lakóházakat ismerteti a szerző, hanem a gazdasági rendeltetésűeket is a csűröktől a gabonás-kamrákon, kapukon és kerítéseken át az egyes vidékeken nagyon fontos pincékig stb., és mindenütt részletesen foglalkozik díszítésükkel is. (TERC Kft., Bp., 2010)

SCHÜTZ ISTVÁN HALÁLA. 2010. november 27-én meghalt Schütz István újságíró, nyelvész, műfordító, az Eötvös Loránd Tudományegyetem címzetes egyetemi docense, a Finn Irodalmi Társaság levelező tagja, A Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztje, az albán kormány Naim Frashëri-érdemrend arany fokozatának tulajdonosa. Végző búcsúztatása december 7-én volt az ürömi temetőben.

KEMECSI LAJOS „AZ ÉV KUTATÓJA”. A Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Területi Bizottsága 2010-ben *Az Év Kutatója* díjat a társadalomtudomány területéről Kemecsi Lajosnak, a néprajztudomány kandidátusának ítélte. Indoklás: Kemecsi Lajos elmélyült levéltári kutató és gyakorlatias terepkutató néprajzos, aki helytáll a nemzetközi konferenciákon, s megbecsült tagja, tisztségviselője a tudományos társaságoknak, egyesületeknek. Gazdag pályázati és nemzetközi aktivitásokat tud felmutatni. Az MTA VEAB *Az Év Kutatója* címre beadott pályázata igen sokrétű munkásságát bizonyítja, tudományos igényű szakmai életútról adott számot. Joggal vívta ki a hazai és külföldi szakemberek elismerését. Publikációinak száma tudományos életútjának megfelel. Elnyerte a Magyar Néprajzi Társaság *Jankó János-díját* és a Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület *Pulszky Károly-díját*. A VEAB Néprajzi Munkabizottságának elnöke, amely a Történettudományi Szakbizottság legaktívabb munkabizottsága. Munkássága jelentős ígéret és példa a VEAB működési területén végzett tudományos kutatói tevékenység számára.

HOPPÁL MIHÁLY AZ URÁLI MITOLÓGIÁRÓL ÉS A SAMANIZMUSRÓL. Az MTA Néprajzi Kutatóintézete kiadatában, A Finnugor Világkongresszus Magyar Szervezőbizottságának támogatásával 2010-ben megjelent Hoppál Mihály Uralic Mythologies and Shamans című 210 oldalas könyve.

CSÍK ZENEKAR: PRIMA PRIMISSIMA. 2010. december 3-án a budapesti Művészetek Palotájában nyolcadik alkalommal adták át a *Prima Primissima Díjakat*. A magyar népművészet és közművelődés kategóriában a magas kitüntetésben a 22. éve a

magyar népzeneit hitelesen tolmácsoló, a népzeneit és a könnyű műfajokat egyedi módon ötvöző, *Magyar Örökség Díjas Csík Zenekar* részesült.

MESETERÁPIA. „A meseterápia arra a felismerésre épül, hogy nincs olyan élethelyzet, amelynek ne lenne mesebeli párja. Mindegyik mese arról szól, hogy egy rossz stádium igenis jóra fordítható. Mindazt, ami a világban rosszul működik, erőnek erejével meg lehet változtatni. A terapeuta szerint a mesék azért tudnak egyensúlyt teremteni, mert a tudatot és a tudatalattit is intenzív működésre, összehangolásra készítetik. A terápia segítség, fejlesztés, irányítás, nyomon követés, megelőzés. Ugyanakkor nem pusztán gyógy mód, hanem mindenki által elsajátítható világszemlélet, létezési mód is, amely a természet rendjével összhangban munkálkodik” – írta Kő András Boldizsár Ildikó Meseterápia – Mesék a gyógyászatban és a mindennapokban (Magvető Kiadó, Bp., 2010) című könyvéről (Gyökerek. A meseterápiában döntő a cselekedet. Magyar Nemzet 2010. dec. 4. 35. old.). A kötetről egy másik recenzióban ezt olvashatjuk: „A Meseterápia súlyos tudományos alapmű. Megismerteti velünk a mesék hagyományát, elvezet a közös meseélmény kultikus világába. Közérthetősége mellett a szerző nem téveszti szem elől azt a gyakorlati célt, amellyel a bajba jutott ember megsegítésére koncentrál.” (Rab László: Gyógyítanak a sárkányok? Népszabadság 2010. dec. 21. 18. old.) • A Balaton-felvidéki Paloznakon Meseterápia Központ nyílt 2010 szeptemberében, amelyet Wirtz Ágnes és Wirtz Albrecht alapított magántőkéből. A két épületből álló intézményben Boldizsár Ildikó metamorphoses meseterápiás módszerével igyekeznek bevezetni a népmesékben átélhető belső történet, a belső rend, a csodák, a tágas lehetőségek világába állami gondozott gyerekeket, kimagaslóan tehetséges fiatalokat, anyagi és lelki nehézségekkel küzdő családokat és gyermekeiket.

TOBAKNÉ VÁCZI MÁRIA: BALLÓSZÖGI VADVIRÁGOK. E címmel és Képek és emlékek a Kecskemét környéki tanyavilágból alcímmel, Juhász Katalin szerkesztésében és bevezető tanulmányával, magyar és angol nyelven jelent meg (L'Harmattan Kiadó–MTA Néprajzi Kutatóintézete, Bp., 2010. 68 old.) Tobakné Váczi Mária naiv művész értékes és szép albuma, amelyről Schäffer Erzsébet jeles író, újságíró az alábbiakat írta ajánlásképpen: „Eljártam a gondolattal, valójában mi történt, amikor Tobak Ferencné született Váczi Mária a ballószögi Beretvás tanyáról hetvenhárom éves korában egy kis virágcsokrot rajzolt a nővérenek írt levelére. Csupán csak kedvességből. Súlyta ezt neki Valaki? Vagy mindig is vágya volt, hogy rajzoljon? Benne élt az a virágcsokor öröktől fogva...? Hogy egyszer majd elindítsa Váczi Máriát abból az ő kerek világából egy másik kerek világba. Övéitől az övéihez. Ballószögből Kaliforniába. És vissza, haza, a tanyára. A könyvet lapozgatva rájöttem, kalandos útján Mária megtalált valamit, ami már rég az övé. A teremtés vágyát és lehetőségét...”.

A KISS LAJOS NÉPRAJZI TÁRSASÁG ÚJ VEZETŐSÉGE. A Kiss Lajos Néprajzi Társaság 2010. december 4-én a szabadkai Városi Múzeumban tartotta meg rendezévi közgyűlését, amelyen sor került az új vezetőség megválasztására is. A következő négy évre az elnökség tagjai Klamár Zoltán, Papp Árpád (elnök), Raffai Judit, Rind Melitta és Silling István; az ellenőrző bizottság tagjai pedig Gászó Hargita és Szűgyi Ferenc lettek.

KÚTVÖLGYI MIHÁLY–VIGA GYULA: KINCSES BODROGKÖZ. A recensens, Ludwig Emil véleménye a Timp Kiadó által Üllön 2010-ben megjelentetett

kötetről: „Gönyey Sándor, Balassa Iván, Nagy Géza, Dankó Imre és mások munkái mellé most odatehetjük a polcra a Bodrogló köz szépségeit bemutató új, igazán reprezentatív képeskönyvet is. Annál inkább, mert a kötet szerkesztője és kísérőtanulmányának szerzője, Viga Gyula maga is néprajzot, történelmet kutató szakember. A kiadó által évek óta megjelentetett könyvsorozat a legújabb darabja neki köszönheti, hogy a mindig szép fotókkal illusztrált művek után végre a szöveg is magas színvonalú társa a képeknek. Ez nem jelenti azt, hogy a széria állandó szerzője, Kútvolgyi Mihály ne tett volna ki magáért: színes felvételei a Bodrogló vízi világról, a réteken, mezőkön legelő őshonos állatokról, halászkőről és kézművesekről, régészeti és néprajzi emlékekről, egyházi és népi műemlékekről, az »angyalok építette« Árpád-kori karcsai templomról és a pácini reneszánsz várkastélyról, fafaragó, sütő-főző és táncot járó emberekről és emberpalántákról most is hívogatóak, kedvcsinálók és étvágygerjesztők.” (*Magyar Nemzet* 2010. dec. 4. 35. old.)

MEGHALT CSÉFALVAY PÁL. *Életének 77. évében, 2010. december 6-án meghalt Cséfalvay Pál protonotárius, kanonok, az Esztergomi Keresztény Múzeum nyugalmazott igazgatója, egyebek mellett Ipolyi Arnold életének és munkásságának kutatója. Az Esztergom–Szentgyörgyemezei temetőben december 13-án helyezték örök nyugalomra.*

A LIBELLI TRANSSILVANICI ÚJABB DARABJAI. Az e címet viselő, Kecskeméten megjelenő sorozat (szerk.: Bárh János és Bárh Dániel) 2010–2011-ben a következő füzetekkel gazdagodott. Beleznai Zsuzsanna: *Népi táplálkozási szokások Ozsdolán* (6. füz.); Gyöngyössi Orsolya: *Ozsdolai népszokások* (7. füz.); Bárh János: *Vízvezető közösségek Csikszentgyörgyön és Csikbánkfalván* (8. füz.); Szakál Veronika: *Gelencei plébánosok feljegyzései időjárásról és természeti csapásokról* (9. füz.).

A MANNEKEN PIS MAGYAR VISELETBEN. *2011. január 1-jétől fél esztendőn át hazánk látta el az Európai Unió soros elnöki teendőit. Ennek tiszteletére a hat hónap során többször is magyar viseletbe öltöztették a helybeliek és a külföldiek által kedvelt brüsszeli kislevesbrot, a Manneken Pist. A belga főváros jelképe először huszárruhában, majd matyó viseletben, később subában, a félév végén pedig alföldi szűrben „fogadta” az érdeklődőket.*

ELHUNYT BENKŐ LORÁND NYELVÉSZPROFESSZOR. *Életének 90. évében 2011. január 17-én elhunyt Benkő Loránd Széchenyi-díjas nyelvészprofesszor, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1946-tól tanított az ELTE-n, 1953-ban az egyetem docense, 1959-től pedig tanszékvezető egyetemi tanára volt, s 1994-es nyugdíjaztatásáig vezette a Nyelvtudományi Tanszéket. 1967–1974 között az ELTE rektorhelyettese volt. 1995–2000 között a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) elnöki tisztét töltötte be. Több kitüntetéssel ismerték el munkásságát, a Magyar Néprajzi Társaság belföldi tiszteleti tagja volt. Imponálóan gazdag tudományos munkásságot hagyott ránk örökül. A tudomány bővületében és a munka megszállottjaként élt. Hat és fél évtizedet átívelő tevékenységével a nyelvtudomány számos területét birtokba vette. Magát nyelvtörténésznek tekintette, szívéhez legközelebb a történelmi névtant érezte. Fő kutatási területe a magyar nyelvtörténet, névtan, dialektológia és a tudománytörténet volt. Kezdeményezője és irányító főszerkesztője volt az újabb kori magyar nyelvtudomány több nagy vállalkozásának is: *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (I–IV. 1967–1984), *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen**

(I–II. 1993–1994) és *A magyar nyelv történeti nyelvtana* (I., II/1. és II/2. 1991–1995. Mutatókötet: 1997). Temetése február 15-én volt a budapesti Farkasréti temetőben.

ROMÁNIAI KURUZSLÓK. *Fellélegezhetnek a jóslásból és kuruzslásból élők Romániában, a tervezettel ellentétben ugyanis tevékenységüket a kormány egyelőre mégsem teszi adókötelessé. Egy, a bukaresti parlament asztalán heverő törvénytervezet azonban a jövőben egyéni vállalkozói engedély kiváltására kötelezné a „varázslónóket”, akiken jövedöleéseik beteljesülését is számon kérné. Részletesebben lásd Rostás Szabolcs: Rontáslevétel adómentesen. Magyar Nemzet 2011. jan. 22. 12. old. • 2011 végén letartóztatta a bukaresti táblabíróság a Vanessaként ismert Roxana Lider és a Melissaként hírhedtté vált Rada Minca varázslónóket, akiket csalással, zsarolással és uzsorázással gyanúsítanak. A cigányasszonyok tévésztároknak, futballistáknak, sőt, politikusoknak is jóstoltak tetemes összegek vagy más anyagi javak fejében. Vö. Rostás Szabolcs: Boszorkányüldözés Bukarestben. Uo. 2011. dec. 23. 16. old.*

VÁLTOZÁS TÁRSASÁGUNK VÁLASZTMÁNYÁBAN. Más irányú elfoglaltságai miatt Bartha Elek a 2011. május 4-én megtartott választmányi ülésen lemondott választmányi tagságáról. Helyébe az első póttag, Lackner Mónika lépett.

VIGA GYULA AZ MTA DOKTORA. *Az MTA Székházának Nagytermében 2011. május 10-én került sor Viga Gyula A tájak közötti gazdasági kapcsolatok néprajza (A Felföld népeinek gazdasági kapcsolatai a 18–20. században) című doktori értekezésének nyilvános vitájára. Az értekezés opponensei Frisnyák Sándor, Petercsák Tivadar és Szilágyi Miklós voltak.*

DEÁKY ZITA HABILITÁCIÓS ELŐADÁSAI. Deáky Zita az ELTE Bölcsészettudományi Karán 2011. május 12-én tartotta meg az alábbi habilitációs előadásait: *A kisgyermek és a munka Magyarországon a 18. századtól a 20. század közepéig* (magyar nyelven); *Orvosi topográfiai Magyarországon a 18–19. században* (német nyelven).

INTERJÚ PÁLL ISTVÁNNAL. *A Népszabadság Arcok című rovatában 2011. május 16-án a 20. oldalon egy Páll Istvánnal, a Sóstói Múzeumfalú igazgatójával készített interjút közölt. Szerzője: Kácsor Zsolt, az írás címe: Az elbontott múlt esete a valósággal.*

SPORT ÉS NÉPMŰVÉSZET. A 2011. évi Forma-1 Magyar Nagydíj időmérő edzésén a brit McLaren-csapat tagjai, Jenson Button és Lewis Hamilton kalocsaihímnésmintás overallban ült a versenyautóba. A minta egy internetes pályázat révén került a sportolók ruhájára (tervezte: Kalmár István sportújságíró). Hamilton öltözetét, amelyet a kézjegyével is ellátott, később elárverezték és a licitálásból befolyt összeget a leukémiás és daganatos gyerekek gyógyulását segítő Trautsch András Olivér Alapítványnak ajánlották fel. • Iker Casillas, a Real Madrid és a spanyol labdarúgóválogatott kapusa internetes facebook-oldalán kérte a szurkolókat, hogy a 2011. december 10-én megrendezésre kerülő, Barcelona elleni mérkőzésre (El Clásicóra) tervezzenek neki egy kesztyűt. A versenyt a Barcelonában tanuló Csonka Gergő nyerte kalocsai és matyó mintás tervével. (Viszont – ismereteink szerint – a kesztyűt a világhírű kapus az említett nagy összecsapáson nem viselte.) • 2011. december elején bemutatták a magyar olimpiai csapat tagjainak formaruháit és felvonulóruháit, ame-

lyeket Mohari Kinga és Csergő Noémi, az Innoé Design munkatársai terveztek. A 2012. évi londoni olimpiára tervezett, kalotaszegi hímzéssel díszített kollekciót nem csak a Magyar Olimpiai Bizottság elnöksége, hanem egy hatagú szakértői csapat is a legjobbnak látta a beérkezett 32 pályázatból.

PÉCSETT NEM SZÁLLHATOTT A PÁVA. *Betiltotta Kodály Zoltán egyik művét a pécsi Pannon Filharmonikusok igazgatója, mondván: a Fölszállott a páva vármegye házára kezdetű dal és az abból készült zenemű sértené Pécs polgármesterét, Páva Zsoltot. Horváth Zsolt szerint „a Páva-variációkat a közönség Páva Zsolt polgármester úr kigúnyolásának venné”. Erről levélben tájékoztatta a zenekar zenei igazgatóját, Peskó Zoltánt, aki ezért lemondott – írja a Blikk. Peskó a Kodály Központot megnyitó protokollkoncert utáni program részének szánta a Páva-variációkat. A cenzúrát úgy értékelte, hogy meg akarják kötni a kezét, holott a repertoár összeállítása mindig a zenei vezetők feladata, ezért Peskó jobbnak látta távozni. Erről és a betiltásról az Élet és Irodalomnak adott interjújában beszélt. Páva Zsoltot viszont megdöbbentették a történetek. – Semmi kifogásom nincs a Fölszállott a páva című népdalra írt variációkkal szemben, mint ahogyan az állatkertben sétálva sem veszem magamra, ha látok egy pávát – jelentette ki, a polgármester el nem tudta képzelni, mi vezérelhetette Horváth Zsoltot. (Népszabadság 2011. aug. 26. 2. old.). Részletesebben lásd Ungár Tamás: Egy erős kéz rossz fogása. Uo. 2011. aug. 29. 15. old.*

FÜLEMILE ÁGNES A NEW YORK-I MAGYAR KULTURÁLIS KÖZPONT ÉLÉN. 2011 szeptemberétől négy évig Fülemile Ágnes néprajzkutató, az MTA Néprajzi Intézete Történeti Néprajzi Osztályának a vezetője a New York-i Magyar Kulturális Központot igazgatja.

KEMECSI LAJOS HABILITÁCIÓS ELŐADÁSAI. *Kemecsi Lajos az ELTE Bölcsészettudományi Karának Tanácstermében 2011. november 8-án tartotta meg A járművek készítői, valamint Die ungarische Kutsche und Europa című habilitációs előadásait.*

SZELLEMI ÖRÖKSÉG LETT A TÁNCHÁZMÓDSZER. 2011. november 25-én felkerült a magyar táncművészet az UNESCO szellemi kulturális örökség listájára. A szervezet Balin ülésező illetékes kormányközi bizottsága a legjobb megőrzési gyakorlatok regiszterébe vette fel a táncművészetet mint a szellemi kulturális örökség átörökítésének magyar modelljét. A tavaly márciusban benyújtott anyagot a Szellemi Kulturális Örökség Igazgatósága (Szabadtéri Néprajzi Múzeum) által létrehozott munkacsoport készítette, amelyben a Hagyományok Háza, a Táncművészeti Egyesület, a Muharay Elemér Népművészeti Szövetség, az MTA Zenetudományi Intézete, valamint az MTA Néprajzi Kutatóintézete működött együtt.

FEJŐS ZOLTÁN FŐIGAZGATÓ A NÉPRAJZI MÚZEUMRÓL. *2011 utolsó hetében a budapesti Néprajzi Múzeum nem annyira szakmai munkája és eredményei, hanem inkább az intézmény épületét érintő tervek miatt került be a sajtóhírekbe. Ugyanis miniszteriális szinten szóba került egyrészt a Néprajzi Múzeum és a Szabadtéri Néprajzi Múzeum összevonása, másrészt az intézménynek a Kossuth téri egykori Kúria-épületből az Andrássy úti volt MÁV-székházba való költöztetése. Fejős Zoltán*

főigazgató a Népszabadságnak adott interjújában (N. Kósa Judit: *Az újraértelmezett cifraszűr*. 2011. dec. 17. 13. old.) az előbbi felvetést „szakmai nonszensz”-nek nevezte, az utóbbiról pedig kifejtette: nagy lehetőséget lát a Városliget szélén tervezett új múzeumi negyedben, ahol a Szépművészeti Múzeum és a Nemzeti Galéria kincseit befogadó majdani Új Képtár mellett ideális elhelyezést nyerhetne a Néprajzi Múzeum páratlan gazdagságú magyar és nemzetközi anyaga.

VÁLTOZÁSOK AZ ELTE BTK NÉPRAJZI INTÉZETÉBEN. Az ELTE BTK Néprajzi Intézetében nyugdíjba vonulása után 2011-ben Voigt Vilmos *professor emeritusi* kinevezést kapott. Sajnos anyagi megfontolásokból a BTK nem tudott folyamatos munkaszerződést kötni, de doktori védéseken való részvétel és más formában folyamatosan igényt tart a professor emeritusok munkájára, amivel mindenki nagy szolgálatokat tesz az oktatásnak. 2011 tavaszán sor került Bárh Dániel habilitált adjunktus docensi kinevezésére. 2011. június 30-án lejárt Verebélyi Kincső professor asszony tanszékvezetői megbízása a Folklore Tanszéken. A Bölcsészettudományi Kar pályázat útján hirdette meg a tisztséget, az új tanszékvezető Bárh Dániel, aki négy évre kapott vezetői megbízást. Ugyancsak 2011. június 30-án járt le a Tárgyi Néprajzi Tanszéken Kocsis Gyula tanszékvezetői megbízása. Az új tanszékvezető (a szokásos módon, kari pályázatot követően) Mohay Tamás habilitált docens, aki 1995 és 2006 között már betöltötte e tisztséget. Verebélyi Kincső professor asszony a 2011/12-es tanévben alkotói szabadságát tölti, az oktatásban nem vesz részt, de továbbra is vezeti a *Magyar és összehasonlító folklorisztika* doktori programot. A Néprajzi Intézetben az adminisztratív teendőket (Barics Veronika szülési szabadságának ideje alatt) Nagy Krisztina látja el, aki 2011 ősztől egyúttal doktorandusz hallgató is. Smid Bernadett tanársegéd 2011. január 21-én sikerrel, summa cum laude minősítéssel védte meg PhD-disszertációját, melynek témája *Szóbeliség és írásbeliség az aranykori spanyol románcok példáján* volt. Az intézetben folyamatos a képzés mindhárom – alap, mesteri, doktori – szinten; a főállású oktatók munkáját hatékonyan egészítik ki megbízott előadók (ideértve doktorandusz hallgatókat is). 2011-ben így taníthatott Deáky Zita, Dóka Klára, Kemecsi Lajos, Molnár Gergely, Papp Árpád, Pákozdi István, Vargha Katalin. 2011-ben alapszakos tanulmányaikat 19-en, mesterzakos tanulmányaikat 4-en, doktori tanulmányaikat a két doktori programon összesen 8-an kezdték meg. (Mohay Tamás int. ig.)

Összeállította:
HÁLA JÓZSEF
MÁTÉ GYÖRGY

FELHÍVÁS

Tisztelt Tagtársak, Kollégák, Támogatók!

Kérjük, hogy a tagdíjak befizetését szíveskedjenek teljesíteni!
A tagdíj dolgozóknak most is évi 2500 Ft, nyugdíjasoknak és
diákoknak évi 1200 Ft.

A honlapunkon is megtalálják bankszámlaszámunkat, mely
58600551–12000320 (Duna Takarékszövetkezet).
Kérésre csekket is küldünk, valamint telefonos egyeztetés után
irodánkban személyesen is befizethetnek.
Túlfizetést köszönettel fogadunk!

Üdvözlettel és köszönettel:

Fülöp Ágnes
irodavezető

Tel.: 06–20–998–05–81
E-mail: neprajzitorsasag@gmail.com

NÉPRAJZI HÍREK / ETHNOGRAPHISCHE NACHRICHTEN
Informationsheft der Ungarischen Ethnographischen
Gesellschaft

Schriftleiter:
JÓZSEF HÁLA, GYÖRGY MÁTÉ
H-1055 Budapest, Kossuth Lajos tér 12.
Ungarn

Die Zeitschrift informiert Sie über das Programm
der Ungarischen Ethnographischen Gesellschaft,
die ethnographischen Forschungen,
Forscher und Ausstellungen,
volkskundliche Dokumentationen,
angewandte Volkskunde in Ungarn.